

DAUGAVA

LITERĀTŪRAS, MĀKSLAS UN ZINĀTNES MĒNEŠRAKSTS

Nr. 9.

SEPTEMBRIS

1932

Kārlis Zariņš

DZĪVES POSMS

1.

Patriks klausījās vecās dāmas stāstā, tanī pat laikā skatīdamies pa logu. Kaut gan ārā bija jau gaišs, bet Dūmiņš vēl nerādījās. Biedra kavēšanās Patriku nervozēja, jo doties ceļā viens viņš neuzdrošinājās. Bet plāns bija tāds, ka viņi, pārgērbusies par maizes spekulantiem, ies pāri fronteī, un Emsiņa kundze, laba ceļu pazinēja, pavadīs tos līdz Kalnciemam.

Emsiņa kundze pa tam runāja, būdama priecīga, ka ir kāds cilvēks, kas klausās viņas bēdīgajā stāstā. Pati viņa tomēr bēdīga nebija un neuztraucās arī par bīstamo ceļojumu, kā kad ne viņai nedz Patrikam nekādas briesmas nedraudētu.

Beidzot ielu krustojumā parādījās cilvēka stāvs, kurā Patriks ar gandarījumu uzzīmēja slaido Dūmiņu. Dūmiņš tuvojās namam lieliem, drošiem soļiem, nesdams padusē saritinātu pakulu maisu.

Patriks atvēra logu un nepacietīgi māja biedram ar roku; Emsiņa kundze, redzēdama, ka jauneklis vairs neklausās, beidza stāstīt un savukārt paskatījās logā.

„Nāk beidzot gan?” viņa noteica tādā balsī, it kā būtu vilusies Patrikā, jo labprāt būtu vēl stāstījusi par savām likstām un nelaimēm.

Patriks atgāja no loga un devās uz durvīm, lai ielaistu Dūmiņu. Pēdējais, bezbēdīgi svilpodams internacionāli, kāpa augšā pa kāpnēm. Viņš bija galīgi pārvērties: ne tikai ataudzinājis rūsganu bārdu, bet apvileis arī tādu skrandu mēteli, ka atgādināja saules brāli no kādreizējās Maskavas ārpilsētas. Vienīgi kareiviskā gaita liecināja, ka zem skrandām slēpjas bijušais sarkano jātnieku komandieris, un no tās tad Patriks viņu arī pazina.

„Esmu pašā laikā,” viņš teica, sniegdams Patrikam un Emsiņa kundzei roku. Patiesībā viņš bija nokavējies veselu stundu, bet neviens viņam neuzdrošinājās pārnest.

„Vispirms iedzersit kafiju?“ Emsiņa kundze jautāja, aicinādama Dūmiņu apsēsties.

„To var,“ Dūmiņš atsaucās, kā kad kafija būtu pati par sevi saprotama lieta un tās dēļ nekur nevajadzētu steigties.

„Tu esi apskaužams cilvēks,“ Patriks noteica, ar šausmām domādams par Dūmiņa kavēšanos.

„Bez šaubām,“ sarkanais komandieris piekrita, „es pats to zinu. Bet kā ar tevi? Tu esi galīgi nolēmis bēgt?“

„It kā būtu vēl cita izeja!“ Patriks rūgti iesmējās.

„Kādi laiki! Kādi laiki!“ Emsiņa kundze līdzjūtīgi nopūtās, bet varēja redzēt, ka jaunos cilvēkus viņa drusku apskauda, jo tie, lūk, varēja iet kurp patika, bet viņa nē.

Dūmiņš ar labpatiku izdzēra tumšo, nesaldināto šķidrumu un palūdza vēl otru tasīti, kamēr Patriks, nevarēdams panest biedra vienaldzību, sāka strauji staigāt pa istabu.

„Nenogurdinait kājas,“ Emsiņa kundze pamācīja, „jums tāļš ceļš priekšā.“

„Taisnība,“ Dūmiņš piekrita, atliektu galvu tukšodams kafijas tasī.

Beidzis dzert, viņš noslaucīja muti ne visai tīrā kabatas laka-tiņā, laipni pateicās kundzei par „brokastīm“ un piecēlās visā augumā kā cilvēks, kuram kauli jo projām atrodas savās vietās.

„Varam iet.“

Emsiņa kundze steidzīgi nokravāja galdu, apmeta ap kamiešiem biezu vilnas lakatu, palūgdama Dūmiņu, lai tas viņai palīdz sasiet mezglu uz muguras, un bija gājēja. Dūmiņš savukārt pasvieda padusē saritināto maisu, kamēr Patrikam vajadzēja nest kundzes ragaviņas, ar kurām tā cerēja pārdabūt mājās kartupeļus.

Ielās valdīja klusums. Pat miliču nekur neredzēja. Tikai pie Lībekas tilta stāvēja divi nagāniem apbruņoti vīri, viens atspiedies pret sarga mājiņas sienu, otrs tāpat, rokas mēteļa kabatās sabāzis. Kundze ar abiem bēgļiem nesteidzīgi pagāja viņiem garām, pie kam Dūmiņš, gribēdams novērst sargu aizdomas, paceltā balsī stāstīja par gaidāmo ledus iešanu, it kā vienīgi šis jautājums viņu nodarbinātu.

Vecākais no sargiem pacēla galvu un gribēja kaut ko sacīt, bet viņam uznāca nepārvaramas žāvas, tas atmeta ar roku un ļāva bēgļiem mierīgi uziet uz tilta. Bālajā rītausmas gaismā Daugavas ledus likās tumšs un netīrs, tilta šķērskokos šad tad iesvilpās saltais pavasara rītenis.

Pārdaugavas pusē neredzēja neviena cilvēka, kaut gan stunda bija nedroša. Dūmiņš iesmējās:

„Komisāri gul, sargi dara to pašu.“

Viņš gāja blakus Emsiņa kundzei, kamēr Patriks sekoja abiem ar ragaviņām. Pēdējais neticēja, ka viņiem izdosies pāriet fronti, un klusībā domāja kā izmeloties, ja sarkanie aizturēs.

Pa to starpu viņi bija izgājuši cauri pilsētai un nogriezās šaurājās, vientuļajās Šampētera šķērsielās, vairīdamies no šosejas, kur — kas zina — varēja gadīties patruļas. Toties ieliņās neviens viņus neaizturēja, neviens pat nepaskatījās uz viņu pusi — tik dabīgi tie bija piemērojušies nabadzīgo ārpilsētas iedzīvotāju ārienei. Un ja pat kāds viņos uzzīmētu bēgļus, tas drīzāk apskaustu šos drošsirdīgos, kas atstāj badā mirstošo pilsētu.

„Andri,“ Dūmiņš atgriezās pret Patriku, „vai nešaubies?“

Bet Patriks nelikās dzirdam Dūmiņa zobgalību.

Aiz šampētera sākās Piņķu meži. Pasaules karā pamestās tranšejas un ierūsējuši stiepuļi aizžogojumi aizkrustoja bēgļiem ceļu. Vietumis sniegā rēgojās pamesti kareivju katliņi, pat cauri zābaki un izsisti rokas granātu kāti. Saule bija tikko uzlēkusi un apgaismoja čaugano sniegu, kas baltoja starp kokiem. Apkārt valdīja mīļš, pieticīgs klusums, kas kā rūpīga māte mierināja baigo gājēju prātus.

„Jūs redzēsīt, šogad būs laba raža,“ Dūmiņš tērzēja, vērodams nezin ko priežu atvasēs.

Klusumu iztraucēja ratu riboņa. Bēgļi apstājās, vērodami netaļo šoseju. Riboņa tuvojās, un drīz parādījās divi pajūgi, kuŗos sēdēja apbruņoti cilvēki. Pēdējie sēdēja galvas nokāruši, vienaldzīgi raudzīdamies savā priekšā. Ne tikdaudz pēc jērādas cepurēm, kā vienaldzīgā izskata Dūmiņš nosprieda, ka braucēji ir sarkanarmieši.

„Viņi mūs neaiztīktu, pat ja ieraudzītu,“ viņš apgalvoja.

Sarkanarmieši pabrauca garām, ne reiz nepaskatījušies uz bēgļu pusi. Pēdējie, priecādamies par šādu vienaldzību, turpināja ceļu daudz drošāki. Ap pusdienas laiku viņi jau atradās diezgan tuvu pozīcijām, kāpēc nolēma sagaidīt pievakari kādās lauku mājās, kur pēc Emsiņa kundzes domām derēja aprunāties par kartupeļiem. Mājas, turklāt, atradās mežmalā, kas neveiksmes gadījumā nodrošināja atkāpšanos.

Dūmiņš, kā aizvien, gāja papriekšu, kamēr Emsiņa kundze un Patriks viņam sekoja zosu pēdās. Mājās, šķiet, nebija neviena cilvēka, pat suns nerēja.

„Nebīstieties, mēs neko neņemsim,“ Dūmiņš noteica, grozīdamies pa pagalmu.

Pagāja minūtes trīs, līdz pavērās kūts durvis. Tais parādījās lauku sieva aitādas kažociņā, tukšu toveri rokā. Viņa, šķiet, nebija sevišķi pārsteigta par negaidīto viesu ierašanos un atbildēja uz Dūmiņa sveicienu drīzāk vienaldzīgi nekā laipni.

„Vai nevaram atpūtināt kājas?“ Dūmiņš noprasīja, maz bēdādams par zemnieces nelaipnību. „Esam godīgi ceļinieki.“

„Godīgi vai negodīgi, tagad neviens vairs neprasa,“ zemiece atbildēja, iedama uz istabu.

„Gluži pareizi,“ Dūmiņš runīgi piekrita, sekodams viņai istabā. Arī pārējie ceļinieki darīja to pašu.

Zemiece neuzticīgi atskatījās ceļiniekos, bet ārā tomēr nedomāja tos raidīt. Ceļinieki palika lielajā istabā, kamēr zemiece, paņēmusi kaut ko no virtuves, kas atradās turpat istabas kaktā, izgāja atkal pagalmā. Laiks vienmērīgi ritēja, bet zemiece nedomāja atgriezties.

„Vai nevajadzētu iet?“ Patriks nemierīgi ieminējās.

Tad piecēlās Emsiņa kundze un izgāja pie zemnieces. Pagāja atkal labs laiks, bet kad bēgļu pacietība sāka zust, Emsiņa kundze ienāca ar maizi un pienu: to visu viņa esot „samangojusi“. Bez tam viņa pastāstīja mazliet noslēpumaini, ka saimniece baidoties no sarkanajiem, un ka pats saimnieks kopā ar dēlu aizlaidies pie baltajiem.

„Tā visiem vajadzētu darīt,“ Dūmiņš ar svinīgu bezkaunību noteica, kas Patriku mazliet aizkāra, lai gan tanī pašā laikā viņš izjuta pateicību taisni pret zemnieku, kas bija izšķīries par baltajiem.

Pēc brīža istabā parādījās tā pati zemiece. Šoreiz viņa bija laipnāka un runīgāka, laikam Emsiņa kundzes iedrošināta. Pēc viņas domām bēgļiem vajadzēja nogaidīt rītausmu, kad sarkanie neesot tik uzmanīgi.

„Tā dara visi, kas iet pār fronti,“ viņa paskaidroja.

Arī Dūmiņš piekrita, ka tā būs labāki. Gribēdams atlīdzināt zemiecei par pusdienām un naktsmāju, viņš piedāvājās sacirst malku, izmēzt kūti — visu, kas vien „atradās viņa spēkos“.

„Mēs laikam esam jau izziņoti par dezertieriem,“ Patriks gulēt ejot ieminējās.

„Ko tas viņiem līdz,“ Dūmiņš atbildēja. „Ar katru aizbēgušu sarkanarmieti tie spiesti atzīties savā nespēkā.“

Otrā rītā, vēl pirms gaismiņas, abi bēgļi devās tālāk uz Kurzemes pusi, bet Emsiņa kundze atgriezās atpakaļ Rīgā. Atvadoties viņa piekodināja Patrikam, lai apjautājas par viņas dēlu, kuŗš, varbūt, dzīvojot pie baltajiem.

2.

Kā pa laikam tādos gadījumos, kad katrs solis jāapsver un jāapvērtē, kad par visām lietām nedrīkst nomaldīties, bēgļi drīz vien pazaudēja ceļu — un vēl tā, ka nevarēja pateikt, kur atrodas ziemeļi, kur dienvidi. Mežainā apkārtnē pelēkajā rītausmā likās

kā izmirusi, un ap to vietu, kur pēc zemnieces nostāstiem vajadzēja būt neapsargātam purvam un aiz tā Lielupei, viņi neatrada ne purvu, nedz Lielupes. Mežam, šķiet, nebija gala, un brīžiem viņi iedomājās, ka tas ved atpakaļ uz Rīgu. Bet kad debess sāka bālēt, tie pamanīja, ka saule brīnišķīgā kārtā taisās lēkt taisni tanī pusē, kur pēc viņa domām atradās baltie.

„Bet tā jau nevar būt!“ Patriks ierunājās, „Mēs laikam esam gājuši atpakaļ uz Rīgu.“

„Klusu!“ Dūmiņš viņu pārtrauca.

Kaut kur mežā pārlūza žagars, un nīgra balss vācu valodā izlamājās. Ko tas nozīmēja? Vai viņi jau atradās balto pusē? Bet te, cik viņi zināja, vajadzēja atrasties sarkanarmiešiem. Doma par to, ka viņi nokļuvuši pie baltajiem, un vēl vācu sektorā, Patriku tā uztrauca, ka viņš nevilus pieplaka pie zemes.

Dūmiņš vērīgi klausījās, slēpdamies aiz priedes stubra. Ko darīt? Iet un uzdoties vāciešiem? Bet ja nu pēdējie neielaižas ar viņiem sarunās? Vai nebija diezgan dzirdēts par šo mežoņu necilvēcību? Lai bija nedroša dzīve sarkanā armijā, lai uz katra soļa sekoja komunistu spiegi, tomēr šī armija sastāvēja no pašu cilvēkiem — un tagad viņi, bijušie sarkanarmieši, ies un padosies necilvēcīgiem vācu junkuriem! Tikai tagad Patriks saprata, kādu pārdrošību viņi bija pasākuši.

Bet bija jau par vēlu. Dzelzsdivīzijnieki nāca viņiem taisni virsū, ataugās varēja izšķirt vāciešu druknos stāvus neglītajās ķiverēs un zābaķelos. Un tad abi bēgļi, it kā norunājuši, uzlēca kājās un devās gar mežmalu prom nezināmā virzienā.

Viņiem bija tikai viena vēlēšanās — ātrāk tikt atpakaļ pie sarkanajiem, tik bīstami izlikās baltie. Atskanēja dažī šāvieni, bēgļiem šķita, ka lodes sāk džinkstēt gar ausīm, bet tas vēl vairāk pamudināja viņus uz bēgšanu.

Mežs pa tam palika retāks un retāks, gribot negribot vajadzēja skriet pār klajumu, bet savādi! — kad viņi tā kādu gabalu bija skrējuši, izrādījās, ka priekšā rēgojās aizsaluša Lielupe. Patriks pirmais noskrēja lejā uz leduš un ne reiz neatskatījies devās pāri upei. Tikai otrā krastā viņš iedomājās par biedru, kurš vēl kavējās viņā malā. Bet tad arī Dūmiņš devās lejā, galvu ierāvis apkaklē, kā kad viņam no muguras puses draudētu ar pātagu. Vajātājus tomēr neredzēja: tie laikam bija palikuši mežā.

Briesmas vēl nebūt nebija pāri, bet nokļuvuši viņus Lielupes bēgļi atviegloti uzelpoja.

„Tagad cits nekas neatliek, kā uzmeklēt latviešus,“ Dūmiņš noteica tādā balsī, kā kad lasītu spriedumu.

Lielupes krastā neredzēja nevienu cilvēku, arī patvērumu te nekur nevarēja saskatīt, tāpēc atlika iet pār klajumu uz attālo

mežu. Saule pa to starpu kāpa augstāk un augstāk, un sniegainie klajumi, kuŗos jau virmoja pavasara siltums, gurdināja bēgļiem acis. Bet kad pēdīgi viņi uzdūrās sargu postenim, kas bija aizslēpies aiz neliela šķūniša pļavā, — bēgt jau vairs nevarēja. Patriks, redzēdams, ka biedrs paceļ rokas, darīja to pašu un palika stāvam klajuma vidū.

„Kas jūs esat?“ atskanēja jautājums latviešu valodā.

„Pašu cilvēki,“ Dūmiņš un Patriks iesaucās gandrīz reizē, un nenogaidījuši aicinājumu, sāka virzīties uz priekšu.

Jautātāji mazliet neuzticīgi tos gaidīja, turēdami šautenes gatavībā. Bet bēgļu izskats laikam bija tik nožēlojams un viņu padevīgās kustības tik pārliecinošas, ka jautātāji jau nešaubījās vairs par viņu atbildi un ļāva tiem nolaist pat rokas.

„Vediet mūs uz štābu!“ Dūmiņš ierunājās, pieiedams posteņim pavisam klāt.

Posteņi stāvošie saskatījās. Tie bija vēl jauni zēni, tērpti vācu mundieros ar platajām, neveiklajām kaskām galvā; smalkās, intelligentās sejas liecināja, ka viņi nepieder ģermāņu rāsei.

„Mēs esam bēgļi,“ Dūmiņš paskaidroja, „vakarrīt atstājām Rīgu.“

„To var redzēt bez jūsu teikšanas,“ atbildēja viens no latviešu kareivjiem un atkal saskatījās ar biedru, it kā jautādams, ko īsti lai iesāk. Bet tā kā biedrs bija vēl lielākā neziņā, tad pirmais nolēma, ka bēgļi jāved vien būs uz „štābu“.

Visi četri sāka virzīties uz priekšu, līdz sasniedza lauku mājas. Viņiem iznāca pretī virsnieks kareivja pavadībā. Tie, kas bija atveduši bēgļus, izstāstīja, kas par lietu. Virsnieks, klausīdamies vienkāršajā paskaidrojumā, tanī pat laikā aplūkoja atvestos.

„Kā jūs sauc?“ viņš uzrunāja Dūmiņu.

Pēdējais atbildēja.

„Un jūs?“ viņš pagriezās pret Patriku, bet tūlīt it kā aprāvās.

Arī Patriks jutās pārsteigts, uzzīmēdams virsniekā savu pazudušo draugu — Robertu Bierni. Viņš kautri pasmaidīja, gaidīdams, ka Robis sniegs tam roku. Bet pēdējais nebūt nedomāja pāriet uz draudzību.

„Labi, vēlāk redzēsim, ko lai ar jums iesāk,“ Robis noteica, likdams vest bēgļus tālāk. Pats viņš nozuda istabas durvīs, pa kuŗām bija iznācis.

„Jūs pazīstami?“ Dūmiņš uzprasīja Patrikam, kad viņi bija palikuši vieni kareivja uzraudzībā.

Patriks izstāstīja Dūmiņam par viņa un Robja draudzību, tāpat arī apstākļus, kāpēc tas nošķīries no savējiem.

„Jā, jā, tagad atminos,“ Dūmiņš noteica. „Bet pēc manām domām tā nevar palikt: vajaga izskaidroties.“

Patriks paraustīja kamiešus:

„Ko izskaidroties!”

Pēkšņi viņš izjuta tukšumu sirdī. Bēgdams no komunistiem, viņš slepenībā cerēja, ka ar savu pādrošo gājienu izpirks noziegumu, bet tagad izrādījās citādāki: ne bēgšana bija tik bīstama, kā viņš iedomājās, nedz arī jaunā apkārtnē tik simpātiska, kā to pēc komunistu režīma varēja sagaidīt. Jā, un vai visas „frontes” nebija iedoma, ja jau cilvēki kā vienā, tā otrā pusē bija tie paši!

Mazliet sabozies likās arī jautrais Dūmiņš. Viņš gan bija mēģinājis uzņemt visu no jocīgās puses un centās būt vienaldzīgs, bet varēja redzēt, ka tas viņam šoreiz lāgā nepadevās.

Pēc brīža abus bēgļus ieaicināja saimnieka istabā. Tur pie galda sēdēja pajauns virsnieks nacionālu lentu ap roku. Roberts Biernis bija atgulies gultā un likās bēgļus neredzam.

Jaunais virsnieks atkārtoja tos pašus jautājumus, uz kuriem bēgļi jau reiz bija atbildējuši. Bet kad bijušais sarkano jātnieku komandieris gribēja sākt stāstīt par saviem Rīgas iespaidiem, pratinātais to bargi pārtrauca, aizrādīdams, ka iespaidus viņš var paturēt pie sevis.

Dūmiņš, līdzīgi Patrikam, paraustīja kamiešus.

„Nācām pie jums kā pie saviem ļaudīm,” viņš norūca ar pārmetumu balsī, „bet jums, kā liekas, latviešu ir pārāk daudz.”

Bet pratinātais šo piezīmi likās vienkārši nedzirdam. Aizsmēķējis lētu vācu cigāru, viņš aicināja pie galda Patriku. Atkārtotais tas pats, kas ar Dūmiņu, vienīgi ar to starpību, ka pratinātais šoreiz klausījās uzmanīgāki. Bet kad Patriks beidza, iestājās nepatīkams klusums.

„Vai jūs zināt, kā tādu rīcību sauc?” jaunais virsnieks salti noprasīja, izvairīdamies skatīties Patrikam acīs.

„Domāju, ka savu kļūdu esmu pa daļai jau izpircis,” Patriks nedroši atbildēja.

„Kaŗā nedomā!” virsnieks iesaucās, uzsīzdams ar delnu uz galda. „Jums vajadzēs stāties kaŗa tiesas priekšā.”

Patriks nolieca galvu. Tas, ko jaunais virsnieks sacīja, bija taisnība: arī viņš pēdējā vietā būtu runājis tāpat. Bet vārdi tomēr nebija galvenais, jo aiz tiem slēpās ne tik daudz likums kā naid.

Robis vilcinādamies cēlās no gultas.

„Nav jau tik traki,” viņš teica, paskatījies pa logu, „pašu cilvēki vien esam.”

„Gluži pareizi!” piekrita Dūmiņš, uzreiz atdabūjis omulību.

„Lūdzu neizrunāties!” jaunais virsnieks spiedza, pārmetošām acīm paskatījies uz melno Robi, kas taisījās iet ārā no istabas.

Robis palika stāvot, it kā meklēdams atbildi, bet tad nīgri atmeta ar roku un izgāja.

Tanī pat dienā gūstekņus nosūtīja uz Ķemeriem, kur atradās latviešu galvenie spēki.

3.

Kā par brīnumu, izmeklēšana nobeidzās laimīgāki, nekā Patriks bija paredzējis. Viņu ne tikai nenodevā kara tiesai, bet pat lāgā nenopratināja, aprobežojoties ar ziņojumu, ko jaunais virsnieks bija iedevis līdz gūstekņu pavadoņiem. Cits, lēnākas dabas virsnieks, jau padzīvojis cilvēks, kuram vajadzēja izmeklēt Patrika lietu, ieaicināja viņu otrā rītā pie sevis un strupi, bez liekiem vārdiem noprasīja:

„Jūs vēlaties palikt pie mums, vai kā?”

„Ja drīkstu — ar lielāko prieku,” Patriks liksmi atbildēja.

„Nu, tad šodien pat es jūs ieskaitīšu rotā.”

Ar to viss bija aizmirsts, atlika vienīgi saprasties ar apkārtni. Bet saprašanās Patrikam nebija tik viegla, kā varēja domāt. Kaut kas bija pārmainījies, kļuvis citādāks nekā tais dienās, kad dibinājās jaunā valsts. Toreiz viņš nešaubījās, ka jaunās valsts piekritējiem nav savstarpēja naida — tagad gluži tā nevarēja sacīt: tie, kas bija izturējuši pārbaudījumu līdz galam, likās pašapzinīgi un lepni, kā kad viņi vienīgie drīkstētu ņemt dalību cīņās. Bet tanī pat laikā vairojās to pārbēdzēju skaits, kas, līdzīgi Dūmiņam un Patrikam, bija nākuši no ziemeļiem. Šie cilvēki jutās drusku vientuļi, pat bezbēdīgais Dūmiņš brīžiem likās domīgs, kā kad viņam vēl draudētu lieli pārbaudījumi...

Bija gaiša, saulaina pavasara diena, kad Patriku nosūtīja uz nozīmēto kara spēka daļu. Te viņš atrada priekšā veco draugu Robertu Bierni un jauno, iedomīgo virsnieku, kas pirmais bija viņu nopratinājis. Jaunā virsnieka vārds bija Volfgangs Jārums, un Robis par viņu pastāstīja, ka tas ir kāda ievērojama latviešu pilsoņa radnieks. Bet par ievērojamo pilsoni visi zināja, ka tas savukārt pieder pie tiem, kurus pēc 16. aprīļa puča sāka dēvēt par nēdristiem.

Volfgangs Jārums, šķiet, bija mazliet pārsteigts par nesenā gūstekņa ierašanos taisni viņu rotā, bet centās pārsteigumu neizrādīt. Taču Patriks saprata, cik svešs, cik nevajadzīgs viņš bija starp šiem nacionālajiem karavīriem. Pat godīgais, nopietnais Robis viņam likās citādāks nekā toreiz, decembrī.

„Un jūs tīri labi sadzīvojāt?” viņš noprasīja Robim, kad viņi reiz palika divātā.

Atbildes vietā Robis savādi paskatījās viņam acīs, kas varēja nozīmēt apmēram to, ka tādi jautājumi tagad nav vietā. Bet Patriks to nesaprata. Bija mirkli, kad viņš aiz neziņas gribēja noslēpties no cilvēkiem, palikt viens vienīgs pasaulē, jo atrast vietu šai pretrunu un pretešķību laikā viņš nevarēja. Un tomēr viņam vajadzēja izšķirties. Jā, jā, izšķirties, to viņš bija teicis sev jau sen. Bet kā? Vai tiešām ir tikai divas taisnības — tā, tur, viņpus frontes, un šī, jārūmiskā, kuŗa ar vienu kāju stāvēja niedristu pusē? Bet viņš tās nevarēja atzīt — ne vienu, ne otru. Viņš varēja padoties apstākļiem, viņš varēja izvēlēties no diviem ļaunumiem mazāko, bet sacīt, ka viens no šiem ļaunumiem ir arī viņa ideāls — to viņš nespēja.

„Nē, atbildi, draugs, kas tagad notiek?“ viņš uzstāja nerunīgajam Robim. „Tu esi piedzīvojis, tu vairāk zini, kas šeit norisinās. Es jūtu, ka man zūd pēdējā ticība, un ja tu man nepalīdzēsi, ja tu nedosi atbildi, es tiešām aiziešu bojā.“

Robis padomāja, bet laikam nevarēja atrast atbildi, kāpēc noteica drusku zobgalīgi: „Esat gan jūs, intelligenti!“

„Jā, zināms,“ Patriks neatlaidās. „Un lūdzams, nesaki, ka mēs esam glēvi, ka mēs nezinām ko gribam, ka mums nav dzīves prieka, ka mēs neprotam cīnīties. Taisni tāpēc, ka mums ir mērķi, ka mums ir ideāli, un ka mēs šo ideālu labā negribam padoties kaut kuŗai varai, kas vienkārt balstās uz dogmu, otrkārt — uz reakciju, — taisni tāpēc mēs ciešam. Padomā pats, nacionālā ideja, kuŗu mēs saprotam kā tautas kultūrālu atdzimšanu, — šī nacionālā ideja taču dzima intelligentu sirdīs, un vienīgi šīs idejas vārdā mēs varam cīnīties pret komūnismu! Bet kas notiek? Dažādi pučisti draud atņemt mums šo mūsu pašu dzīves saturu un padarīt to par avantūristu, spekulantu, blēžu un vergu īpašnieku cīņas ieroci. Kā lai es ziedoju dzīvību par lietu, kuŗu paguvuši uzurpēt vistumšākie spēki, kādus vien mēs savā starpā esam redzējuši!“

Roberts Biernis klausījās Patrika kaislajā filipikā diezgan vienaldzīgi.

„Es tevi saprotu,“ viņš noteica, aizkūpinādams zaķa kāju (papiroši jau sen bija izbeigušies), „bet tik traki tomēr nav. Gan viss iegrozīsies labi.“

„Tu domā?“

„Man tā liekas. Bet redzi, kas par lietu. Tevi drusku ķērusi komūnisma inde. Tā ir īsti krieviska inde, bet tā kā mūsu jaunākā paaudze ar to bija sasirgusi jau pirms kuŗa, tad no tās tagad ļoti grūti tikt vaļā. Tomēr neaizmirsti, ka šī slimība pielīp galvenā kārtā zemākām tautām, āziātiem un pusāziātiem. Mums ar to nav ko lepoties.“

Robis ievilka dziļu dūmu un aplusa; Patriks sāpīgi pasmaidīja.

„Ja tik vien būtu nelaiimes, kā komūnisms,” viņš noteica, ne tik daudz atbildēdams biedram, kā sarunādamies pats ar sevi. „Ar šo grēkāzi mēs ātri tiktu galā.”

„Vispirms jātiek galā ar vienu, tad ar otru,” Robis pasmīnēja.

Bet tad pēkšņi viņš saņēma Patriku aiz kamiešiem un diezgan spēcīgi sakratīja.

„Neaizmirsti, ka tavi ideāli vēl tikai veidojas,” viņš teica ar tādu smaidu, kāds dažreiz mēdz būt labsirdīgam audzinātājam. „Viss, ko tu vēlies labu un krietnu — piepildīsies, un taisni tagad, šais sarežģītais apstākļos piepildīsies! Bet nešaubies par saviem ideāliem, domā, ka tie uzvarēs arī tos cilvēkus, kuŗi tev liekas ideāla necienīgi.”

Robis atlaida jauno Patriku, arvien vēl smaidīdams savās tumšajās, sarainājās ūsās, bet Patriks, kaut arī varēdams atbildēt biedram daudz nepatīkama, atrada tomēr par labāku — paturēt atbildes pie sevis.

Saruna notika vecā, pusirušā krogā, kur bija apmeties Robertam Biernim uzticētais pirmais rotas vads. Kareivji rīkojās plašajā telpā kā daždien priekšzīmīgā saimniecībā: daži gatavoja malku, citi laboja apavus, vēl citi, slēpdamies no priekšniecības, bija neticami raibs: blakus jaunam entūziāstam studentam te varēja sastapt norūdītu pasaules kara dalībnieku, blakus virsniekam neapmācītu un neveiklu Lejas-Kurzemes zemniekdēlu, kuŗš pat labi nezināja, pret ko īsti jākaŗo. Bet pietika ar to, ka viņus vienoja latviešu karaspēka vienība, kur varēja runāt mātes valodā un kur par visām lietām nebija jābīstas no vācu patvarībām.

Vadam pagaidām nebija nekāda uzdevuma, kas tad arī paveidināja ne tikai Patriku vien uz pārdomām. Bet drīz ieradās pārējie rotas vadi, un bez tam vēl parādījās kāda savāda karaspēka vienība, kas sastāvēja galvenokārt no latviešu virsniekiem, bet krievu vadībā. Tā bija tā sauktā Līvena brīvprātīgo nodaļa — kaut kas līdzīgs politiskam buferim starp latviešu un vācu daļām.

Šī nodaļa apmetās mazliet tālāk uz dienvidiem un uzturēja sakarus tiklab starp latviešiem kā vāciem, nelaizdama nekur pēdējos kopā. Starp līveniešiem bija daudz jautras dabas cilvēki, pie tiem aizgāja arī bezbēdīgais Dūmiņš, atrazdams, ka tur tomēr patīkamāka dzīve nekā latviešu zemnieku vidū.

„Un lai viņš iet,” Roberts Biernis mazliet nicīgi noteica, „mums labāki bez tādiem.”

Tā domāja arī Patriks, kuŗš pamazām salaba ar jaunajiem apstākļiem. Jā, pat Volkangs Jārumš viņam nelikās vairs tik svešs

kā pirmajās dienās, jo vairāk tāpēc, ka arī citi virsnieki šo puisi nevērtēja visai augsti.

Tā pagāja nedēļa. Reiz pēcpusdienā rotā paklīda ziņa, ka ieradies pulkvedis Launags — nākošais ģenerālis, bet jau tagad latviešu vienību vadonis. Patriks nebija vēl Launagu redzējis un arī noteiktu uzskatu viņam par šo cilvēku nebija, jo rotā sprieda ļoti dažādi. Vieni mazliet nicīgi raustīja kamiešus, apgalvodami, ka šis cilvēks ne tuvu netiek līdz netaiķim Lielkalnam, kas — ja vien palicis dzīvs — būtu vadījis latviešus pavisam citām uzvarām pretī. Jārums pat nicīgi izmeta, ka Launags tikai tāds intendantūras ierēdnis vien esot un vairāk interesējoties par zābakiem nekā stratēģiju. Citādāki domāja Roberts Biernis. Pēc viņa domām Launags bija ne tikai savā vietā, bet daudzējādā ziņā varēja sacensties pat ar slaveno Lielkalnu, pulkvedi Briedi nemaz neņemot nopietni.

„Launags ir vislatviskākais no mums,“ viņš apgalvoja, tāpēc es viņam pilnīgi uzticos. Un arī tev viņš patīks, neapmierinātais Hamlet.“

Patrikam tiešām bija jāatzīstas, ka Robim taisnība. Viņš ieraudzīja savā priekšā ārkārtīgi mierīgu, gludi skūtu cilvēku, nesteidzīgu, bet ne glēvu kustībās, kurš varbūt nebija ne ģeniāls, ne asprātīgs, bet brīnišķīgā kārtā iedvesa pret sevi uzticību. Viņā, šai vienkāršajā, mierīgajā cilvēkā, šķiet atspoguļojās visas latvieša labās īpašības: rāmums, mazrunība un par visām lietām — apdomība. Tāds — tikai tāds varēja būt pirmatnējais latviešu kara vadonis, kurš prata uzvarēt taisni ar savu nepārsteidzību. Un arī viņa vienkāršība bija ļoti dabīga, nemākslota, kādu laikam var saņemt vairs tikai starp angļiem un latviešiem.

Launagu pavadīja daži virsnieki, starp tiem tas, kurš bija izmeklējis Patrika lietu. Pēdējais tomēr nelikās pazīstam Patriku vai arī tiešām to neatcerējās, bet toties Launags gluži negaidot apstājās Patrika priekšā un mazliet ziņkārīgi, bet ne ļauni paskatījās pēdējam acīs.

„Jūs laikam nesen pārnācāt fronti?“

„Jā gan, pulkveža kungs,“ Patriks nedroši atbildēja.

„Vai jums šeit patīk labāki?“

„Labāki — katrā ziņā.“

„Tad es esmu apmierināts,“ Launags noteica ar savu parasto nopietnību, kas Patrikam tomēr nelikās pārspilēta.

Launags ar pavadoņiem aizbrauca, bet rotā tūlīt sākās pārrunas, ka drīzumā gaidāmi jauni notikumi.

„Un kā tev patika pulkvedis?“ Robis uzprasīja Patrikam.

„Es viņam ticu,“ Andris atbildēja.

Notikumi tiešām sākās. Lielgabalu dunoņa, kas pēdējās dienas bija tikpat kā apklususi, agrā maija rītā negaidot atjaunojās ar jaunu sparū. Kareivji, lai gan diezgan pieraduši pie dunoņas, tomēr modās no miega. Robis, ar kurū Patriks gulēja vienā telpā, žāvādamies apgriezās uz otriem sāniem un noteica it kā pie sevis:

„Būs laikam jāiet līveniešiem palīgā.“

Viņam bija taisnība — nepagāja ne divas stundas, kad rota jau bija ceļā uz „notikuma vietu“. Ļaudis gāja mierīgi, sarunādamies par ikdienišķām lietām, bet valodas tomēr nebija skaļas. Neviens šai stundā nedomāja par nāvi, neviens pat nedomāja, kas īsti būs jādara, bet visi klausījās ar sevišķu uzmanību dunoņā un ložmetēju sitienos.

Ceļā parādījās jātnieks. Tas bija Dūmiņš. Viņš auļoja pretī rotai, meklēdams tās komandieri. Lai gan viņa sejā varēja izlasīt dziļu nopietnību, tas tomēr vadīja zirgu ar grāciju, pat reizes divas noglaudīdams bērīm kaklu, un tanī pat laikā atstāstīja komandierim kaut ko svarīgu. Pēdējais, atgriezies pret ļaudīm, nodeva pavēli, un visi sāka skriet. Bet tā kā pēdējais vads bija palicis sāņus, turēdamies mežmalā, tad Patrikam uzdeva sazināties ar to.

Acumirkli Patriks palika viens. Brīdi viņš pārdomāja, kā atrast taisnāku ceļu uz mežmalu, kur izklaidus virzījās uz priekšu Wolfgangā Jārūma ļaudis. Neviļus viņš pamanīja aiz paegļa sakņupušu cilvēku krievu kareivja mēteli. Bet arī sakņupušais cilvēks bija viņu pamanījis un izslējās stāvus.

„Nešaujiet, nešaujiet,“ cilvēks iesaucās paceldams rokas.

Patriks apjuka.

„Kas jūs esat?“ viņš noprasīja, pats neizprazdam savu vārdu saturu.

„Mani sūtīja, mani sūtīja...“ svešais centās paskaidrot, bet kas īsti viņu sūtījis — nevarēja saprast.

Patriks pēkšņi sajuta, ka seja tam aiz kauna un neveiklības palika sarkana — viņa priekšā stāvēja kāds no tās sarkanās rotas strēlniekiem, kurā viņš nesen pats bija ieskaitīts.

„Vai, Patriks!“ strēlnieks ne mazāk pārsteigts iesaucās un neviļus pasmaidīja. „Bet es domāju, ka baltais.“

Patriks vilcinājās, nezinādams, ko lai iesāk.

„Te nav neviena baltā!“ viņš iesaucās, mazliet apvainots par strēlnieka izteicienu. „Ejiet, taisaities, kā pazūdat, citādi es šaušu!“ viņš turpināja, neuzticīgi steigdamies strēlniekam garām.

„Vai, čomiņ, kas tev noticis!“ viņš vēl dzirdēja pārmetošu balsi, bet tad ievēroja, ka ļaudis, kas izklaidus soļoja gar mežmalu, negaidot noietās zemē un sāka tēmēt uz viņu un strēlnieku.

„Pagaidait, pagaidait!“ Patriks sauca, mādams tēmētājiem. Bet viņa balss izgaisa kā žēla nopūta neskaitāmu šauteņu sprakstēšanā. Ne tik daudz ar prātu, kā paļaudamies zemapziņai, viņš pieplaka pie zemes, tanī pat laikā uztraukdamies, ka tuvumā nav nevienas bedrītes, neviena iedobuma, kur paslēpties. Bet šāvieni palika arvien asāki, arvien dzelīgāki, ļauni, necilvēcīgi kairinādami dzirdi.

„Ko es šeit nācu, kāpēc es šeit esmu,“ Patriks domāja, nevarēdams sagaidīt šaudīšanas beigas.

Tā pagāja minūtes divas. Šaudīšana palika retāka, bet Patriks ievēroja, ka lieliem lēcieniem viņam tuvojas nepazīstami cilvēki. Viņš pieplaka vēl vairāk pie zemes, izlikdamies nedzīvs. Jau viņš redzēja dažus paskrienam tam gaŗām un noņemamies ceļos — kā parasts, kad kareivji iet uzbrukumā. Bet tie nebija viņa rotas ļaudis — nē, šīs notītās kājas drīzāk atgādināja sarkanarmiešus. Jā, tiešām, arī viņa strēlnieks pasteidzās gaŗām — viņš pazina to no kustībām, no auguma, no kabatas lakatiņa, kas bija tam aptīts ap rokas delnu.

Tā tad viņš atradās starp sarkanarmiešiem, kas gāja uzbrukumā. Bet pēkšņi sarkanarmieši sāka skriet atpakaļ, viņi jau vairs neslēpās un nekrita ceļos, bet lieliem lēcieniem devās nost no klajuma. Viss norisinājās neticamā ātrumā, kā kad notiktu tikai nevainīga vingrināšanās, nevainīga apmācība rotas pagalmā. Tas pats strēlnieks, kurš bija saucis, lai nešauj, uz mirkli apstājās Patrika tuvumā un uzsauca tam kā sliņķim, kas aizgulējies:

„Čomiņ, nekavējies!“

Bet nākošā acumirkli strēlnieks izlaida šauteni un paklupa zemē.

„Vai, mani mīļie!“ Patriks izdzirda tuvumā, tad atkal sākās šauteņu klaboņa un nesakarīgi saucieni. Bet Patriks jau vairs nevarēja nogulēt. Strauji, bez apdomāšanās uzlēcis kājās, viņš devās kopā ar Jāruma ļaudīm, kas vajāja negaidītos uzbrucējus. Viņš skrēja un sauca cik vien jaudādams, lai apklusinātu uztraukumu, kas nedeļa tam vairs miera.

Viņš gribēja būt tālu, bezgalīgi tālu no cilvēka, kurš bija iesaucies „Vai, mani mīļie!“ un kurš tagad gulēja sakņupis — to viņš skaidri ievēroja — divu soļu atstatumā no tās vietas, kur viņi abi vēl pirms dažām minūtēm slēpās. Bet savādi, kaut gan viņš bija skrējis un kļiedzis, cenšdamies pārkliegt un pārskriet savus ļaudis, viņš tomēr atradās sakņupušā strēlnieka tuvumā. Jā, tas bija tas pats strēlnieks, kurš sauca „Čomiņ, nekavējies!“ un kurš viņu bija pazinis no Rīgas laikiem! Toreiz viņi abi baidījās no komunistu spiegiem, viņi gulēja vienā istabā un runāja par savu bērnību, par skolas gadiem un arī par daudz sīkām ikdienas lietām, baidīdamies tomēr, ka viņu sarunās noklausās spiegi.

Patrikam nebija žēl kritušā, viņš apzinājās arī, ka nav vainīgs tā nāvē, bet viņam nebija vairs nekāda prieka karot — ne par, ne pretī — tik satraukts, tik nevarīgs viņš jutās. Kad ļaudis sāka pulcēties kopā, viņš aizsoļoja līdz mežmalai un atkrita pret augstu celmu. Viņam gribējās raudzīties gaišajā, pavasarīgajā debess zilgmē, domāt kaut ko klusu, harmonisku, kas bija tālu no īstenības, tālu no tām pretrunām, kuŗas viņu vajāja... Bet kad viņš atgriezās atkal īstenībā, tad ievēroja, ka arī visi pārējie rotas kareivji bija klusi un nopietni, kā kad tie neizjustu nekādu prieku par uzvaru.

Parādījās sanitāri ar nestavām un atkal nozuda. Vads izgāja uz ceļa, kur tam piebiedrojās pārējie vadi — tikpat klusi un nopietni. Pienāca vēl otra rota. Arī tā bija klusa — ne mazākās uzpūtības par laimīgo uzvaru. Pat Volfgangs Jārums, kuŗš citādi mīlēja skaļumu, tagad stāvēja svinīgi saslējies vada flankā. Pamanījies Patriku, kuŗš bija nostājies starp viņa ļaudīm, un kuŗu neviens neraidīja projām, viņš, mazliet izbrīnējies uzprasīja:

„Kā tad jūs manā vadā?”

„Atvainojiet,” Patriks ar tādu pat izbrīnu atbildēja.

Jārums laipni pamāja ar galvu, kā kad ļoti labi būtu sapratis Patrika atbildi un tūlīt novērsās, bet Patriks steidzīgi sameklēja Roberta Bierna ļaudis un pievienojās tiem.

„Tagad drusku atpūtīsimies,” Biernis noteica, it kā saprazdams Patrika gara stāvokli.

Ka viņš sadursmē nebija izšāvis nevienu patronu, bet lielāko tiesu nogulējis pie zemes, to neviens vai nu nebija ievērojis, vai arī neatrada par noziegumu. Tas Patriku mazliet uzjautrināja, bet viņš tomēr nolēma pie pirmās izdevības atstāt kareivja gaitas un meklēt citu, viņam tuvāku nodarbošanos. „Es neesmu tādām lietām piemērots,” viņš pats sevī taisnojās. Zināms, bija daudzi, kas domāja līdzīgi viņam, tomēr šie daudzie, kā likās, panesa savu likteni vieglāki. Bija pat starp viņiem tādi, kas drīz atguva jautrību un sāka tērzēt, kad rota devās atpūtā.

„Neiztika bez mums,” noteica jauns, runīgs studentīņš, vingri soļodams pa mālaino ceļu.

„Gan jūs redzēsīt, pēc pāris dienām būsim Rīgā,” atsaucās izbijis lielā kara gūsteknis, kuŗš tieši no gūsta, mājas neredzējis, bija iestājies nacionālā armijā.

„Un tad miers,” noteica trešais.

„Bet tagad piemērotu dziesmu,” atgādināja Roberts Biernis, soļodams savam vadam ieblakus.

Dziedātāji uzņēma balsis. Ka starp viņiem trūka pirmais tenors — skaists, klusas dabas rīdzinieks, kuŗš priekš pāris desmit minūtēm bija beidzis dzīvot, — neviens negribēja ievērot. Vienīgi

runīgais students iesaucās : „Vaitnieka vairs nav!” bet tūlīt aprāvās.

*

Trīs dienas vēlāk Baloža brigāde tiešām iegāja Rīgā. Viņai gan liedza pirmo triumfu, ko paturēja vācieši un līvenieši, bet savā ziņā tas varbūt bija labāki: latvieši ieradās ne ar uguni, ne laupīdami veikalus, bet kā miera vēstneši.

Patriks, soļodams līdzās savam vadam, redzēja, ka ielās gulēja izgērbti komunistu miliči ar ložmetēju patronjostām pār krūtīm. Viņš neviļus novērsās, manīdams, ka to pašu dara arī viņa biedri.

Līksms un uztraukts viņš devās vispirms pie mātes, kuŗa to sagaidīja ar dziļu nopietnību: arī viņa bija pārdzīvojusi tās pašas jūtas, tās pašas šaubas, ko dēls. Bet viņa saprata, ka citādāki nevarēja, ka taisnību vajadzēja meklēt ne pa labi, nedz pa kreisi.

Bet tālāk? Ka notikumi vēl nebija galā, to viņi nojauta abi. Vajadzēja vēl nākt jauniem piedzīvojumiem, lai vēsturi saprastu arī tie, kam tā uzreiz nepadevās...

Vēl viena gaidītāja gribēja redzēt Patriku. Tā bija Emsiņa kundze. Viņa domāja par savu dēlu.

„Vai jūs viņu neredzējāt?” bija viņas vienīgie vārdi.

Bet Patriks nebija redzējis Emsiņa kundzes dēlu.

Saruna par lūgšanām

Tēvs: Dēls, mīlais Dēls, šalc, laižas allaž šurp
No zaļās zvaigznes tumšas lūgšanas.
Tur karalis slien augšup kalsnas rokas:
„Kungs, Kungs, jel Kristus vārdā palidzi,
Lai varenā man valsts, kur neriet saule,
Ikdienas gail un kūp kā mīlzu sārts,
Kur ķecerība smok un deg un gaist.
Lai dvēseles, ko maldos zņaudzis sātāns,
Tad, liesmās šķīstītas, pie Tēvis skrien!“
Ikvakaru drūms advokāts lūdz mani,
Pirms acis salti zvīlās aizver miegs
(Kāds dvīnis garā gan šis advokāts
Tam sārta karalim): „Ak, Virsbūtne,
Liec, lai ikdienas skats man divkārt ass,
Liec, lai ikdienas prāts man divkārt skaidrs,
Lai sikāko es saskatu pat zvīrgzdu,
Kas ceļā gulies Revolūcijai.
Lai divkārtīgā čaklē giljotina
Griež galvas, Revolūcijai kas neder.“
Lūdz citi vēl — dažs Ideju, dažs Dievu,
Bet visām tādām lūgšanām asinšvans.
Un divains ļaunums melniem spārniem plivo.
Un viss, ko gaitas galā gūst šie drūmie,
Ir tikai: lāsti, posts un gruveši;
Tie tumsu dod un paši tumsā aiziet.
Un tomēr: lūdz tie patiesi, no sirds,
Lūdz tirā istībā, ne sev par labu.
Vistuvo nežēlo: tie ziedo dēlu
Un draugu, māti, ligavu un sevi.
Ak, Dēls, mans baltais Dēls, vai tiešām var
Dziļš godīgums tik asinssarkans būt?
Sirds istība tik nāvesmelna tērpties?

Dēls: Jā, Tēvs, kad iedomāju cietos šos,
Kas stulbā viendomībā sastinguši,
Man ir, kā atkal krustā sists es būtu:
Jā, Tēvs, tie arī nezina, ko dara.
Pat godībā ja es pie viņiem nāktu
Ar gāismu, kas no sauļu saulēm smelta,
Tie nejustu, jo kvēls, kas viņos gruzd,
Ir salts kā pirmledus. Kaut istī tie
Un patiesi, bet istums šis bez gaismas.
Ak, vienredzīgie, viendzirdīgie jūs,
Jūs — garā nabagie, kas nesvētīgi.

Pēteris Ērmanis

Domu drumslas par divām pirmotnēm

Dzirdot, skatot katru asins ziegu,
Atēnu no pirmtumsas mēs jūtam,
Pirmtumsas, kad instinktiem bij vaļa
Akli ņudzēt chaotiskā ņūkli,
Gars kad nebūtībā snauda dziļi —
Siciņš zāles stiebrs tā snauž zem ledus.
Katra noziedzība ir bez gara.
Truli noziedznieks maļ galvā domas —
Tikai tikdaudz: kā lai noslēpj pēdas?
Paiet laiks — un slēptais izpeld saulē.

Noziegums iet bezmērķībā palsā.
Reiz bij laupītājs, kas brāza briesmas
Zemgaliešu ceļos, mājās, mežos,
Laupot šāva cilvēkus kā putnus,
Pusdzīvus vēl gāza skudru pūznī,
Dzelzceļvilcienam viens lika stāvēt.
Pārskrējis kā viesulis pār laukiem,
Beigās notverts, notiesāts un pakārts.
Kāda jēga bij šim asinsmūrgam?
Drosme pat tur tikai truli tumša.
Tikai miņa paliek ļaužu prātā
Spiedīga, kā lietuvēns māc naktis.

Katra noziedzība ir bez gara.
Laiku drūmie stāsti pauž par žīdu,
Resnu saldkāruli biežām lūpām.
Reizē bendēm kalpoja un dumpim,
Nododams pa labi un pa kreisi.
Triečās bumbas — varas viri šķīda,
Žņaudzās cilpas — dumpja biedrus kāra.
Beidzot, pieķerts, bailēs diedza žīdiņš.
Kāda jēgā bij šim riebu murgam?

Noziedzībai pirmtumsā ir saknes.
Labais, saulesirsnīgais un siltais —
Stars no pirmgaismas — vismīlās Mātes.
Labais — pat ja vientiesīgs viņš prātā —
Sirdi brīnišķs gaišreģis un gudrais.
Labais, kas no Zalkšņu tēvu gintim,
Labiem darbiem skaidru zina mērķi:
Spožāka lai margo dzīves saule,

Vieglāks sakrīt sūro moku smagums.
Gaisma augusi, lai ar' tās cēlējs
Nemanāms kā avots kuplā zālē,
Nedaudzināts, neskandināts dziesmās:
Viesuļi un vēji kauc un auro,
Klusi atmirdz saulīte un zvaigznes.

Dīvas pirmotnes. Ja meklē vienu,
To, kur akliem instinktiem ir vaļa,
Nokļūsi tad pirmatnības tumsā,
Beidzot stingsi pirmatnības salā.
Ja tu meklē to, kur rodas gaisma,
Plešot apkārt dzīvību un milu,
Gaita vīsies bezgalības klajos.

Aleksandrs Čaks

Rīgai

Uz manas mēles tava elpa laužta,
Un lai es būtu, puse dota man.
Es esmu tavš no kājām līdz pat skaustam,
Tā gan.

Tev neaiziet no manīm prom ne mūžam:
Es esmu telpā, kas pār tevi blāv.
Man nomirt lemts uz tavām ielu gūžām,
Lai tad kā sveces spuldzes apkārt stāv.

Laiks manu liķi pārklās ielu smakām
Un man uz lūpām mitru lapu liks.
Pār manu galvu plīvos ielu plakāts,
Un naktis dūjas man zem rokām migs.

Kad mana miesa iesāks lēni trūdēt
Un manas sulas liepu saknes sūks,
Būs visos parkos tad jau nācis rudens,
Un savā kurvī koku lapas plūks.

Tad kāpšu es kā rita salta migla,
Kur klusi slēpjas maigā dzērvju balss,
Uz augšu prom aiz zilgmes zilā stikla,
Un tas tad būs mans sabrukums un gals.

Uz manas mēles tava elpa laužta,
Un lai es būtu, puse dota man.
Es esmu tavš no kājām līdz pat skaustam,
Tā gan.

KARALIENE JĀNA

(Turpinājums.)

Otrais cēliens

Laiknemine, izsūtāmo vieta. Neauglīgs krasts. Akmeņainj pauguri aizsedz jūru. Starp pauguriem nabadzīgas cilvēku mītnes. Rīts. Priekšā, nodilušiem mēteļiem pāri galvām, gul — Kadvīns — vecāks, Sveiris — jaunāks vīrs.

Kadvīns mētājas miegā, uzraujas, apskatās, berzē acis, kā nezinādams pats, kur atrodas.

Kadvīns.

Atkal rīts! Nakts aizgājusi
Vienos murgos! Celies! Dzirdi!

Piegrūž Sveirim. Tas sakustas, bet gul tālāk.

Kadvīns.

Ai, šie murgi, sapņi, domas!
Kaili ubagi, kas tērpjas
Saplosītās dzīves skrandās!
Nost ar viņiem!

Piegrūž atkal Sveirim.

Celies! Diena!
Kādēļ vienam grauzt man viņas
Tukšo čaulu! Nenovēlu
Es tev ilgāk miega!

Norauj tam mēteli. Sveiris augšā. Sit to.

Sveiris.

Suns tu!

Sagrābj to aiz pleciem. Purina.

Viegli man tev ielauzt sprandu!

Aizsviež to. Atslābst.

Ē, nav vērts! Ko nīst man tādu
Diedeli, kā pats es kļuvis. — —
Naidam pretinieka vajag,
Pašam vajag kvelmes, uguns,
Nežēlīgu ērgļa nagu,
Asinsizsūcēja muti!
Tāds e s biju! Un kas tagad? —
Cērtu nagus zemē. Grauzu
To kā maizi. Sauli lādu,
Kas še apspīd vergu purnus!

Kadvīns idzīgs.

Piejauc klāt vēl manu žulti,
Lādi!

Abi atkal pie zemes. Uz paugura, ziņkārīgiem žestiem Selde un Gvīna. Sazinās. Rāda tālumā.

Selde.

Nu tu redz, es teicu:
Laiva peld uz krastu.

Gvīna.

Tiesa!
Kuģis jūrā redzams. Gaida,
Kamēr laiva izmet kravu.
Māj un sauc gulošos vīrus.
Slamsti, hej! Brauc pienācēji!
Sevī.

Guļ kā maitas!

Selde.

Divi izkāpj.
Izrauj trešo. Ha! Tā sieva!

Gvīna.

Neteic melus.

Selde.

Pasviež nastu.
Sagrābj aiņus. Aizbrauc.

Gvīna izbrīnā.

Sieva!
Un kā viņu sūta vienu!

Selde.

Cik mēs sievu esam, visas
Atbraucām ar dzimtām. Vīriem,
Tēviem. Un šo sūta vienu.
Noziedzniece būs tā liela.

Gvīna launā priekā.

Vienu lauvu bedrē! Vienu!
Vai šī domā: mīlas rokas
Aicinās šo?

Selde kā bērnu labinātu.

Mīļa mute
Sacīs: nāču, nāču, sirsniņ!

Abas.

Ha-ha-ha-ha! Ha-ha-ha-ha!

Gvīna zvēriņa.

Šķēpi, dzeloņi un ilķņi!
Katris vārds būs šautras cirtiens
Kailai miesai.

Abas.

Ha-ha-ha-ha!

Gvīna.

Iecirst magus baltās krūtīs!

Selde.

Tas par to, ka ilgāk, ilgāk
Dzīvoja tā tur — tai zemē,
Ko par dzimteni reiz saucām!

Gvīna.

Tas par to, ka ilgāk tādai
Lāva nest to vārdu: cilvēks!

Selde.

Varbūt dižcilte bij kāda,
Sēdēja reiz zelta krēslā,
Vergi drebēdami sniedza.
Dziru, esmu?

Gvīna.

Tad jo dziļāk
Pazemosim viņu!
Asmens nokaitēts lai ir tad
Katris vārds, ko viņā dzīsim.
Lai tas izdeld katru cipslu
Senās dzīves!

Selde piekrit.

Jā, tā darām!
Ļauni vārdi kaklā mums kā
Kurtiem rejas, lai tik nāk tā!

Gvīna jūras virzienā, ļaunā priekā.

Smagi kāpj. Tā būs, kā teicu:
Nasta pleciem labprāt neguļ.

Selde arī paskatās.

Ir jau tuvu.

Pret gulošiem vīriem.

He, jūs prauli!
Jauna pienācēja! Sieva!

Kadvīns, drusku ieinteresēts, paceļ galvu laiski, paliek uz rokām balstoties.
Sveiris kā agrāk.

Gvīna sauc pret labo un kreiso.

Šurpu! Važas kratat! Šurpu!
Elšat izkāmējšām riklēm!
Medijums ir redzams! Šurpu!

No labās un kreisās parādās nožēlojami tēli. Paliel notālēm. Tai pašā brīdī — paugura augstākā vietā — Jāna. Cieši ietinusies palēkā mantijā, kas pārklāj tērpu. Plecos nastā. Saule to spilgti apgaismo. Viņa ierauga Seldi un Gvīnu.

Jāna priecīga, sevi.

Cilvēki! Tā laba zīme!
Rīta gaisma! Sievas! Māsas!

Pa labi un pa kreisi dobji smieklī. Sievietes paliel nekustīgas, izaicinošas.

Jāna lūdzoši pret sievietēm.

Esmu sveša te, kā redzat.
Kurp man griezties? Atrast jumtu?

Selde.

Zini pati!

Jāna.

Miļi lūdzu!

Selde izsmejoši.

Medus mēlē!

Gvīna tāpat.

Nav šē parasts!

Jāna neizprot.

Kā lai runāju?

Gvīna.

Kā runāt!
Smilksti, gaudo, kauc kā vilki,
Rej kā šakāļi! To protam!

Jāna.

Ko jūs sakāt, grūti saprast:
Jūs tak tādas kā es pati
Sievas esat, varbūt mātes!

Gvīna.

Vilku mātes esam! Proties!

Abas pret Jānu draudošām dūrēm. Dobji smieklī pūli pa labi un pa kreisi.

Balsis.

— Ha-ha-ha-ha! Rādat ilklus!
— Mācat viņu, kā būs runāt!
— Tālāk, tālāk! Tik uz priekšu!

Jāna augsti saslējusies, kā baigā jautājumā izstiepj roku. Sievas, kā apjukušas, nolaiž savas. Pūlis draudošāk.

Balsis.

— Hī-hī! Vai tik vien jūs varat!
— Vaļā! Raujat nost tai skrandas!

Tai brīdī uzraujas Sveiris, ierauga Jānu, netic savām acīm.

Sveiris.

Kā? Ko redzu? Kas tā sieva?

Kadvīns vienaldzīgs.

Mierā laid! Ļauj noskatīties!

Sveiris.

Acis nemāna! Tā Jāna!

Kadvīns.

Kāda Jāna? Ko tu murgo?

Balsis pūlī.

— Ko nu stāvat! Plēšat! Raujat!
— Sabiedēja baltie pirksti!

Gvīna.

Dūre kraupainā tos aiztrieks!

Atsit Jānas roku.

Atdod mantas! Tās priekš visiem!

Jāna.

Neturu nekā vairs sava!

Atdod savu nastu. Šai brīdī Sveiris ar pāra lēcieniem augšā, atgrūž sievas.

Sveiris.

Nost jūs, riļas. Še es valdu!
Sievās nobijušās atkāpijas.

Balsis bailīgi.

— Sveiris! Tam ir spēks kā lācim!
— Kur tas cērt, vairs zāle neaug.

Jāna.

Paldies, svešniek!

Sveiris.

Neteic paldies,
Neredzējsi acu!

Pasviež tai pretī seju.

Jāna pārsteigta.

Sveiris.

Sveiris.

Ahā! Pazini gan mani.

Jāna.

Nemierīgs, straujš viesis biji,
Kurp vien gāji.

Sveiris launi smejas.

Tik tās vainas?!

Jāna.

Būs gan vairāk. Dzirdēju, ka
Tiesības tu patvarīgi
Ņēmi —

Sveiris.

Biju Kraujas valdnieks!
Novads mans ir visuskaistais
Abavajā!

Jāna.

Pārvaldītājs
Tu tur biji un ne valdnieks.

Sveiris.

Tā gan Margots teica?

Jāna.

Kad gan
Būtu Margots savās zemēs
Valdītāja godā cietis
Citu kādu vīru! Smieklis!
Tu tik dižojies ar masku?
Bet ir masku nedrīkst valkāt,
Ja tā zaimo kādu varu,
Ko ir iecēlušī dievi.

Sveiris.

Ha-ha! Smieklis! Tavi dievi!
Ja es cīņā būtu cēlies,
Dievi būtu tad ar mani,
Margots pats šai pekles vietā,
Bet es valdītājs un valdnieks.

Jāna.

Tev ir noticis kā nākas!

Sveiris.

Margotim tu runā labu!

Jāna.

Divi prāti valstī neder.
Viens ja ceļ, tad otrs posta,
Tev ir noticis kā nākas!

Sveiris neatlaižas.

Ja es cīņā būtu cēlies
Mana būtu valsts un (Pēkšņi tai acis) — Jāna!
Draudošs, tuvu.

Jāna kā dzelta atpakaļ.

Nenāc tuvu! Zini mēru!
Zini vietu savu!

Sveiris.

Ko? Kas?
Aizmirsi, ka nu mēs abi
Līdzīgi šai zvēru bedrē!

Ar izsmieklu.

Lepnā, valdonīgā Jāna,
Visu cildinātā, gudrā,
Kādu nodarīji vainu,
Ka no zelta krēsla tevi
Nogrūda pie skorpijoniem,
Ļaumiem riebekļiem? Vai mute
Nu tev pēkšņi kļuva mēma?
Vai tas bij par saldu grēku,
Ka par Margoti tu smēji,
Gulēdama cita rokās,
Notverta pie svaiga grēka?

Mežonīgā priekā.

Ha-ha! Kā nu ir? Ko redzu?
Gandarījumu man sūta
Tavi dievi! Margotis man
Savu dārgumu un rotu
Iedzen karstās rokās! Jāna!
Dārgais zieds no dievu dārza
Man ko saplosīt un nomest!

Jāna pēkšņi pasitas, itkā gribētu prom. Sveiris tai priekšā.

Sveiris.

Nav kur bēgt! Tu esi slazdā!
Taisnību tu meklē: Labi.
Šurp no Abavajas viņa
Stiepa savas garās rokas:
Uzraugus tas sauca — sargus.
Kur tie ir? Lūk, šitā dūre
Žņaudza tos! Par ēsmu putniem
Guļ tie aizās. Nu tu zini!
Zini, kas še tagad valdnieks.

Jāna rokas uz krūtīm, iekšējā pārlicībā.

Mani sargās! Mani sargās!

Sveiris.

Kas? Ko gaidi? Skaties apkārt?
Varbūt gribi tautas tiesu?

Lai tev notiek! Hej! Šurp, ložņas!
Tārpi! Šurp no aizām, spraugām!
Droši! Droši! Turaties kā
Brīvi ļaudis! Šurp, es saku!

Pūlis no labās un kreisās puses ātrā ūnisona kustībā līdz pusattālumam, pusnoliekušies tikpat pēkšņi tur atplok.

Sveiris.

Ko še stāvat liektām sprandām?
Lepni ceļat skaustus, lepni!
Margotis jums rāda godu,
Kādu nepieredz ikdienas.
Zināt, kas šī svešā sieva?

Uzsvērdams.

Patī karaliene! Jāna!

Kliedzieni izbrīna: ā! ā! Kustība. Visi saslejas pret Jānu.

Sveiris.

Kas ir Jāna? Margotim tā
Bija acs un auss un domas,
Redzokļi tai asāki kā
Ērgļu mātei, kur draud briesmas
Margotim un kā tās novērst.
Katru putekli, kas traucē,
Prom no ceļa! Un jūs visi
Bijāt putekli un pīšļi,
Kas bij jāieslauka peklē!
Ko? Vai neteicu pareizi?
Vai ir nevainīga Jāna?

Balsis.

— Nē, nē!
— Vainīga ir Jāna!

Sveiris.

Vai mums jāzin, kādas vainas
Viņa pati beidzot krita?

Balsis.

— Nē, nav jāzin!
— Nava jāzin!

Sveiris.

Abavaļas likumi un
Tiesa mums ir šite, dūrēs,
Kas mums darīts, sodām paši.

Balsis.

— Dodam! Sodām!

Pūlis ātri apkārt. Paķer akmeņus. Pret Jānu

Sveiris tiem priekšā.

Stāvat, tārpi!
 Ko es teicu, nebij sacīts,
 Lai jums veldzēt asins kāri,
 Bet man rādit savu varu.
 Simtkārt vairāk mani zaimoj's
 Margot's kā jūs visus kopā,
 Simtkārt lielāka man tiesa
 Atriebt. Mana tagad Jāna,
 Manai gribai, manai varai
 Padota. Pēc sava prāta
 Daru es ar to. Šurp Jānu!

Pie Jānas. Sagrābj to. Jāna cinās, izraujas, atgrūž Sveiri, nosteidzas lejā.
 Lepna un stipra.

Jāna.

Lauvu bedrē eju es ar
 Drošu aci. Lauvas neskar.
 Cilvēki jūs esat. Esat!
 Bet ja vairāk jūs kā zvēri,
 Dzīvība man nav vairs vērtā.
 Akmeņi jums rokā. Sitat!

Atrauj valā mēteli. Stāv karāltērpā. Nekustīga pauze. Lūzums. Kā sastindzis stāv pūlis. Tāpat stāv Sveiris augšā. Tad raisās sastingums. Pūlis lēnām nolaiž rokas. Izkrit akmeņi.

Sveiris sevī.

Savādi! Vai pārgājis kā
 Reibons būtu asins vilnis?
 Vai tik īsa atriebt kāre?

Jāna, kā pēkšņā spēku pagurumā, nolaiž rokas. Noslīgst pie zemes.

Jāna.

Gribas dzert. Vai nav kam ūdens?
 Visi skatās viens otrā. Neatbild.

Jāna.

Tikai malku ūdens. Lūdzu.
 Kāds zēns izlaužas priekšā.
 Netāl' avots. Atnesišu.

Aizskrien. Citī skatās tam izbrinēti pakal. Drīz tas atkal parādās, nesdams ūdeni sasistā, netīrā poda gabalā. Jāna sniedzas tam pretī.

Jāna.

Dzidrais malks no zemes krūtīm
 Dos man atkal jaunu spēku.
 Saņem trauku. Zēnam.

Paldies tev par labo prātu!

Kāri dzer.

Kā tas atspirdz! Kā tas atspirdz!

Apskata podu gubas.

Debess rasu ietveŗ sevī

Netīrs trauks!

Selde vēl ļauna. Izsmejoši.

Nav labs tai diezgan!

Dodat taču zelta kausu!

Jāna kāri dzērusi.

Mazais piliens, saules spulgons

Visiem dubļiem, sārpiem cauri,

Iztecējs no zemes tumsas,

Mirdz nu vaŗavīksnes krāsām.

Balsis nedroši.

— Ko tā runā?

— Tādus vārdus!

Jāna.

Labi vārdi salauŗ ļaunu.

Jūsu sirdis liek jums klusēt.

Selde.

Ko jūs klausāties to melŗu!

Jānai.

Kādēļ esi ņe? Teic ātri!

Lai mēs zinām, kā ar tevi!

Jāna.

Gribi dzirdēt manu vainu?

Varbūt liela tā un dziļa.

Bet es gribu viņu deldēt.

Selde.

Valdīt gribi, to jau redzam.

Jāna.

Valdīt negrib sirds, bet kalpot.

Visu zemākam jums māsa

Gribu būt.

Selde.

Kas tev to ticēs!

Trauks tev nava labs kur dzeŗam.

Jāna kājās. Skatās viņos vērtēdama.

Nē, nav labs, ja var būt labāks.

Kādēļ staigājat jūs skrandās,

Izdēdējšām, bālām sejām?
 Saēstām no ļaunām dusmām,
 Neauglīgām bēdām? Sakat!
 Debess, zeme, nemitīgi
 Kaisa balvas. Vai jums rokas
 Trulas, ka tās nevar saņemt?
 Darba rikus dod jums līdzī.

Gvīna.

Sarūsējši guļ tie bedrēs.

Kāds vīrs.

Kas ies strādāt? Nav kas vieno.

Selde.

Lāstos vien tik paiet dienas.

Jāna.

Kādēļ? Kādēļ? Jūsu varā
 Dienu slavēt un ne lādēt.

Kāds vīrs.

Būtu kāds, kam spēks vēl kaulos!

Jāna.

Liels jums spēka vīrs!

Apkārt. Meklē acīm Sveiri. Tas stāv nomaļš. Vēl tāpat nokārtu galvu.
 Jāna pastiepj pret to roku.

Ai, Sveiri,
 Nabags brāli, mīlais brāli,
 Neteic ļauna vairs. Ļauj runāt.

Sveiris saviebj muti.

Karalienei runāt!

Jāna.

Neteic! Jaunai dzīvei jaunu
 Vajag vārdu.

Sveiris.

Ko tu gribi?

Jāna.

Saproti: kad vētras trako,
 Grūti atminēties sauli,
 Tikai zeme zin: tai jānāk;
 Tā ar' zin tev sirds: tik ilgi
 Ļauna bij, nu grib būt laba.

Sveiris ar izsmieklu.

Kam tu saki to?

Jāna.

Tev, Sveiri!
 Tev, jo stiprāks tu par visiem,
 Tev, jo gudrāks tu par visiem,
 Uzvarētājam tu dzimis.

Sveiris.

Izsmieklam tu man to saki.
 Ko man uzvarēt?

Jāna.

Šo zemi
 Akmeņaino, cieto zemi
 Pārvērst ziedošā un skaistā,
 Visus ļaunos lāsta vārdus,
 Pārvērst smieklos, saldās dziesmās!
 Zini: uzvar tas, kas vieno.
 Vienot viegli. Laiks ir nācis;
 Sirds grib laba būt.

Balsis.

— Tas tiesa!
 — Sirds grib laba būt! Tas tiesa!
 — Ai, cik savādi tā runā!

Jāna skatās uz Sveici, kas stāv tāpat novērsies un nekustīgs. Piepēši izskrej zēns, kas Jānai nesa ūdeni.

Zēns strauji, sajūsmināti.

Svešā sieva, klau, ko teikšu:
 Kad tas negrib, lai viņš negrib.
 Es še esmu, viens tāds puika,
 Un bez manis ir vēl citi.
 Tagad tie pa kraujām, aizām,
 Izsit ķirzatas un čūskas;
 Citi atkal kokū galos
 Posta putnu ligzdas. Lai nāk
 Visi kopā! Plecs pie pleca.
 Tad tu redzēsi, ko varam.
 Rādi tik, ko mums būs darīt.

Jāna.

Ko būs darīt, rādīs Sveiris.

Sveiris pasitas pret Jānu, tomēr paliek.

Selde pēkšņi pie Jānas ar gabalu maizes, ko tā izvilkusi no skrandām.

Še! Tu izsalkusi būsi.

Te man vēl tāds gabals maizes.

Visi pēkšņi ap Jānu, aicinošu, sirsnīgu žestu. Jāna lauž maizi.

Selde.

Nu, ko?

Jāna garšo maizi.

Gards, gards man tavs devums.

Selde.

Sajaukta ar koka mizām.

Nebij graudu. Maz mums sūta.

Jāna.

Citu maizi dos jums Sveiris,

Gardu maizi, labu maizi.

Visi pagriežas pret Sveiri. Gaida.

Sveiris pēkšņi aizrauts, sakustināts — pie Jānas.

Karaliene! Klausu tevi!

Kustība. **Balsis.**

— Kas nu notiek! Kas nu notiek!

— Cita dzīve sāks. Būs labi.

Kustība. Saucieni: Jāna, Jāna! Cits par citu trauc sniegt tai rokas.

Jāna vidū.

Dievi, tūksoškārt nu dodat

Sirdim labām būt!

Ātri priekšgars.

Turpinājums nāk. burtņīcā.

Dzejoļi

Man vārti atdarās, kur ieiet gribu es,
Ar zelta cekulu putns nolaižas uz pleca
Un brīnišķīgu milas vēsti nes,
Kas tā kā Hafisdziesma mūžiem veca.

Kas nāk no pagātnes, tas skumji skan...
Es putnu noglaudu ar gausu roku;
Dreb zelta cekuls, sirdī nodreb man,
Un spārni atver jaunu sāpju loku.

*

Lūk, caur eglāju lied
Ēnainais stabulnieks Pans;
Dun tam ausīs un dzied
Dzeguzes miglainais zvans.

Mūžus iezvana tas,
Ko vēl pa zemi tam klist,
Un no zilgmelnās acs
Ilgi tam asaras list.

Vecs viņš tapis kā stumbrs,
Zarus kam aplauzis vilns;
Viens nu staigā kā sumbrs,
Vaidu un žēlabu pilns.

Vaiņu grumbaino Pans
Sēri pie Siringas glauž:
Milas vai likteņa zvans?
Stabule viņam lai pauž.

*

Man sapnī gulbji pāri gāja.
Tā gaidīju tos katru gad'!
Un bērna sapnis neatstāja
Vairs mani domās itnekad.

Un palicis no gulbju spēlēm
Bij manī mūžīgs dziesmu prieks,
Kas dedzināja kvēlām mēlēm
Un glāstīja kā vēsma liegs.

Un viņu acīm ezerainām
Arvien man tika lūkoties
Uz zemes pārejošām ainām,
Kā lūkojās mans debess vies's.

*

Ar Džotto eņģeļiem tu rotājies —
Un ilgojies tu projām aiziet drīzi,
Kad aukle stāstīja par paradīzi,
Bet atstāja šai saulē tevi Dievs.

No eņģ'ļu uguns bijās Džotto pats —
Bet tu pie viņiem kāpi pašāvīga,
Un brinišķi tev tēli dvēs'lē dīga,
Līdz tevi aklināja viņu skats.

Ai, kādā tumsā nu tavs mūžs ir raksts!
Un uzkāpi pa grūtām akmeņkāpēm,
Maria, tu līdz savām mūža sāpēm,
Kur nav vairs eņģeļu, bet tikai nakts.

*

Zeltspārnainā bitīte Melita,
Tā, kam dziesma ielip medū saldā,
Saki, vai vēl naskāka ir cita,
Spārniem causpīdīgākiem, kas šķīta
Mūžām reibstot laižas ziedu maldā?

Tevi, nenogurstošā, es sūtu
Pāri daudziem ļaudīm, kam vienalga,
Sūtu es ar sāpju nastu grūtu,
Lai bez bēdām es kā puķe kļūtu,
Lai man acīs žūtu rasa valga.

Dieva pagalmā tās sāpes nesi,
Kur ir neskaitāmi zvaigžņu spieti,
Zemes pišļus sev no spārniem dvesi,
Mazā bitīte, Melita, esi
Atkal atpakaļ, pirms nodziest rieti,

Jo man jāredz vēl, kā sirds man lapos
Tavām dziesmām medainām par prieku,
Puķes dziļi ziedēs tā kā kapos,
Un tu nāksi ritos rasas slapjos
Tā kā atmiņa ar žūžu liegu.

*

Aiz putniņa, kas čivina,
Jūs labprāt slēpjat savu dāmu;
Kad putniņš spārnus plivina,
Tā jūsos raugās skatu rāmu

Un brīnās ļoti, kālab segt
Ar mazā čalotāja spalvām
To mīlestību, kas grib degt
Kā gaišā saule pāri galvām —

Jo putniņš jūsu dziesmas zog
Un teic tās brīnumdaiļai dāmai,
Un sirds jums karstā sāpē smok
Līdz viņai stundai nezināmai,

Kad mēnesnīcā bāļajā
Vairs sastapsit tik savu ēnu
Un putnu ceļā tāļajā
Kāds sveicinās jūs vēdu lēnu.

*

Kā zāļu stiebrs ar slepu šalku
Es salnu jūtu tuvu jau,
Kaut dvēsele vēl pilna alku
Un viņas kvēlei rietu nav.

Tā saule pati sev, kas silda
Un sevi deg kā mūžīgs sārts,
Kaut tumsa, tumsa acis pilda
Un viss kļūst iznīcības skārts.

Un projām aizeju es lēnām,
Arvienu vieglāks solis top;
Starp aizgājušo mīļām ēnām
Man jauna dzīve jāsastop.

Tur pretīm nāk man māsa maigā
Pa miglas klātiem palagiem,
Un bērni lido eng'ļu vaigā
Ar zaļiem rūtu vaiņagiem.

Aīda Niedra

Rožainām delnām

*Es sēdu un lūkojos viegli,
Kā skropstās tev uzzib jauns rīts,
Es sēdu pie tevis jau ilgi
Un jūtu, kā elpa tev tric.*

*Un zinu, ka atverot acis
Tu smiesies man pretī tik silts,
Mans dēls, tavās rožainās delnās
Nav apslēpies cilvēku vilts;*

*Kā putnam tev čalot tik ligzdā,
Kā vāverei kūleņus mest, —
Priekš tevis es varētu viegli
Dienas smagas un likteņus nest.*

Aīda Niedra

Rudens vītoli

*Šos vītolos rudeņi skuma, šos vītolos rudeņi skums,
Būs aizmirstas saulainas dienas, kad pelēks kļūs debesu jums;
Mēs iesim pa pasaules malām, mēs klaidoņi, kuŗos dus prieks,
Un skumjas nāks līdzī kā rasa, kā rudeņa salnas gaišs sniegs;
Bet vītoli zaļos šos kalnos, kur zariem pret sauli tik sniegt,
Še bijām, kad ziedēja zeme, mums patikās upurūs liegt
Aiz rītiem, gaidošiem vējiem, kad pelēks kļūs debesu jums,
Šos vītolos rudeņi skuma, šos vītolos rudeņi skums.*

ROKI

(Turpinājums.)

Apkampiēni vārtos

Tiklīdz saule nokāpa aiz Dambŗu rietumu robežas bērziem, gar vītoliem izstiepās Viktora plakanā ēna. Ieraudzījis brāli stāvam pakalnā, viņš steidzīgi cilpoja pār runkuļu dārzu un pa gabalu sauca: „Andri, aug labi?” Un sniegdams roku, Viktors pats atbildēja: „Jā, aug vareni.”

Neredzamā mūžības rata griezējs bija izliecis Andrieva uzacis asākā rūpju gumā nekā pērn. Smagi nopūties teica: „Ko nu augs, vienmēr tādām aumaļām līst.”

„Kur šogad nelīst? Parizē plūdi. Japanā zemestrīces. Visās malās dumpojas. Vai fašistu un komunistu naida saucieni nesaģroza katru normālu gaisa slāņa kustību? Tie paši radio. Gan piedzīvosim, ka tālo blāvienu tvarstīšana mums atnesīs tikai postu. Jānūdien, parādīsies atkal kāda jauna sērga! Atceries, brāli, kas agrāk pazina tādu kabatas bateriju? Un vai kāds saslima ar influenci? Tagad viss tādās ērtībās un ērtībās un darās viegli, bet tev kauli pilni bacillu kā piesmādzējuši stiebru stobri. Čīkst vien, un tu sēdi uz ērti tavam gurnam pielaikotā mašīnas sēdekļa, grozi stūri un vadi tāpat kā čuguna zobrati veltnī. Kāpēc cilvēkam agrāk bija tikai trīs lielākās kaites? Caurduru tu dabūji pie arkla, ēdējs uzbruka no izkopts, bet trieka tevi pārsteidza vai nu ar cirvi mežā, vai ar lāpstu grāvī. Tu saki, līst? Kur šovasar nelīst? Bet Dambros tu vari vismaz sausām kājām iziet pagalmā.”

Viņi sāka pamazītiņām virzīties uz namu.

„Badi vien sagaida,” Andrievs drūmi nokāra galvu. „Šogad visus ienākumus gaidījām no āboliņa laukiem. Sakuplojuši labi, bet ko tas līdz, katra šnorīte veldrē. Kā nopļausi, kā tiks ar zirgu tīrumā? Skaties, upmalas pļavas sliksst saskalu duļķēs. Bads lopiem, bads pašiem.”

„Stop, Andri! Ko mazā lietus pilīte var nodarīt biežajām vecsaimnieku mūra klētīm? Lai tā būtu lielgabala lodes resna, vai izvilkts caur akmeni kaut vienu aizpērno rudzu graudiņu?”

„Nav tie laiki, brāli, kad klētīs glabājās aizpērnā raža. Priečājies, ka vari izvilkties līdz jaunam kūlumam,” Andrievs apstājās. „Lūk, kartupeļu dārzs izjundīts, laksti aplauzīti. Kas te būs?”

Aptiekārs pārļaida nopietna lietpratēja skatu un: „Kas to izpostījis? Vai ne Dievs? Nu ko tad tu vaidi! Dievs to darījis. Bet es tev saku, ja bads būs, tad mūs farmaceitus sagrābs pirmos.”

„Jums nu gan neko nedarīs. Lietainās vasarās vairāk slimo.“

„Man jāsaka tāpat, kā tu teici: ko tas līdz? Par zālēm saņemto maksu vai vari likt uz zoba? Un nekā, Andri, kas tevi slāpajā gadā raus? Katru slimības dīglīti izmazgā lietus un aizskalo jūrās. Hē, hē! Ja tu runā par badu, tad mēs pasaulē izklīdinātie sešbrāļi būsīm tie, kas apgulsies pie tava sprāgušā zirga Nr. 1. Bet tu paliksi klēts durvīs ar vepra ribām zem elkoņa.“

Andrievam nošņirkstēja zobi.

„Nudien, tevi neviens vējš neaizslaucīs no tēva stādītās kļavas apakšas! Zemturim list virsū tīrais dabas šķidrums, smilšu un gaisa filtrī kāstā Dieva valgme, bet ko lai saka tie, kam gāžas virsū kaņos un revolūcijās savārtītie darvas katli? Ar labāko gribu tev jānoliec galva. Svaudies uz visām pusēm, grābstīdams pū—pū, tik aplūzt nagi, un tev netiek nekā. Laimīgais, tu vari elpot tēva pajumtē!“

„Tagad jūs visi esat tikpat laimīgi kā es. Vai pieteici jau mantošanas tiesības apgabaltiesā?“ Andrievs dzīvi jautāja.

Viktors saņauca pieri, kā: „Vai tu esi traks!“

Andrievs svabadāk izpūta smagumu. „Paziņojumu tak esi saņēmis. Tev atliek tikai iesniegt lūgumu, un tu dabūsi septīto daļu Dambŗu klēti.“

„Un ko tad tu ar dēlu?“

„Kā būs, tā labi. Valdemārs arī pēdējā laikā sveras uz pilsetu. Iesim kaut par kalpiem. Tāds tas mantošanas likums ir. Ko, vai neesi gan vēl norakstījis tiesai lūgumu?“

„Tu gribi teikt, vai esmu apgānījis Rānavu cilts svētu-tumu?“ Viktors novāca brilles. „Kaut manu svārku pogas piešūtas ar tievāku diegu nekā tavējās, tomēr tās varu diezgan droši aizkabināt savām rokām. Es nebūtu vedis ārā no Dambŗu dārza ir to bišu saimi, ja tāda nebūtu mirušā vēlēšanās, Andri,“ aptiekars iesaucās skaļi un izstiepa roku, „Rānavi! Andri,“ viņš teica un apkampa brāļi, „mans pirksts neierādīs tev ceļu svešā purvā, un tādu nestieps tev arī citi brāļi. Dambŗi! Mūsu bērnības mīlais klēpis! Tev jāstrādā te un tavam dēlam, lai Dambŗi vivat, crescat, floreat!“ Un tikpat lieliski Viktors aizsoļoja līdz akai. Tur viņš satvēra sviras kārti kā plosmīgās puikas dienās, kad zirgiem nesa ūdeni, izrāva piesmelto spaini un piepildīja pusē. „Man ir tāds gadījums,“ viņš sacīja, pudeles kaklam aizspiezdams delnu. „Atsēdīsimies tepat lapenē. Gadījums, jā, tas kā to uzņem, diezgan svarīga lieta.“ Farmaceits nolika degvīna pudeli uz dzirnavu akmens galda, pakāra lēzno platmali ceriņu krūmā, un piesitis ar nagu pudelei, sacīja: „Reiz pienācis brīdis, kad vecajam Rānavu Vikim jāatdzimst.“ Viņa apzilējušais nags atkal knābāja pudeles sānus. „Man jāatdzimst! Tagad vairs nekritīšu atpakaļ aizā. Vai es to

lai ciešu, ka mana sieva pienākta vistu zādzībās? Miers un tiesa mirušiem vecākiem! Viņi brīdināja mani, lai neņemot tādu sievišķi, kas uzaudzis zagļu ģimenē."

"Nopietni, tava sieva bija — vistas?" Andrievs raizēdamies atķēra.

Viktors pielika roku krūtīm, kā gribēdams izcelt sirdi. "Zvēru, vēl tāda bada maniem bērniem nav, ka šai būtu jālied svešā putnu kūtī! Pie tam viņu sagaida vēl otra prāva. Tā nepaies arī man gažām bez savas skambas. Nu man ir brīva vaļa! Reiz tikšu ārā, atdzimšu. Ko tu saki?"

"Bērni?"

"Lai viņa kārtojas pati. Manos instinktos nekad nav bijis ietverts tik liels pēcteču pulks. Un ja šķirtene nespēj mazos uzturēt, lai nodod patversmē. Zinātnes straujākas attīstības dēļ vien zinātniekiem ir jāatbrīvojas no sugas uzturēšanas pienākumiem. Mani studiju biedri gandrīz visi ir slaveni vīri, — kas es? Piecdesmit gadi katlā, bum! Ārā, Viki! Uz augšu! Ko tu domā? Vai tu atteiksies man palīdzēt?"

Andrievs bija gatavs sniegt roku, bet kā? "Man liekas, es nevaru sagādāt tev krietnu atbalstu. Mana liecība tiesā nespēlēs nekādu lomu."

"Nē, nē, liecinieka man nevajag. Pietiek, ka sieva notverta vistu kūtī. Morālisks noziegums pret ģimenes galvu. Tavs atbalsts — nezinu vēl, varbūt pavisam nevajadzēs — būtu — tā nav, ka neesmu šim gadījumam iekrājis — būtu, redz', uz ātru roku nevar paķert... kamēr es iegrozos pa tiesām. Pašreiz iztiek, ja tev šodien nav mājās. Lietu nodevu advokātam. Tik tāpat atnācu ierunāt."

Andrievs varonīgi izstiepa skatu. "Cik vien manos spēkos, palīdzēšu!" viņš teica un pastiepa rokas skavām.

No nama iznāca Valdemārs. Viņš bija uzposies un gatavojās nozust gar stūri, bet tēva balss gūstīts pienāca.

"Kurp jaunais Dambŗu ciltstēvs? Ekskursijā?" aptiekārs atspirdzis jautāja, krēslainē blisinādams viltīgās ačeles. "Ekskursijā? Jā, katram gadalaikam savs laiks. Nu apsēdies. Lūdzu, kungs." Runātājs izvilka no kabatas ievīstītu glāzīti un uzkožamos. Pagriezies pret brāli, viņš teica: "Mums vecajiem nav jānoskumst daudz, ka jaunie pasākuši apceļot dabas krāšņākās vietas. Ekskursiju sērga, kas patlaban izvēršas bīstamos apmēros, tā ka laucinieki arī vairāk uzturas svešās kūtīs nekā savējās, ir drīz pārējoša. Visvairāk gan ceļos pēc trīsdesmit gadiem, kad būs gaisa satiksmē urrā, bet pēc tam sāksies daudz mierīgāka nodarbošanās savās mājās nekā pašreiz. Līdzīgi tas ir ar bērniem, ko es diezgan rūpīgi nupat novēroju pie sava mazā dēlēna. Aizgājām ciemos

pirmo reiz. Sākumā mans puisēns sēdēja galda vienā malā, bet otrā — mājnieku dēlens. Abi runājās ilgāku laiku un skatījās viens uz otru. Te mājnieku puisēns apsolījās kaut ko parādīt. Tūlīt sākās apskate pa visu namu. Izskraidījuši kaktu kaktus, viņi nometās uz grīdas un sāka celt namu. No koka klucīšiem māju, vai jūs to saprotat? Tāpat ir ar lielākiem līdz vislielēm. Bērnu sēdēšana pie galda ir analogiska pieaugušo avižu lasīšanai, skraidīšana — ekskursijām. Un tu, jaunais Dambŗu milzi, tev vēl jānoskrien savs ceļš, un tad tu zini, kas tevi gaida šai kalna galā. Lai spēks tevī! Iedzer uz veselību, un tad tu vari iet, kurp sauc tava gadalaika gadš. Prozīt! Tā, līdz mielēm!”

„Mēs vēl redzēsimies,“ Valdemārs teica un nozuda mijkrēsli.

No melno alkšņu birzs pakavveidīgā ielikuma zvēlās šārvains miglas klēpis, aplādams celmaines krūmus pelēkām zemes elsu putām. Augstu pār mežu tvīka rieta blāzmām aplietas mākoņu krūzes kā peldētāju cirtainās galviņas mēnesnīcā. Kaut kur senatnīgu teiksmu plāpāja ausīgais purvmalu putns. Un tas bija tik savādi — kāpēc nemēdza teikt, ka miglas klēpis, apsarkušo mākoņu matu cirtas un putna plāpīgā balss ir izskrējuši reiz no modes? Vai melno alkšņu rokoko žuburus nebija laiks izlīdzināt ar moderno vienkāršības nazi? un zemes drēgnās chaotiskās elpas apspiest? un nerātņajam senču draugam pastāstīt, kādas ir jaunā laika svilpes? Jā, alkšņu vietā tu vari iestādīt kādu koku vien vēlies, gaisu mākslīgi sasildīt, lai tev nemaitā veselību, un spārnaino plāpu nosis, bet vienu vecatnīgu lietu tev nav spēka izraidīt no pasaules dārza. Nē, mākoņus tu vari jau aizsniegt, un tavas lidmašīnas spārni tos var sacirtāt pēc visjaunākās Parīzes modes. Tas, ko tu nevari, ir pavisam kas cits:

Kāpēc Aina mežmalā stāvēja?

Viņas buduārs varbūt šinī mirklī bija saldu smaršūdeņu tvaiku piesātināts. Uz kušetes zīda diegiem šūtā spilventiņa mirdzēja pārļu kaklarota. Virs galda pacēlās slīpēta stikla trauks, piebērts konfektēm un tropu augļiem. Un turpat līdzās paplāte ar izsmalcinātai garšai veltītiem cepumiem. Reti sastopamas puķes ziedi logā. Sienas atgādina vīnāju vītnēs iemigušās zilās dienvidzemju jūras zem rozi iztvīkušām griestu debesīm. Vīnes un Londonas orķestŗu jaunākie sniegumi radiofonā. Ērts un nelielai rociņai viegli pagriežams durvju rokturis. Un tais vietās, kur biežāk uzkavējās viņas modes jaunumos ieautās kājiņas, bija izplesti mīksti paklāji, lai vasku pārvilkātās grīdas kokā iezīdušos vēsumu šķirtu, un izolētais mītņieks baudītu dzīvi bez dabas atvilkumiem. Smaršas, zīda spilvens, cepumi, paklāji un augļi... Bet Aina pametusi tos un atnākusi mežmalā.

Kas viņu te vedis? Un stāvēja.

Miglas brutālā vara, ko vilka no pielijušiem meža staigniem vēsma, kā netīrs kucens noplīsušu ubadzes seģeni, apņēma Ainas stāvu līdz pusei, un viņas augšējā daļa... iedomāsimies, ka tās attēla izdaiļošanai bija nākuši palīgos visi modernās fotografijas mākslas līdzekļi. Viņa bija mazliet piezvēlusies kraupaina, asu sūnu klāta alkšņa sāniem un skatījās uz ceļu, kur saulei rietot bija soļojuši raglopi, astes škurinādami un maudami. Viņas seja, kas bija tovakar aptverta pēc kalpoņu parauga ar vietējā tirgus labuma lakatiņu, brīžiem pārklājās vieglu smaidu stīdziņām, kādas parasti izšaujas siltumnīcās kultivētu vīnogu ķekaru malās, un tomēr šo smaidu stīdziņas it kā sametās, un varbūt to gredzenveidīgos galiņos pakārās kāda vienkārša dabas gaitnieka asiņu izgarojums. Viņas lakotie nadziņi ar savu nēmieru noplēsa alkšņa mizas sliksnīti un sāka plucināt. Vai nevarēja būt, ka šīs miziņas sānos maija rītā bija ievēris nagus dzenis, meklēdams sev un draugam klusāku, savrūpu miera vietu, kur pateikties dabai, par tās senatnīgo, bet arvien svaigo un kūšājošo dzīves vīnu? Un tanī vietā, kur pašreiz dusēja Ainas kājas, vai nebija pa gadu tūkstošiem tikai vienu reizi apkampies zaķu pāris? Zeme! Kalni, meži, smilts. ūdens, velēnas, gaiss, putekļi, lapas, dūņas... Vai tu spēj redzēt tos miljardus, kas tur kustas? Nu ko tad tu vari zināt, ko viņi kuņķais šai mirklī dara?

Aina stāvēja. Ieraudzījusi no uzmanāmās puses tuvojamies miglā līdz krūtīm ietītu sev līdzīgo, viņa drusku sakustējās, un rokas mašīnāli izlīdzināja saņukušo gērbu. Divu soļu attālumā atskanēja viņu sveicieni, un rokas saskārās uz miglas robežas virsmas.

Šis cilvēks bija atnācis pa to pašu ceļu, kur saulei rietot gāja mājās raglopi. Bet kur tu vari izbēgt?

„Jūs ilgi gaidījāt?“ Valdemārs atvainodamies jautāja. „Drusku uzkavēja ciemiņš. Vai jūs nesalstat?“

„Silti. Redzat, cik brīnišķu laiku izlūdzos mūsu tikšanās brīdim. Tik žēl, ka man drīz jāceļo mājās.“ Un viņa izsniedza tādu acu stāstu, kas pauda: Jūnija nakts tik īsas, ko tu gaidi? „Vai mēs neapsēdīsimies? Es jau te noslaucīju divi celmus, jūs gaidīdama.“

Valdemārs pieskārās Ainas elkonim. Viņa nevairījās un neapvaldīja tuvāk tiecošos ķermeni. Un turpat zem viņa acīm atlicās nakts audos applīvurota un kaismē tvīkstoša seja. Viņas puspievērto plakstiņu skropstas zvanīja vispilnīgākās atdošanās simfoniiju. Zem deguna spārniņiem alkaini ietrīcējās lūpiņas. Un viņu stāvus līdz pusei sedza miglas brutālā vara. Jūnija nakts, un vai tu zini, ko dara tie šai sekundē, kas rāpo zemes slāņos zem ta-

vām kājām? Aina nekustēdamās gaidīja. Mocoši svaidījās viņas elsas. Bet piepēši viņa atlēca un iesmējās.

„Es apsēju šovakar lakatiņu, kā visas lauku meitas,” viņa teica. „Vai izskatās labi?”

„Neticami skaisti, tik kādēļ jūs...”

„Tālāk! Droši, es neņemšu ļaunā.”

„Kam izkrāsojāt seju? Man liekas, bez smiņķa būtu daudz skaistāk.”

„Ak jūs gribat mani mācīt? hā!”

Valdemārs sarāvās. Un iestājās baigs klusums. Tikai Ainas satrauktie pirkstiņi svaidījās. Varbūt viņi abi nožēloja tikko izplīvināto, bet cilvēka apvainojumu sajūtas nav tādas, kas izgaisīs tik ātri kā zvēru eksistences cīņā brēktie draudu kliedzieni un tūdaļ šām sajūtām sekos erētiska barkarolla. Valdemāra krūtīs līda arvien dziļāk it kā skabargains duncis, un Aina sacīja: „Nē, man taču jāiet mājās! Ko mēs te šai mežmalā kā ūpi? Es solījos iet uz staciju, tagad man laiks būt mājās.”

Un Valdemārs, neko neiebildis, izspēra soli.

„Tā tad jums nepatīk smiņķis? Interesanti, kāpēc jūs neievērojat tās, kam spīd sejas kā apsviluši sierī?”

„Kā redzu, esmu jūs apvainojis.”

„Bez šaubām! Bet tās ir muļķības. Man tikai gribētos vai-cāt, vai jūs paskatītos uz mani, ja es nebūtu piesavinājusies kosmētikas mākslu?”

„Kad jūs apmeklējāt vidusskolu, tad vēl atturējāties no pūdeņa.”

„Kam toreiz man bija jākrāsojas? Sapelējušiem skolotājiem par prieku? Cik daudz laika un pacietības mums arī jāziedo šiem niekiem, daiļuma maskai, tomēr mēs nedrīkstam atteikties, ja gribam gūt ievēribu un mīlu. Kas nenēsā masku, tas ir ceļmalā samīts tauriņš.”

Viņi nogriezās Lēņu virzienā. Aina nemitīgi čaloja, šad tad izsviezdama nesakarīgu smieklu vijas. „Kurš ir īsts? tīrs? haha! patiess? Vārdos mans tēvs un brālis ir vislielākie nacionālisti, patrioti, fašisti. Komunistus ēd zobiem. Bet tagad viņi klusībā prāto, cik govis varēs noliferēt uz Krieviju, jo sadzirduši, ka komunisti iepirkšot sugas lopus par divkārtīgu mūsu tirgus cenu. Un no manis tēvs prasa augstāko tikumības bausli, bet pats? Hā! Mēs daudz ko peļam, ienīstam, nievājam. Kādēļ arī jūs nēsājat pilsētas uzvalku?” — Valdemāram grūti bija pieminēt māti. Aina pati apķērās, turpināja: „Jā, mēs paši nemaz nezinām, ko gribam. Mūsu mājās patlaban strīdā viena kalpone, latgaliete. Par Olgu sauc. Viņa pat neprot vārdu parakstīt nedz lasīt. Bet katru vakaru viņa iziet no mājas, kur ceļmalā sagaida kāds puisis. Ak

vienkāršība! Izplatījums! Ikvakarū es redzu, kā viņi satiekas, sa-
sveicinās sirsnīgi un pie mūsu dzīvzoga stūra nokrīt zālē. Dzīve!"

Priekšā izbrida Lēņu nama stiklainās sienas.

"Nāciet pie manis augšā!" Aina sacīja un apstājās. "Ak, ko es saku! Tēvs mani nosītīs. Un tomēr esmu jau viņu krāpusi. Vēl aizvakar. Nakti... Zināt, tas motociklētists. Pa saišķu kāpēm. Nē, neticiet, tie ir meli! Vienkārši nupat ienāca prātā, ka tā jūs varētu pie manis kādu nakti nokļūt. Vai tas nav burvīgi? Kā pasakā. Bagdādes zaglis kāpj princesi nolaupīt. Viņa jau vakarā izkārusi pa logu saišķu kāpes. Pagaidait, es uziešu augšā un tās nolaidīšu. Kāpes man paslēptas drošā vietā — skurstenī. Tās uzdāvināja man kāds muļķīgs pielūdzējs. Jā?"

"Nē."

Ainas pierītē starp uzacīm parādījās stāva svītra.

"Nē? Nu tad sveiki!" viņa teica.

Un Valdemārs liecās skūpstīt roku.

"Kādēļ gribat liekuļot?" viņa nicinoši smiedamās jautāja.

"Es nekad neliekuļoju. Ļaujiet vienkārši pateikties."

"Par ko?"

"Nav spēka patlaban ietērt vārdos."

"Naīvais, nu skūpstait, cik jums patīk."

Un Valdemārs noskūpstīja to, kā pateikdamies savam kungam, varbūt par neapzinīgi dāvātu brīvlaišanu no 15.—23. dzīves gadu verdzības važām; par atraisīšanu no „iedomu mīlas“.

"Ak tā, haha!" Aina traukdama prom teica, „jūs domājat, ka esmu vēl piena meitēns, kas ieskrējusi istabā, mīlināšies ap jūsu lūpu pēdām uz savas plaukstas? Tā tik vēl trūka, hahā!"

Valņi pusnaktī

Nokrita visi āboli Dambŗu dārzos, bet Atis šo augļu sezonu bija piemirsis. Varbūt viņam gadījās nopietns darbs, varbūt tāpat vien bija jāpiedalās bezdarbnieku mēnešreizēs, kas to lai zina? Un Emīlis arī nevēstīja, cik spīdoši veicas ar mežu uzpirkšanu Anglijas žīdu kantorim.

Kad izbeidzās mantošanas tiesību pieteikšanās laiks, Andrievs, apslēpta nemiera vajāts, ierosināja dēlu braukt uz Rīgu un paraudzīties apgabaltiesā, kādā stāvoklī atrodas Dambŗu mantošanas lieta. Valdemārs aizbrauca un atgriezās salkani smiedams.

"Kas ir?" tēvs ļaunu jauzdams vaicāja. „Atis pieteicies?"

"Jā."

"Nu viņam ar' grūti klājas. Visu septīto daļu varbūt nemaz nekāros," Andrievs savus prātus stiprināja ar pašdarinātu izdomu miestu. „Vai Viļuma ģimeni apmeklēji?"

„Nebija vaļas.“

„Aizmirsu tev pateikt. Ar Viļumu tev tomēr būs jāizrunājas. Agrāk un vēl tagad viņam daudz darišanu pa tiesām. Lūk, man jau ienāca prātā, ka Atis nezi vai atteiksies no mantojuma, lai gan saņēmis divām kārtām. Šodien biju pagastnamā. Darbvedis drošības dēļ ieteica, ja viens mantinieks būtu pieteicies, un lai tas neņemtu mantojuma pusi, bet septīto, man nekavējoši jālūdz tiesa, apstiprināt visus brāļus vienlīdzīgās mantošanas tiesībās. Pēc tam citi varot atteikties.“

„Nebūs vajadzīgs.“

„Kādēļ? Pagasta darbvedis zina likumus. Mēs varam izbēgt, lai Atim nav jādod puse.“

Valdemārs izsvieda kā visiem pasaules ākstiem tēmētus smieklus un teica: „Izbēgt mēs vairs nevaram. Mums atliek tikai gaidīt, kāda būs tā septītdaļa, ko brāļi atmetīs tev?“

„Neizprotu, vai bez Aša ir vēl pieteicies kāds? Emīlis? Viņš tak saņēma piedevas toreiz, kad gatavojās pirkt auto. Kurš? Runā!“

„Visi.“

Andrievs sastinga. Atzvēlis piesmagušo stāvu krēslā, viņš izlēpis piebilda: „Tu mani tikai maldini.“

„Nav nekāds prieks to darīt, tēvs.“

„Tad tu saki, ka pilsētas brāļi ir pieteikušies? Jā, viņiem neklājas viegli. Kaŗš sadragāja ... izputināja. Nēkas, vai nu viņi prasīs pilnas daļas?“ Andrieva acis aizcirtās, izveldamas asaras. „Jāpalīdz piecelties.“

„Bet nemaldies pats, tēvs. Arī Saidu tēvoči un aptiekārs ir iesūtījuši pieteikumus.“

„Viktors!“

„Jā, tas zlidzīgais mātes dēls. Ieraudzījis Viktora lūgumraksta datumu, tūlīt atcerējās to vakaru, kad viņš te bija ienācis ar degvīnu. Kā izliekas, lūgums viņam ir jau bijis kabatā, kad Dambros viņš tanī vakarā ienāca, lai saņemtu ceļanaudu. Redzi, kā brāļi tevi vazājuši un vazā! Bet Viktoram nav kauns liegt daļu, viņš audzina lielu baru tēvzemes sargātāju. Citādi tas ir ar Saidu tēvočiem, sevišķi amerlatviteri Rūdi. Laikam viņš jauš, ka ar Saidām vien nevarēs izkūņot „fikso ideju zīdītārpiņu“? Nezinu, vai tas izskaidrojams ar lielisko šīs vasaras ražu, bet Saīdas nupat ir ieklātas bankā. Man gadījās vilcienā to dzirdēt. Un iedomājies, ko Rūdis nākošu pavasari iesākšot? Cigoriņu, ķimeņu un magoņu kultūrām krusts pāri. Tagad saule leks māla kalnos. Jaunā sudraba kausējums gan mutuļošot tanī pašā vietā, kur Teodora priekštecim bijis niecīgs ķieģeļu ceplis, bet Rūdis tur uzbūšot ciklopisku māla izstrādājumu fabriku.“

„Jā, bet vai tas tiesa, ko tu nupat sastāstīji?”

„Esmu bijis tev tāds melis, tēvs, ka tu zvērini mani kā tiesnesis? Mantinieki pieteikušies, un pēc sešiem mēnešiem lēmums stāsies spēkā. Un mēs abi ar septīto kabatā — gar vītoliem — pasaules mērogā. Varbūt tev kritīs tēva mantas loterijā viens zirgs, tad nebūs jāiet kājām.”

„Lopi!”

„Nē, brāļi. N' labi, lopi. Bet tik sapratīgi lopiņi, kas nepalaiž nevienu caurumu gaļām, kur varētu iebāzt ragu. Likums nav nekas vairāk kā ēzelītim rīkste. Kamdēļ tu bēdājies? Cildāko uzticību tu esi jau atdevis, vai tu nevari lepoties, ka nodosi arī pēdējo devu pilnīgā kārtībā? Un visu to brāļiem, viena tēva-rūķīša dēliņiem.”

„Nezobojies, mani šis vēstis uztrauc. Dievs, runā patiesi!”

„Apmierinies, viss taču ir noticis pēc tavas vēlēšanās. Ja gribētu Dambŗus paturēt, tad jau sen būtu uzstājis vectēvam tos pārrakstīt uz tava vārda. Neviens nav vainīgs. Un šis likuma pants ir tas, kas pavedina izdzēst ir to niecīgo mīlestību, ja tāda vispār eksistē piederīgo vidū. Tagad tev ir laiks nopirkt degvīnu un apciemot aptiekāru. Sak', tu esi nu bagātāks nekā es — Dambŗu daļa un aptieka, vai tu nevari sākt man to aizdevumu atli-dzināt? Tā mēs atdzimsim tad abi.”

„Es neticu! Tu runā tik dīvainos vārdos.”

„Tāda neticība apstāj ikvienu, kas pārāk uzticējies citiem. Jā, man nāk smieklī. Vai nevaru smieties? Un taisni tāpēc, ka neesmu licis pat mazāko cerību uz šī nama iegūšanu mantojuma veidā. Tev šķiet, ka tavi brāļi būs laimīgi? Šīs mantojuma daļas izkūpēs daudz ātrāk nekā šūpulī iepūstā mātes elpa. Viņi būs vēl nelaimīgāki pēc tam, jo nebūs vairs prieka gaidīt otru tēvu mirštam.”

„Atkārti vēl!” Andrievs teica, kā celdams ar plecu vezumu. „Viņi ir pieteikušies?”

Valdemārs satraucās. „— — nav,” viņš vairīdamies atbilda.

„Tagad es ticu.” Tēvs smagi atkrita krēslā, uz galda malas pakārdams roku.

Valdemāram iedrebējās sirds. „Būsim lepni, tēvs. Mēs dzīvosim labāk uz septītās, nekā viņi aptiekās, veikalos, mežu kantoŗos un māla rūpniecībās.” Tad Valdemārs pavēra durvis un iegāja savā istabā.

Pusnaktī Valdemārs pamodās. Ārā sprēgāja lausks un asi zvaigžņu stari kvēloja apsnigušos kokos. Viņa roka nejauši ielīda naktsģaldiņa atvilknē un satvēra tur kaut ko liķu. Bet tūdaļ aizcirtās atvilkne un tumsā izspurdza balss: „Neprāts! Pēc mēneša vecgada vakars. Vai šogad man atkal jāmēri piere ar tādu pašu

mērkoku kā pērn šinī decembra naktī? Šis režģis ir vieglāk sacērtams nekā iepriekšējais."

Blakus istabā bija kluss, un taisni tāpēc Valdemāram uzmācās nemiers. Tēvs miegā arvien krāca. Vai viņš nevarēja aizmigt? Iededzis uguni viņš neapgērbies izgāja.

"Tēvs!" atskanēja drausmīgs kļiedziens. Sabirza lampa uz grīdas, un spraigi atlēca saimes istabas durvis. „Cilvēki, glābiet!”

Kāds skrēja pa tumsu un nokrita zem tēva sastingušām kājām. „Tēvs!”

Pilnvarotais

Pēc Andrieva nāves Valdemāra māte arvien biežāk parādījās Dambŗu pagalmā. Līdzās lāsteku izpērtam grāvītim ap namu viņa jau bija ieminusi šauru taciņu, un dēla istabas loga priekšā vairs neauga zāle. Viņa nāca un gāja ap namu kā burve, reizes desmit, divdesmit dienā, un seju piespiedusi Valdemāra istabas loga rūtij vai sastapusi dēlu pagalmā, atkārtoja vienus un tos pašus vārdus: „Jā, te nu rīkojas citi saimnieki. Bet kāpēc viņi neiet ar sētuvu tīrumā? Vai tu nevari šodien aiziet uz silmalu? Tad tu redzēsi, kā tā mazā tur dzīvo.” Parasti Valdemārs izstiepa dusmīgu degunu un uzbrēca: „Ko te rūc, vai nevari iet prom!” Un viņš arī nekad neklausījās, nedz dzirdēja mātes runu.

Kā Valdemārs neklausījās mātes vedinājumu uz silmalu, tā arī kāds otrs nama iemītnieks neklausījās, ko saka vēl pērnajā rudenī artie tīrumi aprīļa beigās. Šis iemītnieks dzīvoja Dambŗos kopš Andrieva bērēm, kad Rāmavu sešvīru audze bija sanākusi apspriedē, sakarā ar saimniecības noturēšanu vismaz uz nulles. Sanāksmes pārrunu rezultāts bija, nūdien, iepriecinošs, un Viļums pasludināja Valdemāram kā brāļa dēlam atstātas tiesības Dambŗu nekustamā īpašuma saņemšanai. Bet Valdemārs tikai nirdzīgi bija parādījis ilkņus un atmetis, ka saņemšot tikpat gatavu kumosu, kādā taisoties durt dakšiņas tēvoči. Un garšīgāku kumosu darināt tiem viņš arī neiešot pavasara arumu smiltī. Ja tēvoči vēloties, ka Dambŗos būtu nodarīts kā tēva laikā, lai nākot tad visi strādāt, un viņš arī neatteikšoties izdzīt septiņu vagu rindā vienu. Sevišķi Teodors, kas protestēja jau par to, ka Valdemāram deva vecākā brāļa tiesības, šādu krustdēla nievājošu izturēšanos apmētāja rejiģiem vārdiem.

„Lēnāk, vicedirektor,” Valdemārs bija teicis, „nedusmoģies vairs uz mani. Man taču nebūs kāzas ar Lēņu Ainu. Nu tev atliek lūgt viņas roku pa otram lāģam.” Šis metiens visu piederģo ausģs Teodoru bija sasvģlis līdz āģprģtam. Un ja Rģdģs nebģtu

iejaucies vidū, šoreiz viņš sistu krustdēlam varbūt nāvīgāk nekā par dejošanu ar palaidņa meitu Brīvzemnieku ballītē. Patiesi, uz galda nu nebija vecmāmiņas pātaru grāmatas, bet Viļuma apberztā „Kassa“, kurā viņš turpināja aprakstīt katru notikumu Rāmavu cilts dzīvē. Nebija brīnums, ka Andrieva Traģiskās Nāves nodaļā bija aprakstīts, kā pašnāvnieks piesējis cilpu dzelzceļa gulšņu tapā, kā iebāzis galvu, un kā saimes laudis ar lielām grūtībām iznesuši mironi virtuvē. Un pamudinājumu uz pašslepkavību šis pats tēvocis prata veikli motivēt. Vakarā tēvam ar dēlu izcēlies strīdus, kā tas arvien noticis viņu starpā. Pie tam Andrievu vajājusi ēna. Tā vēl arvien stiepjoties gar Dambŗu nama logiem. Tā — šī.

„Tā tad atsakies no nekustamā īpašuma pārņemšanas savā vadībā?“ Viļums bija jautājis.

„Tiešām atsakos jums cept bliņas.“

„Vald'mā'!“ aptiekārs savā ķirurģiskā smalkumā uzsaucis.

Valdemārs: „Vā—vē aizliegts šaut. Tas ir likums!“

Viktors kaunā apliecis acis.

Tad neviens gar Valdemāru nelicies tālāk zinis. Un Viļums bankrotējušā veikala kases grāmatā atzīmējis, cik brāļa dēls rupji izturējies pret tēvoču karalisko dāvanu, iebildis: „Saimniecību mēs nedrīkstam nolaist. Kas tādu pirks? Kādam no mums jāuzņemas valdība vai jāieliek sapratīgs rentnieks.“

„Man patīk lauku mājas,“ Atis atmodies. „Mani jūs varat par saimnieku te ieclt. Es „tokš“ miera laikā pārzināju lielu muižu aiz Možeikiem.“

„Jā, gleznojošais!“ farmaceits piebalsojis. „Affunde!“

Un Atis arī priecīgi sniedzis parakstu Viļuma grāmatā, un bija nu Dambŗu saimnieks pagaidām.

Līdz aprīļa pusei Atis algoja kalpu, bet Juru rītā, kad vectēvs ar Andrievu gaidīja ikpavasari otru, vasaras strādnieku, jaunais Dambŗu pārzinis atlaida vienīgo. 1. dārgs, 2. kūtrs, 3. varbūt zaga. Par jauno kalponi, kas bija pēc kārtas trešā, Atis vēstīja Viļumam, ka varbūt varēšot sadzīvot ilgāk. Bet kādu rītu viņa ieskrēja pie Valdemāra un acis pārgriezusi teica: „Pie jums ilgāk nedzīvošu! Tavs tēva brālis ir negudrs!“

„Kam jūs man sūdzat?“

„Vai tad jums tas nav jāzina?“

„Nē. Tāpat kā tas, vai jūs te esat, vai neesat.“

Pēc šīs pietiekoši čaklās meitas, Dambŗos uz ātru roku apgrozījās vēl pāris, līdz gadījās viena, kas neteica, ka saimnieks ir par daudz nemierīgs naktīs. Lai gan gados vecāka, tomēr viņai laikam bija prasme iztapt. Atis arī uzslavēja, Tekla esot zelts, un meita labprāt palielījās, ka agrāk, sešpadsmit gadus vecumā, dzīvojusi pie kungiem, kam toreiz vēl bijuši medību suņi, karietes un pavēle.

Jā nu, nebija ko šaubīties, viņiem abiem vēl bija uzglabājušies ir suņi, ir pavēle, un liela drūzma baronisko ētikas vērtību. Ar lielu uzmanību Atis sekoja Teklai visās gaitās, bija palīdzīgs un katru vakaru gāja kūtī mācīties govīs slaukt. Tikai vienu nevīžību viņam nevarēja piedot. Pa ilgāku laiku viņš pievilka istabā ar neapstīrtiem zābakiem apdzeltējušu salmu šķieznas. Nu ja tev patīk bradāt pa kūtī, vai tu nevari drusku apslaucīt kājas pagalma maurā, kā Tekla. Nē, kūts gaiss atraisot viņā visas tās jūtas, kādas šaudījušās puikas gados. Katrs laidāra iztvaikojumiem piezīdies elpas malks modinot dzīvot tāpat kā kāposta sakni virca. Tas nu bija tas. Bet jaunais Dambŗu pārvaldnieks bija izprātojis šo to klusām pārdot. Apkārtņē pazīšanās nebija, tāpēc Atis meklēja Valdemārā aģentu, kas dabūtu interesentus un liekos rūķu rīkus aizlaistu naktīs tā kā ar zagli. Ko—o? Šis šedevrs tomēr aizkāra Atim vienīgi kauna jūtas, tā ka viņam mazliet bija jāvairās brāļa dēla.

Vienu rītu, kad apkārtējie kaimiņi saukājās tīrumos, cilādami maisus, Atis jautāja Valdemāram: „Ko viņi tur dara?”

„Staigā un baŗo vārnas.”

„Vai mums arī nav jāpastaigā?”

„Jūgsim tik zirgus arklā! No pusgrōŗa es neatsakos.”

Atis viltīgi pavīpsnāja un sacīja: „Kas tie zaļie tur uz tā mūsu kalna?”

„Ziemas rudzi.”

„Tad maize būs?”

„Zināms, būs. Mēs ar tēvu pagājušā rudenī iesējām.”

Atis: „Un siena arī gosniņām netrūks?”

„Jā, visapkārt zaļš. Spēj tik pļaut.”

„Ko tad bēdāt. Kas visas šīs nezāles mēcēs novākt? Tāpēc es Teklai sacīšu, lai uzlaiŗ ragaiņus nelidzenākās vietās. Un vai mums jāiet vārnas baŗot? Maizīte būs. Es skatos, vai tur nav arī kvieši?”

„Jā, tie tur ir.”

12. sējas nedēļā Viļums atrakstīja. Viņš lūdza brālim, lai esot tik laipns kā mirušais Andrievs un atsūtot kaut ko uz vārd-dienu. Īsumā viņš minētu: gaŗu (šķiņķi), drusku medus, olas, sviestu un vieglu dzeŗamnaudu. Tagad lielums tīrumu jau būŗot apsējies, un kā, vai mājlopi veseli? Par pēdējo vaicājumumu Atis tā saskaitās, ka Viļumu nolamāja par Vili. Un lūgtā vietā viņš nosūtīja trīs maisi kartupeļu ar piezīmi, lai to Viļuma kundze ar šā krustmeitu sarīvējot un nokāŗot. No biezumiem būŗot bliņas, no stērķeles — ķīselis. Un kā, vai Rīgā nevarot dabūt mājlopiem spēkbarības sviestu? Vienam gailītim esot caureja, tālab lūdzu, lai

brālis izrunājoties ar speciālistu. Viļums daudz nebija ņēmis ļaunā, tikai brīdināja, lai Saīdu amerikāņu padomus Atis vispirms labāk apsverot un tad darbojoties tālāk.

Pāris dienas vēlāk ieceļoja Emīlis. Viņš bija meža lietu uzdevumā un Atim tūdaļ nolasīja, cik, un kādi ir naudas koki Dambŗu mežā. Viņš neliedzās, ka varētu dot tūlīt uz vietas 25.000 ls.

„Dod šurp!” Atis atsvieda.

„Jā, bez vārd’ runas,” Emīls saldi rīstīdamies teica. „Tik Viļums ar Rūdi nezina ko prasīt.”

„Cik šie?”

„Divtik.”

„Nu darbosimies mēs abi. Varbūt Valdemārs arī piekritīs?” Atis izsalka.

Emīlis noglāstīja mērkoku un palaida balsi kā zuti: „L—labi būtu, ja mēs varētu aizmukt.”

„Ak jā, viņi mums dzīsies pakal.”

Pār viņu galvām dziedāja bites, iedamas tais ziedos, kas atveŗ nektara akas tikai tad, kad saule riet. Vai šām nu vajadzēja tik vēlu darbā skriet? Zm, zm, pēc saules vēl?

„Esi jau pakāpis kādu kāri?” Emīlis ievaicājās, mērkoku slie dams pie bišu dārza vārtiem.

„Esmu te ikdienas izlaižījies, bet vai tu vari pie bitēm līst? Valdemārs drošs, taču mani neklausā. Viņš tik grib likt stropos iekšā. Es saku, ka drusku vajag arī atņemt, lai bites nejūtas apspiestas.”

„Dabū tik nazi un trauku!” Emīlis sacīja un atkabināja tēva rīkoto vārtu atveri. „Man no tiem odiņiem pavisam nav bail. Kur viņš var iekost?” Tiesa, Emīļa pirkstgalus aizsargāja aplīkušie nagī.

„Nu tik būs balle šovakar!” Atis sauca, cilpodams uz namu. Atnesis čamīgām rokām apmazgātu bļodu, viņš nolika to zaļganajiem stropiņiem līdzās un teica: „Es sacīju, lai kalpone iemaisa plāceni.”

„Vai tev vēl tā pati Tekla?”

„Jā, strādā veikli un ļābi.”

Emīlis pārlaida taustošu skatu bļodai. Atis uztvēra tā varbūtību un nekavējoši piebilda: „Redzi, viena pati namā, kūtī un ganībās. Tur nekas netīrs nav bijis. Pusdienās ēdām veģetāru maltīti. Nē, tā zaļganā raberberu cīpsliņa. Bļodā var droši likt medu, saldaiss pārspēj visu un dezinficē.”

Iegrabējās stropiņa durvis. Emīlis tomēr neprata tās tik saudzīgi atvērt kā vectēvs. Biteniēks kaut ko ātrumā nolauza.

Turpinājums nāk, burtnīcā.

Dārzs pie robežas

1.

Zem kājām veļas akmens mazs,
Ar suņa smilkstoņu zūd dzelmē.
Šai kraujā mājoja reiz kņazs,
Kam lapu patversme bij svelmē.

Nav pārāk varens uzcelts nams
No koka Vjadas krastos stāvos.
Kad dzirkstis izšķīļ rieta krams,
Deg logi zeltījumos blāvos.

Tā zemju zemēs logi kaist
Ar rieta izkopts purpurvālu;
Tā kroņi jūk, tā slava gaist
Un atkāpjas vislielie tālu.

Kur senāk krieviskums bij bargs
Un kungi sēdēja pie galda,
Nu staigā latvju robežsargs
Un vērigs savu zemi valda.

Kas dzīros te, kad paies gads,
Būs pagājuši desmit? simtu?
Tik saules spožums būs tas pats
Pār nezināmu ļaužu dzimtū.

2.

Dziļā gravā upe ēdas,
Šalti nokūp patsais pliens.
Domīgs pūlos sadzīt pēdas,
Vai tās dusmas, vai tās bēdas,
Ceļš ka nolemts vienīgs viens.

Upe kurnot krastos laužas,
Kaļķakmeni ēdot šņāc.
Kādas viņai ilgas gaužas,
Kā tā cauri iežiem graužas,
Aizgrābts sajūt skumjais prāts.

3.

Zib bezdelīgas augstu gaisā,
 Pār baznīciņu zūd,
 Kur priežu izcirtumā kaisā
 Zem krustiem kauli trūd.

Reiz sadzirdēja spārnus švīkstam
 Viss gulētāju bars,
 Nu viņu kapam tumšam, sikstam
 Vairs nepāršalc ne zars.

Žņaudz bezdelīgu nāves cilpa,
 Smok dzīru zālē kņazs,
 Un sargam, kas reiz trauksmi svilpa,
 Truls paliek asmens ass.

4.

Dārza kokos šmaugos
 Degošs vakars krit.
 Mierīgs pretim raugos,
 Nāk kas nakdams rīt.

Zelta bruņās šķinda
 Riets kā robežsargs:
 „Kad būs tava rinda,
 Nebūšu es bargs.

Bezdelīgu skrejā
 Tiksi viegli celts,
 Nogurušā sejā
 Vizēs kūstošs zelts.

Robežas nevienas
 Spārni neaizkārs,
 Gadi skries kā dienas,
 Šalks un zaļos dārzs.“

Arvīds Borincs

Es zinu to

Ikbrīdi sirds kad smeldz, tad zinu es —
Nav bijis, nav un nekad nebūs man
Tāds brīdis šē uz visas pasaules,
Kad sāpes neiztvan. . .
Tik mirkli viss, tik vienu mirkli vien, —
Tad atkal gaist kā viegls rīta vējš.
Šai dzīvē mūs tik mirkļu mulsums sien,
Līdz atnāk beigu brīdis, satriecošs un spējš.
Bet kas lai zin — varbūt viskaislāk degs
Tā lielā šķiršanās un atteikšanās guns,
Kad nāves plīvuru man acīm virsū segs,
Un sirds vēl iekliegsies, bet nesmilkstēs kā suns. . .
Varbūt tas atsvērs visus mirklus tos,
Kas sagruzd kaislibās un deg kā vāts
Un mūžam neapklust kā vēji kalngalos,
Kā skaudrais prāts? . .
Lai kā ar' sirds man smeldz, tāk zinu es:
Nav bijis, nav un nekad nebūs man
Tāds brīdis šē uz visas pasaules,
Kad sāpes neiztvan. . .

Kārlis Krūza

Skaistās stundas

Ak, kaut tu atsaukt vēl tās skaistās stundas spētu,
Ko laiks jau aizrāvis! Kaut seno sapņu sētu
Tu pārkāpt varētu un atkal kavētos,
Kur mirdz tavs pirmais prieks tik skaidros avotos!
Kaut būdā vecajā vēl viss kā bijis būtu,
Kur kādreiz pamodās tik daudz tev jaunu jūtu,
Bet visas nedienas vēl bij tik viegli nest,
Jo katru brīdi tās var ātrā straumē mest!
Kaut visa pasaule vēl liektos zaļā lokā
Un sāpes izkūstu kā klusas pārslas rokā,
Kad zemi ziema nāk jau baltās drānās tērt
Un dārzā putenis sāk svilpdams sniegu vērpt!

Kārlis Krūza

Aiz iesarkanā abažūra

Aiz iesarkanā abažūra
Salds rožu reibums garu skauj,
Un prieks, ko gaišais brīdis būra,
Kā lielā liesmā līdzī rauj.

Jau visas skaņas viļņo klusāk,
Bet artērijās asinsplūds
Kā karsta straume runāt uzsāk,
Un skaļāk lūpas laimes lūdz.

Aiz iesarkanā abažūra
Sirds gaišā gaidā gurstot sirgst,
Un prieks, kas lielo liesmu kūra,
Par zvaigžņu dzirkstīm dzidrāk dzirkst

Jau dziļāk krēslā ēnas raujas,
Jau pusnakts mierā mirkli mirdz,
Kā maigā murgā miesas skaujas,
Un saldi sadeg sirds pie sirds.

Aiz iesarkanā abažūra
Tumšs matu vilnis vaļā irst,
Un gaisā garo smarša sūra
No rozēm, kam nu jāsabirst. . .

Launās dienās

1. Aizšauts putns

*Ak Dievs, kā gribētos pret tālu dzidri rauties
Un saules mirdzumam un pilnai brīvei ļauties:
Es spārnus vēcinu, lai viņi augšup ceļ,
Kaut sāpe smeldzoša man sirdij cauri dzeļ.*

*Es spārnus vēcinu un sāpēs jūtu prieku:
Ak Dievs, tak augstāk jau pār dūksnāju es tieku! . .
Bet — dūriens skaudri ass, sedz acis tumsas auts —
Es kritu atpakaļ, kā ļaunas varas rauts. . .*

*Pa tumšo dūksnāju arvienu vēl, arvienu
Es sevī vaidēdams un smagi gurdams' brienu:
Ak Dievs, kur saule mirdz, tos dzidros augstumos
Tik nāves sapnī vien es mirdams pacelšos!*

2. Svētā gaisma

*Tā nav, tā nav, ka tumšums vien te kritis
Kaut ilgām dienām, dievamžēl, tā šķītis,
Kā melna nakts kad bēdu smircis prāts
Un krūtis sirds kā izvandīta vāts.*

*Bet sirdis tās, kas bēdu nakti gaŗo
Te mīlestību man kā saules gaismu staro,
Ka mūžadienu jauni ziedi plaukst,
Un silti elpo man, lai dvēselei nav aukst'. . .*

*Mans Dievs, Tu laimi devis ar' un prieku —
Tad dodī vēl, ka akls es nepalīeku,
Bet dziļā krēslībā, kas mani salti sedz,
Lai manas acis svēto gaismu redz!*

GANDIJS

No krievu valodas tulk. Ant. Bērziņš.

1.

Šinī telpā sienas pulkstens nerāda vis Londonas, bet Ņujorkas laiku: Amerikas apvienotās preses nodaļa arī Londonā pārāk daudz neinteresējas par vietējo laiku.

Manā priekšā ir viena no varenākām iestādēm pasaulē, varbūt visvarenākā. Tarkšķ tālrunis — droši vien runā no Ņujorkas vai Čikagas. Jaunkundze klapē savādu mašīnu: viņas ziņojums pēc dažām minūtēm nonāks divi tūkstoši amerikāņu avižu redakcijās. To šovakar izlasīs ne mazāk par piecdesmit miljoniem cilvēku. Radio aparāta es neredzēju, bet, protams, te var arī pa radio klausīties senātora Borā runu vai sekot ievērojamu bokseru matčam Ņujorkā.

Visi šie brīnumi ir radīti mūsu dzīves laikā. Divdesmitā gadsimta pirmos trīsdesmit gados sadzīve un tehnika pārveidojušās vairāk nekā pa agrākās vēstures vairākiem gadu tūkstošiem, — teiksim no Zālamana līdz Ludviķim XIV. Un tad vēl pasaules karš un krievu revolūcija, — mūsu paaudzei ir bijusi laime daudz redzēt.

Nodaļas vadītājs ir gatavs palīdzēt.

— Es darišu visu iespējamo, bet absolūt neko nevaru: Gandiju vēlas redzēt visa Londona. Ja jūs paliktu še ilgāku laiku, tad varētu to ierīkot, bet jūs braucat prom...

Laipnais amerikāņu žurnālists ir ar Gandiju labi pazīstams un tā labi ieredzēts: ir braucis uz Indiju pie viņa, kad mahatma vēl nebija tik slavens. Bez tam visa pasaule cenšas patikt amerikāņu žurnālistiem. Bez tam indieši sevišķi cenšas būt laipni pret amerikāņu žurnālistiem: viņu taktika pa daļai ir tā, lai sūdzētos Savienotajām Valstīm par Angliju.

— Mans priekšlikums būtu: brauksim pie Gandija uz labu laimi. Ja būs iespējams, es jūs stādīšu viņam priekšā. Ja nē, jo jaunāk...

Tieši no šejienes pie Gandija: no Amerikas uz Āziju!

Korrektīvu par darbības vietu vienmēr jātur vērā cilvēkam, kurš vēlas kaut ko saprast visfantastiskākajā no visām varbūtējām biografijām: neparastajā stāstā par to, kā zvērināts advokāts kļūvis par dievu.

Pats Gandijs gan sevi par dievu neatzīst. Bet viņu par dievu tur — vai turēja — simti miljoni cilvēku. Indijā ir izplatīti

viņa portreti Krišnu tēlā; stāsta, ka tie esot atrodami — vai bijuši — katrā indiešu būdā. Gandijs pret to ir vienā pašā 1921. g. trīsreiz protestējis „Jaunās Indijas“ slejās. Vajaga iedomāties cilvēka stāvokli, kurš spiests sūtīt redakcijām vēstules ar pārliecinošu paziņojumu, ka viņš nav dievs Krišnu. Un nav nemaz tik vienkārši kaut ko saprast tādas zemes psiholoģijā, kur tādas vēstules redakcijām iespējamas. Griezties, piem., pie „Temps“ vai pie „Berliner Tageblatt“ ar līdzīgu vēstuli būtu pavisam neērti.

2.

Kā lai visu to izprotam? Indijā ir seši simti valšķu, divi tūkstoši trīs simti cilvēku iedalījumu kārtās-kastās, divi simti divdesmit divi valodas — no tām pāri par trīsdesmit galveno (pēc angļu oficiālā izdevuma datiem). No trīs simts miljoniem čaklo, godīgo, nožēlojamo iedzīvotāju, lielum lielais vairākums nevienā no šīm 222 valodām neprot ne lasīt, nedz rakstīt. Bezgalīgs ticējumu daudzums. Sarežģītākā pamatreliģija, savienota ar sarežģītāko mītoloģiju — tās filozofiskās nianšes ne vienmēr varēja izšķirt Šopenhauers. Bet ikdienišķajā sadzīvē — govs kults...

Droši vien daudziem eiropiešiem vajadzīgs daudz pūļu, lai sevi piespiestu nopietni domāt par govs kultu. Indieši ir ļoti apdāvināta tauta; to apliecina viņu dzeja un filozofija. Nākas vienkārši atzīt, ka daudz kas Indijā mums pavisam nesaprotams, un vairāk nekā. Govij akli tic Bengalijas mežu tumšais cilvēks, kas to aizstāv ar runu no tiģeriem un milzu čūskām. Akli tai tic arī simts miljonu cilvēku vadonis. Gandijs noliedz visu Eiropas civilizāciju; bet govij viņš cieši tic, un viņa rakstos tā ieņem redzamāko vietu. „Neviens negodā govi vairāk par mani,“ — viņš teic vienā savā rakstā. — „Nevajag govi aizsargāt ar varu,“ — viņš raksta vienā citā vietā. — „tas nozīmētu pazemot govs aizsargāšanas lielo jēgu.“ Patiesībā Eiropa govij arī neuzbrūk. Bet varbūt rietumu civilizācijai kāda tiesība kautri vēlēties, lai to, ar Leonardo, Dekartiem, Ģētēm un Puškiniem, tik pārāk bargi nenoliegtu — govs kulta vārdā.

Viņu sauc Mohandars Koromšands Gandijs. Viņš dzimis 1869. gada 2. oktobrī. Viņa tēvs bijis prēmjerministris Porbandarā. Nepazīstot ne turienes sadzīvi nedz turienes politiskos apstākļus, neuzdrošinās sacīt, kas īsti ir Porbandaras prēmjerministris: varbūt liels augstmanis, bet varbūt arī kaut kas līdzīgs arīņķa priekšniekam. Gandija vecāki, kā teic viņa biogrāfi, bijuši kultūrāli un izglītoti ļaudis. Bet, acīm redzot, kā viņu izglītību, tā kultūru jāsaprot Porbandaras limeni. Zināms, piemēram, ka Gan-

dījs ticis saderināts ar savu tagadējo sievu astoņu gadu vecumā, bet laulājies divpadsmitā dzīves gadā. Viņa vecāki piederējuši pie vienas no vidējām kastām. Tie nav bijuši bramani, bet stāvējuši ļoti augstu pāri pār nešķīstajiem. Gandijs pats stāsta, ka bērna gados reiz tas pieskāries pārijam. Tā bijusi gandrīz katastrofa. Bramaniem un kšatrijiem, kam gadījies pieskārties nešķīstajam, jāpilda šķīstīšanās ceremonijas. Bet Gandija māte zināja vienkāršu mājas līdzekli, kā šķīstīties no pārija pieskāšanās: vajag nekavējoties pieskārties musulmānim.

Ar visu to civilizācijas dziņa Gandija vecākiem, acīm redzot, tiešām bijusi. Vismaz, kad zēnam bija astoņpadsmit gadu, viņu aizsūtīja uz Angliju uz augstskolu.

Jaunais students, pametis dzimtenē sievu un dēlu, pavadīja Londonā trīs gadus. Gandijs dzinās pēc eiropieša izskata, rūpīgi ģērbās pēc jaunākās modes, nēsāja cilindru un katru rītu sukāja matus pie spoguļa, ko Indijā tur par neatļautu un grēcīgu lietu. Par ietekmi, ko uz viņu atstājusi angļu kultūra, viņš runā diezgan maz. Gandijs angļus nemīl: tas jūtams (tiešām, tikai jūtams) viņa rakstos. Varbūt tāpēc viņš labprāt nerunā par ietekmi, ko uz viņu atstājusi angļu civilizācija. Tomēr starp tām grāmatām, kas spēlējušas lielu lomu Gandija garīgajā attīstībā, viņš min Reskina rakstus. Ļoti lielu ietekmi, pēc viņa paša vārdiem, uz to atstājuši Bībele — un Tolstoja darbi.

Gandijs pabeidz juridiskās fakultātes kursu kā advokāts un atgriežas dzimtenē, kur nododas praktikai galvenokārt civillietās. Vēlāk — daudz vēlāk — viņš uz visiem laikiem atteicās no advokātūras un nosauca to par netīru, netikumīgu lietu. Bet jaunības gados Gandijs nodarbojās ar advokātūru ar aizrautību. Man ir nācies dzirdēt, ka viņš bijis lielisks advokāts-civilists. Katrā ziņā viņam bijušas lielas sekmes un savas advokāta darbības ziedu laikos tas ar praksi pelnījis pieci līdz seši tūkstoši mārciņu gadā, — tāda peļņa Parīzē, Berlīnē vai Pēterpilī bija tai laikā tikai ļoti slaveniem vai ļoti veikliem advokātiem.

Varbūt Gandija panākumi liksies vēl brīnīšķīgāki, ja ņemsim vērā, ka viņš lietāja dažus ļoti īpatnējus paņēmienus, kas laikam nav pārāk izplatīti advokātu aprindās. Tā, piemēram, kad klients atsaucās uz kādu likumu vai tiesas spriedumu, ko Gandijs nepazīna, nākošais mahatma vaļsirdīgi atzinās, ka viņš šī likuma nezina un lūkos ar to iepazīties. Visai bieži viņš stāstīja klientiem par savas juridiskās izglītības trūkumiem vispār un deva padomu griezties pie kāda vairāk piedzīvojuša advokāta. „Es biju apņēmies,“ — saka Gandijs, — „neslēpt klientiem savu nezināšanu.“ Viņš piemetina, ka šāda rīcība atstājusi uz klientiem ļoti labvēlīgu

iespaidu. Nedrīkstu šaubīties par paša mahatmas liecību. Tomēr es neuzdrošinātos ieteikt jauniem zvērinātu advokātu palīgiem sekot Gandija paraugam. Klienti ir dažādi, un var būt, ka viņu psiholoģija Indijā stipri atšķiras no tās, kāda tā bija, piemēram, Krievijā. Bet haidos, ka Pēterpilī vai Parīzē advokāts, kuŗš pazemīgi un taisnīgi klientiem stāsta par savu juridisko nezināšanu, varētu ļoti droši cerēt uz spīdošu karjēru.

Bija šim savādajam advokātam vēl viena savādība. Kad tiesā, iztīrājot lietu, pretējās puses argumenti piepēši to pārliecināja, viņš ziņoja tiesai, ka pretinieks satriecis viņa ieskatu, un ka viņš ir ar to vienis prātis. Cik man zināms, tad arī tas ir advokātu praktikā diezgan neparasts paņēmieni. Nezinu, vai arī tas atstājis uz klientiem apbuošu iespaidu, bet šo gan es nekādi nevarētu ieteikt jauniem advokātiem. Tomēr tādi gadījumi laikam bija pavisam reti, jo Gandijs uzņēmies vest tikai pavisam skaidras lietas, par kuŗu taisnīgumu nav bijis šaubu.

Ar politiku Gandijs nav nodarbojies; brīvos brīžos viņš lasījis filozofiskas un reliģiskas grāmatas. Sevišķi viņa vērību pievilka seno indiešu mācība par „Achimsu“ Šīs mācības saturs bija: nedarīt ļaunu un nepretoties ļaunam ar varu.

3.

1893. gadā viens indiešu tirdzniecības uzņēmums, kam bija vedama liela tiesas prāva Prētorijā, uzaicināja advokātu Gandiju par savu pārstāvi ar pienākumu doties uz Dienvidafriku. Lieta bija skaidra, noteikumi labi. Gandijs priekšlikumu pieņēma, laikam gan nenojauzdams, ka šis brauciens pārgrozīs visu viņa dzīvi un liks pamatu jaunai, jaunākajā vēsturē nebijušai „karjērai“.

Tas bija dažus gadus priekš Transvāles kara, kara ar leģendu, kas aplidoja visu pasauli un uz ilgu laiku to uztrauca: ar varenā ārzemju iekarotāja rupjo varu cīnījās maza, brīvību mīloša varoņa tauta. Visas pasaules līdzjūtība bija būru pusē. Droši vien daudziem, no Vilhelma II. līdz Morisam Barresam, negaidītās simpatijas pret brīvajiem būriem bija tikai zināmas apgrieztas nesimpatijas pret Britānijas imperiju. Bet lielum lielajā vairumā civilizētās pasaules priekšpulki juta līdzīgi būriem tikpat sirsnīgi, cik karsti. Daudz brīvprātīgo no dažādām Eiropas zemēm devās karot par Transvāles brīvību.

Lords Bairons, braukdam uz Grieķijas atbrīvošanas karu, atcerējās Grieķijas pagātņi; bet tīri dabīgi tas nevarēja paredzēt Grieķijas nākotni; vienkāršoti simboliski sacīsim, ka Bairons

atcerējās Periklu, bet neparedzēja ģenerāli Pangalosu. Es nesaku nekā sliktā par ģenerāli Pangalosu, bet viņa dēļ Bairons, droši vien, nebūtu upurējies dzīvību. Doma par to, ka katram sviņgam svētku brīdim var sekot prōzaiska ikdiena — ir diezgan vienkārša un dabīga doma; tomēr tā nāk tikai ar nokavēšanos, bez tam to nepieņem atsvabināšanas entūziasms. Protams, būtu ļoti labi, ja savas attieksmes noskaidrošanai pret jebkuņu atsvabināšanas karu ikviens brīvprātīgais varētu iepriekš zināt, ko darīs zeme pēc uzvaras, kad atsvabināsies ar viņa līdzdalību. Bet to nav viegli realizēt. Un tomēr Eiropas brīvprātīgajiem, kas varonīgi cīnījās par būru brīvību, vieglāka bija zināma pārdoma nekā astoņdesmit gadus pirms tam bija Baironam.

Dienvīdāfrikā no seniem laikiem apmetušies ap 150 tūkst. indiešu. Brīvību mīlošie būri apgājās ar tiem sliktāki nekā amerikāņi apietas ar nēģeriem Savienoto Valšķu dienvidus novados. Natālē indieši dzīvoja pilnīgi suņu stāvoklī. Bet jaunajiem droširdīgajiem cilvēkiem, kas no Eiropas dažādām zemēm pulcējās cīņai par būru tautas brīvību, šis apstāklis varēja būt nezināms, — ja par to nebija ne jausmas indietim Gandijam.

Viņš ļoti ātri iepazinās ar Dienvīdāfrikas tikumiem. Nav vērts par to sīki stāstīt. Diližansa konduktors Gandiju piekāva par to, ka tas atteicās ieņemt piedāvāto vietu uz grīdas. No pirmās klases kupejas vilcienā viņu izdzina, lai gan viņam bija biļete. Viesnīcās to nelaida iekšā: indiešiem Dienvīdāfrikā ir īpašas nakts patversmes. Viss pārējais bij apmēram tādā pašā garā. Būri savu rīcību izskaidro ar dažādiem indiešu netikumiem, piem. ar viņu zemo morālisko līmeni, — attiecībā pret tādu cilvēku kā Gandijs, šāds izskaidrojums skan sevišķi pārliecinoši.

Gandija pirmā doma bija — nekavējot atgriezties uz dzimteni. Bet tad viņš no šī plāna atteicās: Gandijs, taisni pretēji, nolēma uz visiem laikiem palikt Dienvīdāfrikā, pamest savas darīšanas, advokātūru Indijā, sabiedrisko stāvokli, un ziedot savu mūžu Afrikas indiešu atbrīvošanai.

Gandija garīgā krīze bij sevišķi dziļa tāpēc, ka viņam nācās atskatīties uz visu savu dzīvi, uz sevi un uz savu tēviju. Būri indiešus uzskatīja par zvēriem. Bet arī indieši tāpat par zvēriem uzskatīja savus pārijus.

Nezinu, vai Gandijam grūti nācās pārijus atzīt par cilvēkiem. Viņš arī vēl tagad atzīst par likumīgu indiešu iedalījumu kastās, pie kam šim uzskatam dod diezgan āķīgu un reizē bezsaturīgu izskaidrojumu. Gandijs nav sevišķi radikāls arī dažos citos jautājumos, kas stāv sakarā ar to pašu vai radniecīgām parādībām. Tā indiešu musulmāņi savā presē ar svinīgu naivitāti, kas Indijai tik

tipiska, vairākkārt jautājuši mahatmam, vai viņš izprecinātu savu meitu musulmānim, vai tas būtu ar mieru ēst pusdienas ar musulmāni pie viena galda u. t. t. Gandijs atbild diezgan izvairīgi, parasti pusjautājuma formā: „bet kāpēc tad taisni ēst pusdienas pie viena galda?“ jeb „vai taisni jauktās laulības tās laimīgās?..“ Šos drūmos ideoloģiskos jautājumus, šīs viltīgās bijušā advokātu atbildes nevar lasīt bez smīna. Vajadzīgs, atkārtojot, īpašs Indijas korektīvs — varbūt Gandija tieša atbilde saceltu tur revolūciju? Lamartīns teicis: „Vajag atšķirties no tautas, lai domātu, un vajag sakļauties ar to, lai rīkotos.“ Lai nu būtu kā būdams, savā dzimtenē Gandijs pašlaik ir pāriju galvenais aizstāvis. Ar lielu savas popularitātes risku viņš 1921. gadā piedalījās „nešķīsto“ kongresā un pieņēma audzināt „nešķīstu“ meiteni.

Attieksmes jautājums pret būriem un pret pārijiem tomēr bija tikai daļa no Gandija garīgās krīzes. Viņa priekšā pacēlās visa pasaules taisnības un netaisnības problēma. Tā tika izšķirta aizkustinoši, reizē divos krustojošos virzienos. Vajadzēja cīnīties ar apspiedējiem. Vajadzēja arī cīnīties ar grēku sevī pašā.

— „Tolstojs,“ — sacīs lasītājs. Jā, protams, bez Tolstoja te neiztika. Ļevs Nikolajevičs dzīvoja lauku klusumā, laikrakstus nelasīja, un liekas, neko nezina, kas notiek pasaulē. Patiesībā viņš ievēroja daudz ko tādu, ko neievēroja citi, citīgi laikrakstus lasīdami. Tolstojs gandrīz vai pirmais grieza vērību uz Gandiju. Savā „Jasnaja Poļānā“ viņš nelasīja avīzes „Reč“ un „Ruskoje slovo“, bet lasīja „Indian Opinion“, — lapiņu, ko angļu valodā izdeva Prētorijā nevienam nepazīstamais jaunais indietis! Tolstojs uzrakstīja Gandijam vēstuli, kurā viņu atzina un ļoti līdzjūtīgi atsaucās par viņa uzskatiem. Iesākās dzīva sarakstīšanās, — cik man zināms, tā līdz šim vēl nav publicēta (Tolstoja pēdējā vēstule Gandijam rakstīta 2 mēnešus pirms nāves).

1904. gadā Gandijs Durbanas tuvumā nodibināja zemkopju koloniju, ko nosauca par „Tolstoja fermu“. Tā pastāv līdz mūsu dienām. Tā ir diezgan tipiska tolstojiešu kolonija pēc krievu 90-to gadu parauga. Bet šī kolonija ilgus gadus bija gandisma kustības politiskais centrs. „Tolstoja fermā“ radusies pašlaik tik slavenā „Satiagraha“.

Cīņa par atbrīvošanos, cīņa ar grēku. Grēka jēdziens Gandijam bija gandrīz tas pats, kurš savā laikā drusku apnika pie tolstojiešiem. Viņš sāka dzīvot vienkārši! Pēc paša vārdiem, tas „atsvabinājās no vergošanas veļas mazgātavai un bārdzīņiem“; citiem vārdiem, sāka pats mazgāt savu veļu un griezt sev matus. Gandijs atteicās no visām agrākām ērtībām un sāka dzīvot, izdodams trīs mārciņas sterliņu mēnesī. Viņš atteicās no laulības dzīves. Viņa

un sievas attieksmju vēsture Gandija atmiņās aizņem septiņas lappuses. Domāju, ka politiska darbinieka politiskā sacerējumā tāda nodaļa ir kas nebijis, — par viņu es nerunāšu, kaut gan Gandijs pats šo tematu uzdāvējis visiem pasaules jautribas mīļotājiem. No „kautā“ viņš atteikties nevarēja, jo neēda to arī agrāk. Bet no savas krīzes laika un līdz šim Gandijs pārtiek tikai no augļiem un kazas piena (kaza nepieder pie svētajiem dzīvniekiem), pie kam viņš atkal ļoti sīki pārstāsta, kādu ietekmi augļi un piens atstājuši uz viņa cīņu ar sieviešu kārdinājumiem. Tolstojs? Visādā ziņā Tolstojs bez tā milzīgā prāta, bez tā instinkta un dzīves saprašanas, — un pie tam — bez humora sajūtas.

Varbūt Gandijs gribēja savu tautu ietekmēt ar savas pareizas dzīves paraugu? Franklinam jautāts: „Kāda īpašība visvairāk der politiskam darbiniekam?“ Viņš atbildējis: „taisnīga cilvēka izskats,“ — nezinu, vai tā bijusi vientiesīga, vai ciniska atbilde. Diezin vai Gandijs daudz domājis par to, kā izskatās. Pēc viņa grāmatām iznāk, itkā tā, ka, cīnīdamies ar iekšējo grēku, viņš ar to patiesībā devis smagus triecienus apspiedējiem būriem. Viņa cīņa ar būriem pastāvēja no protesta mītiņiem, mierīgām manifestācijām, no „nepiedalīšanās ļaunā“, bez pretošanās ļaunam ar varu. Kopā ar „pašizveidošanos“ tas tad arī sastāda Gandija mācību par „Satiagrahu“ (satia-graha — patiesība-spēks).

Gandiju vairākas reizes stipri piekāva, vairākas reizes ieslodzīja cietumā. Viņš parādīja tiešām dzelzs gribu un fanatisku stingrību, — īpaši atteikšanās no varmācības. Ārpus „Satiagrahas“ glābiņa nebija. No tā laika Gandijs nekā jauna nav izdomājis. Viņš patlaban cīnās ar angļiem taisni tāpat, kā priekš trīsdesmit gadiem cīnījās ar būriem. Nesen tam jautājuši, ko viņš darīs, ja, pēc angļu aiziešanas, Indijai uzbruks mežonīgās Himalaju ciltis, no kuņģam tagad pasargā angļu ieroči. Gandijs atbildējis, ka viņš arī pret šiem jaunajiem iekarotājiem cīnīšoties ar Satiagrahu, nepiedalīdamies ļaunā, bet arī nepretodamies tam.

Cilvēkiem, kas rausta plecus par tādu politisku taktiku, mahatma lepnī aizrāda, ka Dienvidāfrikā viņam ar šo taktiku bijušas sekmes. Un tiešām, pēc Satiagrahas ilgiem gadiem ģenerālis Smetss atcēla dekrētu, kas sevišķi apvainoja indiešus. Protams, var ar zināmu pārliecību apgalvot, ka Satiagrahai šē nav bijusi liela nozīme, bet iekšējai „pašizveidošanai“ — nekādas nozīmes. Liekas, būri būs bijuši pilnīgi vienaldzīgi pret viņa atsvabināšanos no „veļas mazgātavas un bārdzīņa verdzības,“ pret Gandija augļu diētu, pret viņa bezgalīgajiem gavēņiem, pret viņa attiecībām ar sievu. Apvainojošais dekrēts tika atcelts aiz visdažādākajiem iemesliem: tāpēc, ka par divdesmit gadiem politiskais progress va-

rēja notikt arī bez Satiagrahas; tāpēc, ka indiešu pastāvīgās manifestācijas, kas, ne vienmēr bija bez asinīm — pret visu Gandija gribu, būriem nedeva miera; tāpēc, ka pašā Indijā, Afrikas notikumu dēļ, sākās nemieri, kas nepatika angļiem; tāpēc, ka ģenerālis Smetss nebija slikts un jauns cilvēks; pēdīgi tāpēc, ka Eiropas prese, kaut arī bez sevišķas dedzības (tāli notikumi), vērsa uzmanību uz indiešu neizturamo stāvokli Dienvidāfrikā: sevišķi arī angļu laikraksti un angļu valdība labprāt pie izdevīga gadījuma — vislaipnākā formā — gribēja sadot būriem, kuŗu dedzīgā brīvības mīlestība Lielbritānijai tik dārgi maksāja.

Piemetināšu, ka „uzvara“, acīm redzot, nebija pilnīga. Neņemtos sacīt, kā klājas tagad Natales indiešiem. Pēc uzvaras Gandijs atgriezās uz Indiju; no tā laika pagājuši gari gadi. Tomēr mahatma savā pēdējā grāmatā garām ejot īsi piezīmē, ka indiešu stāvoklis Afrikā pēdējos gados atkal kļuvis ļaunāks. Gandijs diezgan strupī šo pasliktināšanos izskaidro ar to, ka starp pašiem Afrikas indiešiem Satiagraha kļuvusi vāja. Neziņu, ko tas īsti nozīmē. Bet acīm redzot, pēc mahatmas mācībām, Afrikā elementāro cilvēcisko tiesību uzturēšanai vajadzīgs liels un pastāvīgs visas tautas svētības daudzums. Cik gan labi, ka Eiropā prasības nav tik lielas!

4.

Pa to laiku izauga leģenda. Indijā izplatījās baumas, ka radies cilvēks (vai tikai cilvēks?), kuŗš svēti dzīvojot un aizstāvēt nabaga indiešu tautu pret apspiedējiem. Leģenda kļuva arvienu noteiktāka. Tās izaugums man nav saprotams, un es, protams, neņemtos to lasītājiem izskaidrot. Lieta notiek noslēpumainā zemē, brīnumu zemē. Teikšu tikai, ka brīnumus pieraksta arī pašam Gandijam: viņš dziedina slimos un uzmodina mirušos. Pēc indiešu reliģiskās mācības, Višnu, pasaules augstākā dievība blakus Bramam un Šivam, vairākas reizes iemiesojies zemes virsū — kā zivs, bruņurupucis, meža kuillis, lauva, pundurs, varonis, Buda, dievs Krišnu. Ticīgie indieši gaida uz Višnu jaunu iemiesošanas virs zemes.

Kur ir parādījušās vispirms hildes, kas rāda Gandiju dieva izskatā? To es nezinu. Pasteidzoties drusku iepriekš, teikšu, ka apmēram priekš desmit gadiem Gandija kults zemē, kur dzīvo viena sestā daļa no visiem pasaules cilvēkiem, sasniedza savu augstāko pakāpi. Tai laikā indiešu dzīve bija sevišķi grūta, un simti miljoni cilvēku bija kā neprātīgi. „1921. gada decembrī“ — saka biografs, — „visas Indijas nacionālais kongress deva Gandijam visu

varu, nododot tam savas tiesības, arī tiesību iecelt pēcnācēju. Gandijs kļuva par neapšaubāmu indiešu tautas valdnieku. Viņš var sacelt politisku revolūciju. Viņš var, ja gribētu, izvest reliģisku reformu.“

Indiešu intelligence Gandiju neuzskatīja par dievu; bet arī viņa nevarēja neatzīt viņa svēto dzīvi, viņa neapreķināmo enerģiju un lieliskās īpašības, par kuņām, protams, nav pat ko strīdēties. 1922. gadā Ašramā ģerādās, lai satiktos ar Gandiju, pats Rabindranāts Tagore. Viņš neturējās vienos ieskatos ar jauno pravieti, tomēr nāca viņam pretī ar ārkārtīgu cienību.

Vecajā Upanišādu grāmatā ir dzeja par gaišu augstāku būtņi, kuņas prāts un sirds ir cilvēces dāvana. Šai būtnei vārds — Mahatma (Lielā Dvēsele). Kā redzams, Indijā mīl tādus vārdus, — Rabindranāts Tagore, piemēram, saucas — Gurudevš („cienījamais skolotājs“). Ieraudzījis Gandiju, slavenais dzejnieks svinīgi nodeklamējis augšā minēto dzeju no Upanišādām. Acumirkli vārds izplatījās pa Indiju, bet no turienes, — pa visu pasauli.

Mistera Gandija vairs nebija.

Bija Mahatma.

5.

Gandija darbība Indijā pastāvēja galvenokārt no cīņas ar angļu valdību par „Svaraj“ (pašnoteikšanās). Ārkārtīgi populārā vēsturiskā „Svaradža“ formula ir daudz īsāka, piem., nekā „Satversmes Sapulce uz vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu un aizklātu vēlēšanu tiesību pamata“; par to viņa atkal ir krietni mazāk noteikta. Vieni ar Svaradžu saprot plašu Indijas autonomiju, otri — dominiona tiesības, treši — pilnīgu atdalīšanos no Britānijas imperijas (angļi turpretī atrod, ka patiesībā Indijai jau ir Svaradža). Viss var būt, ka taisni ar šo savu nenoteiktību vārds arī taisījies spīdošo karjēru. Ap to visas indiešu partijas bija vienis prāti. Strīdi starp tām notika galvenokārt par atsvabināšanās cīņas līdzekļiem.

Kā strīdi, tā cīņa sākās jau sen. Pasaules karš ārkārtīgi visu sarežģījis. Indiešu intelligencē ieskati dalījās, bet nebūt ne Cimervaldes līnijā. Par to, ka Indijai jākaņo, bija vienās domās dažādu ieskatu ļaudis. Jautājums bija: ar ko kaņot? (tā, apmēram, to uzstādīja vēl arī Polijā un Īrijā). Indijas intelligences viena daļa jautājumu izšķīra nekavējot un tradicionāli: protams, jākaņo ar Angliju, — izdevīgāka brīža šai ziņā nevar būt. Un tiešām, ķeizars Vilhelms 1914. gadā kļuva par dedzīgu svaražistu; vācu ģenerālstābs indiešu revolūcionāriem piedāvāja visāda veida palīdzību.

Tomēr lielākā indiešu daļa atzina, ka jākaņo ar vāciešiem. Pēc vācu militārisma satriekšanas sāksies jauna brīvības ēra visām pasaules tautām. Tāpēc vajag aizmirst rēķinus ar Britānijas valdību. Svaradžu iegūs reizē ar visas cilvēces labklājību Berlīnē (pēc asinskārīgākas formulas: „uz Berlīnes drupām“). Indiešu viltīgie politiķi tomēr pieprasīja garantijas: „nepieciešams, lai Britānijas valdība apsolutu“ u. t. t.

Britānijas valdība apsoliņa. Vispār viņa solījumiem pasaules kara laikā neskopojās (tāpat kā citas valdības). Viņa apsoliņa Krievijai Konstantinopoli, musulmāņiem — pilnīgu halifātu neaizkaramību, cionistiem — žīdu nacionālo tēviņu Palestīnā, un daudziem citiem daudz ko citu. Indijā, blakus fiziski vājām, kaņot gandrīz nespējīgām tautām, ir arī ciltis, kas dod lielisku kareivju materiālu: piemēram sikhi, pēc speciālistu vienprātīgām atsauksmēm, pieder pie vislabākīem kareivjiem pasaulē (viņus rietumu frontē sūtīja tais vietās, kur parādījās prūšu gvardīja).

1918. gada martā Ludendorfs pārrāva angļu fronti pie Arrasas. 2. aprīlī Loid-Džordžs publicēja „Uzsaukumu indiešu tautai“. Uzsaukums bij tikpat nenoteikts, cik dedzīgs; indiešu konference Delijā viņu iztulkoja tā: „dodiet kareivjus, un dabūsit neatkarību.“ Tiesa gan, „dodiet kareivjus“ — tā bija tagadnes forma, bet „dabūsit neatkarību“ — nākotnes. Bet Indija ar sajūsmu atsaucās uz uzsaukumu ar lielu daudzumu savvaļnieku. Kopā ņemot, viņa nosūtīja uz rietumu fronti astoņi simti tūkstošu kareivju (nerēķinot četri simti tūkstošus frontes strādnieku, un tas viņai izmaksāja simts piecdesmit miljonu mārciņu sterliņu.

Šīs lietas dvēsele bija Gandijs. Kara izcēlās taisni tad, kad viņš ieradās Anglijā pēc savas uzvaras Dienvidāfrikā. Viņš pārliecināja Londonā dzīvojošos indiešus par to, ka pienākums viņiem pavēl ņemt kara daļību angļu pusē, un pats stājās sanitārās palīgnodaļas priekšgalā, — tiesa gan, grūta slimība viņu piespieda atgriezties Indijā jau 1914. gada decembrī. Drusku vēlāk viņam radās politiskas šaubas: laikraksti ziņoja, ka Anglijai un Italijai noslēgts slepens līgums. Tas Gandiju ļoti apbēdināja: ja līgums ir slepens, tad varbūt tanī ir kas ļauns vai savtīgs. Viņš izteica savas šaubas Indijas vice-karalim. Vice-karalis to pilnīgi nomierināja.

Protams, var pat mūsu dienās strīdēties par to, kāda taktika tai kara laikā bij indiešu tautas interesēs. No vispārējā, Eiropas un pasaules viedokļa pareiza bija sabiedroto orientācija. Gandrīz var teikt, viņa bij pareiza arī tieši no indiešu viedokļa, — jau kaut vai tāpēc, ka tās pretinieki, piem. Pilsudskis, „bij izvēlējušies paspēlējušu zirgu“. Bet visādā ziņā no paša Gandija un viņa reliģiski filozofiskās mācības viedokļa, viss, ko viņš darīja pasaules

kaŗa laikā, bij tīrākais absurds un pat savā ziņā intelektuāla pašnāvība. Nepretošanās ļaunam ar varu Eiropā no 1914.—1918. g. maz bija izplatīta. Vispār Satiagrahai te nebija nekādas lomas.

Vēlāk Gandijs savu rīcību izskaidroja ar to, ka viņš to laiku sajuties par Lielbritānijas pilsoni. Vēlāk, pēc viņa vārdiem, tas ieraudzījis, ka kļūdījies: indieši nav vis Britānijas imperijas pilsoņi, bet pāriji. "Manas acis atvērās," — rakstīja Gandijs trīs gadus pēc kaŗa beigšanas un pēc tam, kad angļu valdība paskaidroja, ka Indijai patiesībā Svaradža jau esot, un ka, diemžēl, dažādu apstākļu dēļ pašlaik vairāk neko darīt nevarot.

Tagad Gandijam tā ir vārīgā vieta, kurā pastāvīgi biksta viņa ienaidnieki. Viņi atrod, ka mahatmas acis atvērušās drusku vēlāk nekā varēja vēlēties. — „Kāpēc mēs vispār ielidām pasaules kaŗā? — jautā Gandiju ienaidnieki. — Mums kaŗu ieskaidroja savā izpratumā nācija, kam nav liela taisnīguma un sirsnības reputācijas, un mēs kā muļķi pieņēmām angļu versiju par šo kaŗu. Mēs gājām kaŗot ar vāciešiem, kuri mums nekā ļauna nav nodarījuši, — gājām glābt angļus, no kuriem nekā cita neesam redzējuši kā ļaunu.“

Gandija pretinieki norādīja arī uz to, ka pasaules kaŗa piedzivojums viņa darbībā nebijis pirmais: Transvāles kaŗa laikā viņš arī stāvējis angļu pusē, gan atzīdams, ka taisnība ir būriem. Pēc Gandija domām, indiešus vienādi spieduši kā būri, tā angļi; tomēr indiešiem vajadzējis vispirms mēģināt pārliecināt Angliju, ka tai nevajag kaŗot ar būriem; bet tā kā viņi to nav izdarījuši, tad, kā Britānijas pilsoņiem, viņiem vajadzējis u. t. t. Bija tiem arī vēl citi argumenti, — es te minu raksturīgāko. Arī toreiz, tāpat kā tagad, Gandija politiskā dialektika laikam gan rada zināmu neveiklības sajūtu, — par sevi vai par viņu, to jau katrs zinās pats.

Tomēr ienaidnieku atsauksšanās uz to, ka Gandiju mānījuši arī agrāk, viņu nevarētu nekādā ziņā samulsināt: viņš pats rakstīja, ka Satiagrahas piekritējam vajagot arī divdesmit pirmo reizi ticēt cilvēkam, kurš to piemānījis divdesmit reizes. Cerēsim, ka 22. reizi mahatmu nepiemānis, — ja vispār šē var runāt par mānīšanu. Lai nu būtu kā būdams, indiešu strīdi par pēno orientāciju mūs vispār maz interesē. Svarīgāka ir paša Gandija morāliski filozofiskā drāma. Vai viņš orientācijā kļūdījies, vai nē, — bet kur tad palika Satiagraha?

6.

Totiesu Satiagrahu pēc kaŗa lietāja cīņā ar angļu valdību par Svaradžu. Atstāstīt šīs cīņas vēsturi nelon, un tā ne ar ko neatšķīras no cīņas ar būriem. Pasaka par žagatu uz nodarvota jumta,

kuŗai gala arī ŗodien vēl nezinām. Nepretoŗanās ļaunam ar varu, nepiedaliŗanās ļaunā... Nepiedaliŗanās ļaunā gāja tik tālu, ka, uz Gandija priekŗlikumu, indieŗi izņēma savus bērņus no angļu skolām. Pret to katēgoriski izteicās Rabindranāts Tagore. Viņŗ ne bez pamata sacīja, ka, iekam labas paŗu indieŗu skolas nav, nevar atteikties no angļu skolas. Uz to Gandijs atbildēja ar angļu audzināŗanas un vispār Eiropas kultūras kritiku.

No sprediķiem par nepiedaliŗanos ļaunā izauga angļu preču boikota ideja. Parādījās slavenais ratiņŗ, Gandijs rekomandēja visiem indieŗiem nodoties vērpsānai. ŗo padomu viņŗ deva prostītūtām, kuŗu mītiņā viņŗ parādījās ne bez teātrālītātes, 1921. g., — ideja nebija jauna: pie mums Krievijā savā laikā, ja ne dzīvē, tad stāstos ar godīgu virzienu, studenti „krituŗiem radījumiem“ pirka ŗujammaŗinas. Un to paŗu Gandijs ieteica arī Rabindranātam Tagorem: „Visiem jāvērpj. Lai vērpj arī Tagore! Tāds ir ŗisdienas pienākums, bet par rītdienas padomās Dievs tas Kungs.“

Viss tas bija elementāri, — protams, pārsniedza Eiropas politiskā elementārisma vidus līmeni. Būtu veltīgi praŗņāt Gandiju par viņa attieksmi pret republiku, pret monarchiju, pret diktatūru, pret sociālismu. Savā laikā par lieliniekiem viņŗ izteicās asi nosodoŗi. Pēdējā laikā — varbūt zem Rom. Rollāna ietekmes — viņŗ kļuvis atturīgāks arī lielinieku vērtējumā. Vismaz Parīzē viņŗ izvairījās atbildēt uz jautājumu par savu attieksmi pret padomju iekārtu, atsaukdamies uz to, ka to nepazīst. Domājams tomēr, ka kaut ko par padomju iekārtu viņŗ būs dzirdējis. Sliktākā gadījumā viņŗ varēja mums ieteikt cīnīties ar lieliniekiem ar Satiagrahu, un mēs viņam pateiktos par ŗo vērtīgo padomu.

Tomēr Gandija sprediķu rezultāti bija diezgan negaidīti. Tā, piemēram, Indijā angļi varētu filozofiski izturēties pret Satiagrahu, ja gandisti to pareizi pildītu. „Nepiedaliŗanās ļaunā“ ir ar savām nepatīkamām pusēm: nepretenciozā zemē, kāda ir Indija, ratiņŗ nopietni konkurrē ar Mančesteru. Bet sajūsma par ratiņu var pāriet, Mančestera var piemēroties. Un pret „nepretoŗanos ļaunam ar varu“ angļiem laikam nekas nav pretī. Bengālijas teroristi ir daudz nepatīkamāki. Tomēr ne visi indieŗi Gandiju pareizi saprata. Viņŗ braukāja pa Indiju — te vilcienā, te ratiņos, te jāŗsus uz ziloņa, — pulcēja tautu un turēja runas. ŗais runās mahatma skaidroja indieŗiem, cik nejauks ir angļu „sātāns“, — un pēc tam uzaicināja izturēties pret sātānu mīlīgi kā pret maldos iestīguŗu brāli. Bet Gandija ieteikuma otrai pusei bija daudz mazāk piekriŗanas nekā pirmajai. Viņŗ pats saka, ka viņam „bijis grūti ieinteresēt tautu par Satiagrahas miermīlīgo daļu“. No „nepretoŗanās“ sprediķa augs „pretoŗanās“. Mahatma savās runās

dedzīgi nosodīja indiešu terroristus, — bet šo pēdējo skaits no viņa runām auga nevis pa dienām, bet pa stundām. Pīdhunā, Achmedabā nepretošanās sprediķu rezultāti bija tādi, ka pašu Gandiju pārņēma šausmas, un viņš, ar savu godīgumu, atzina, ka nodarījis „himalājisku kļūdu“ („himalājisku“ — apmēra ziņā): viņa klausītāji nebija pietiekoši Satiagrahai sagatavoti.

Neviens nevar prasīt no angļiem, lai viņi Satiagrahas dēļ ļautu sagāzties Britānijas imperijai. Droši ticams, ka viņiem arī taisnība tai ziņā, ka pēc viņu aiziešanas Indijā rastos pilnīgs chaoss. Ar visiem saviem lieliem trūkumiem, angļu gadsimtu vecā politika pilda Dienvidāzijā to pašu civilizatorisko misiju, ko krievu politika pildīja Āzijas ziemeļos. Protams, būtu daudz labāk, ja angļu kolonizatoriskā darbībā augstākas rases jēdzienu no mainītu augstākas civilizācijas jēdziens — tai ziņā viņi varētu sekot franču paraugam. Francijā nēģera iecelšana par ministri nesacēla pat nekādas intereses, un tā notika „visburžuāziskākā“ kabinetā, — Anglijā ne Makdonalds nedz Hendersons nēģeri nekad par ministri nezaicinātu. Kas zīmējās uz Gandiju, tad Britānijas valdības politika nerādīja izturētu līniju: viņu aicināja te pilī, te cietumā.

1922. gada februārī mahatma publicēja rakstu, kurā runāja par angļu „asiņainiem nagiem“: „Britānijas imperija, kas dibinās uz fiziski vājāku tautu organizētu eksploatāciju un rupja spēka demonstrēšanu, nevar pastāvēt, ja vien pasaule valda taisnīgs Radītājs.“ Tā rakstīja Gandijs. Tiesa, viņa artiķelis beidzās ar kārtējo lūgumu, lai Visaugstākais attur indiešus no varas darbiem pret angļiem. Bet angļu valdības iestādes neizturēja un mahatmu arestēja. Viņu nodeva tiesai, apsūdzot par „naīda un nicināšanas propagandu indiešu tautā pret Viņa Majestātes likumīgo valdību“.

Gandija tiesāšana bij diezgan savāda. No aizstāvja viņš atteicās, izteica savā runā Satiagrahas idejas, apliecināja, ka ir tām pilnīgi uzticīgs, un pieprasīja sev bargāko sodu. Tomēr tiesnesis Brumsfilds neatrada par iespējamu apsūdzētam piekrist. „Es nevaru izlikties,“ — teica tiesnesis, — „itkā es nezinātu, ka miljonu cilvēku acīs jūs esat liels vadonis un liels patriots. Pat tie cilvēki, kam citādi uzskatī, saskata jūsos augstā ideāla un cēlas, pat svētas dzīves cilvēku.“ Tāpat Gandiju slavēja arī prokurors. „Ko jūs teiksiet,“ — beidzot jautāja tiesnesis, — „ja es jums piespriedīšu seši gadi cietuma? Vai neuzskatīsiet to par neprātīgu?“ Gandijs, tiešām, atzina, ka tas nebūtu prātīgi: viņš prasīja vairāk. Oriģinālais process ar to arī beidzās. Izejot no tiesas nama, pie mahatmas kājām nokrita indiešu pūlis. Viņi meklēja viņa skatu, — tas saucas „daršans“.

Pēc tam viņu atlaida brīvā. Pēc tam... Vispār gan vairāk nekā svarīga no tā laika nav noticis. Indiešu vezums stāv tai pašā vietā. Mahatma Gandijs pieprasa Svaradžu, Britānijas valdība atbild, ka patiesībā Indijai Svaradža jau ir. Šādas sarunas var turpināties vēl diezgan ilgi. Kad Anglijā nāca pie varas pirmais sociālistiskais kabinets, indieši ļoti priecājās. Otrā sociālistiskā kabineta nodibināšanās arī viņus iepriecināja, bet laikam drusku mazāk: Makdonalds cieši apsola Indijai Svaradžu — katru reizi, kad pats nokļūst opozīcijā. Tā 1928. g. 24. maijā viņš pasludināja, ka dominiona tiesību piešķiršana Indijai būs „viens no strādnieku valdības pirmiem soļiem“. Drusku agrāk Makdonalds, laikam pārliecīgā aizrautībā, apsolija Indijai pat neatkarību. Tagad viņš, acīm redzot, atrod, ka Indijai patiesībā Svaradža jau ir.

Tomēr stingri nosodīt Britānijas valdību nebūt nevar, un jāatzīst, ka pašā pēdējā laikā viņas morālistiskais stāvoklis Indijas jautājumā ir kļuvis labāks: Apaļā Galda konferencē Gandijam neizdevās panākt vienošanos ne ar musulmāņiem, nedz ar nešķīstajiem. Mahatma kādreiz teicis, ka nākamā dzīvē viņš gribētu piedzimt par pāriju. Bet šai mūžā viņš tā ir nesapratās ar pārijiem. Aiz politiski juridiskā strīda droši vien risinājās tas pats indiešu dialogs: — „Vai mahatma būtu ar mieru sēdēt pie viena galda ar nešķīstajiem?..“ — „Bet kāpēc tad taisni pie viena galda ēst pusdienas?..“ Tomēr jādodomā, ka vienošanās nav notikusi Gandija vainas dēļ. Aiz viņa stāv tautas masas, un viņam nākas rēķināties ar šo masu aizspriedumiem. Šī Apaļā Galda konference, ar saviem aizkulisu disputiem un nebeidzamiem dialogiem, ar nikniem ultimātiem un „pēdējiem termiņiem“, brižam bijusi pavisam kōmiska. Visādā ziņā tas apstāklis, ka musulmāņi un pāriji meklēja pie Britānijas valdības aizsardzības no „valdošās nacionālītātes“, ko pārstāvēja Gandijs, nevar stiprināt mahatmas prestižu. Augstā politikā, — „taisni kā Versaļā,“ — viņam noteikti neveicas.

7.

Neliela dārza māja Naitšbridžas ielā. Šo māju cienītāji noīrējuši mahatmam pa to laiku, kamēr viņš uzturas Londonā. Mēs ieejam. Viduvējs angļu „hall“, — zināms komforts bez sevišķām pretenzijām uz greznību. Kamīns, ādas krēsli, uz sienām vecu angļu ģimietnes. Indiešu jaunkundze klapē pie maza galdiņa uz mašīnas. Indiešu sekretāri čukstas, nemierīgi skatīdamies apkārt. Tepat redzams Gandija dēls, slimīga izskata jauneklis. Visi indieši nacionālos kostimos, — mahatmas gvardijai ir itkā sava ūniforma. Spilgti atdalās starp viņiem drukns, spēcīgs angļu izskata

vīrs. Viņš atgāzies krēslā pie kamina un ar garlaikojošos skatu saņem ļaudis, kas ienāk iekšā. Viņam, pēc izskata, gar pasauli maz daļas: kā cilvēki še hollā, tā vispār pasaulē viņam pavisam sveši. Tas ir Gandijam piekomandēts detektīvs no Skotland-Jarda. Viņa oficiālais uzdevums — pasargāt mahatmu no ienaidniekiem. Profams, nevaru apgalvot, ka viņš neinteresētos arī par dažiem mahatmas draugiem.

Amerikāņu žurnālistam iznāk preti skaista dāma indiešu tērpā, — varbūt tikai sevišķi labs pazinējs no pirmā acu uzmetiena pateiktu, ka viņa ir angliete: viņai arī sejas krāsa tāda pat kā indiešiem, kas uzturas še hollā. Tā ir slavenā miss Sled.

Amerikāņu žurnālists mani iepazīstina. Miss Sled ir ļoti laipna. Lūdz atvainot, ka iznākuši tādā kostīmā. To es nesa-pratu, bet vēlāk man paskaidroja angļu rakstnieks, kuŗš bija mums līdz: miss Sled indiešu forma, rīta agruma dēļ, nebija pilnīga, — kaut kā indiska trūka.

— „Diemžēl, tas nepavisam nav iespējams. Mahatmadži tūlīt aizbrauc, acumirkli. Taisni vienpadsmitos mahatmadži jābūt . . .“

Miss Sled nosauc vietu, kur vienpadsmitos mahatmadži jābūt. Ko nozīmē mahatmadži? Izrādās, galotne „dži“ vārda beigās izteic īpašu maigumu. Tā kā pavārds „mahatma“ nozīmē: „lielā dvēsele“, tad „mahatmadži“, acīmredzot, jātulko „dārgā lielā dvēsele“, „lielā dvēselīte“ vai kaut kā tamlīdzīgi (tuvāk stāvošie Gandiju dēvē par „Bapu“ — „tēvs“).

Bet es jūs stādīšu priekšā še, pie izejas, — mierina mani miss Sled. — Mahatma tūlīt nāks . . .

Miss Sled pakāpjās pa trepītēm uz Gandija kabinetu . . . Kas par tematu šī sieviete reizē kā Tolstojam, tā Verbickai, kā Dostojevskim, tā Koletai Iver! Miss Sled — angļu admirāļa meita; viņa piederējusi pie angļu augstākās sabiedrības un agrā jaunībā, pēc klasiskā teiciena, „dzīvojusi lepmu izklaidīgu dzīvi“. Reiz nakti, pārnākusi mājās no balles, miss Sled izlasījusi kaut ko par Gandiju. Tas viņu satricis. Viņa nolēmusi visu savu mūžu ziedot kalpošanai mahatmam un viņa darbam. Neraugoties uz paša Gandija atrunām, miss Sled pametusi ģimeni un dzimteni, kļuvusi pavisam vienkārša, tagad sevi uzskata par indieti un apvainojas, kad tai atgādina, ka viņa angliete. No karstās Indijas saules viņas seja kļuvusi bronzveidīga, un pēc viena angļa, kas par viņu rakstījis, vārdiem, „viņu var pazīt tikai pēc balss, kas tūdaļ atgādina angļu augstākās aprindas.“ Es šīs angļu valodas nianšes un akcentu neizšķīru.

Mājas priekšstelpās uztraukums. Izejas durvis plaši atveras. Pie tām piebrauc auto. Ar norūpējušos izskatu pārskrien daži indieši. Sekretārs apakšā pieceļas. Lēnām, slinki pieceļas no krēsla detektīvs.

Hollā ieskrien vecs cilvēks: viņam cita apģērba nav kā auts ap gurniem. Vai jāattēlo viņa izskats un kostīms? Gandija izskats tagad visiem zināms tāpat kā zināma Čaplina seja un cepure. Visvairāk pārsteidz mahatmas vājums. Viņa kājas — divi sērkokociņi, kas iestatīti zandalēs. Pirmais iespaids, kā tāds cilvēks var dzīvot? Un otrs — šī nedabīgi vājā un vārgā cilvēka ārkārtējais kustīgums.

Es iztēlojos sev mahatmu sēdam cellē, tupus uz savām kājām, uz grīdsegas. Taisni tādu es viņu arī vēlāk redzēju Parīzē, — tikai grīdsegu vietā bija katēdra, bet celles vietā — „Možik-Siti“. Bet še, pie sevis mājā, viņš bija viss viena kustība. Gandijs neienāca, bet taisni ieskrēja priekšnamā, smiedamies un kaut ko skriešus atkārtodams. Tumšas necaurredzamas acis skraidīja aiz brillu milzīgajiem stikliem. Karājās pulkstenis, — arī brīnišķīga lieta pie tik brīnišķīga kostīma. Viņš nēsā šo kostīmu tamdēļ, lai vienotos ar indiešu tautu. Bet indiešu tauta dzīvo tropu saulē, kamēr še Londona, auksts rudens rīts, holla durvis stāv atvērtas.

Mahatma apstājas no sava skrējiena amerikāņu žurnālista priekšā. Viņš drebinās no aukstuma, un kā redzams, ar pūlēm valda smieklus. Kamdēļ viņš smejas? Viņam nopakaļš iet viņa Ekermanis — Endrjuss, bijis angļu mācītājs, kuŗš tāpat kā miss Sled savu dzīvi ziedojis Gandijam. Diezin, vai šis cilvēks, kas nemaz neizskatās pēc jautrības mīlotāja, ir sasmīdinājis mahatmu.

Nevaru pastāstīt nekā pamācoša par savu sarunu ar Gandiju. Viņš pateica dažus vārdus, joprōjām tāpat drebinādamies no aukstuma un apspiezdams smieklus. Bet patiesību sakot, es pārāk nenožēloju, ka ar to daudz nesarunājos. Vispārējie vārdi, ko mahatma varētu teikt par Svaradžu vai Satiagrahu, nekā vairāk nedotu par viņa grāmatām un maz mani interesē. Mēnesi vēlāk viņš Parīzē noturēja veselu lekciju un pēc tās ilgi atbildēja uz jautājumiem, — katrs otrās šķiras tolstojiētis varētu pateikt to, ko teica mahatma. Bet redzēt viņu tuvumā bija interesanti. Nē, Riberas askētiem viņš nemaz nelidzinās.

Viņš vēl reiz spiež roku un drebinādamies un trīcēdams skrej uz izeju. Uz ielas daži indieši ātri viņu ietīsta baltā „haddarā“, kas arī visai pasaulei pazīstams; citi godbijīgi mahatmu iesēdina automobili. Gandijam blakus sēstas Endrjuss. Blakus šoferim jau sēd no pasaules šķirtais detektīvs. Uz ielas parādās diezgan lielā

skaitā milzu auguma policisti, — kur viņi bija līdz šim? Acumirkli ap vārtiem izaug pūlis. Automobilis aizbrauc. Vecis balta jādā mantijā kaut ko saka Endrjusam, dzīvi žestikulēdams un smiedamies, arvienu smiedamies... Kāpēc šim savādajam cilvēkam tik jautri? Jeb vai tiešām viņš laimīgs ar visu savu katorgas dzīvi?

8.

Protams, Gandijs ir ārkārtēja parādība. Viņa cēlās tikumiskās īpašības, stiprā gribas spēja, absolūta nesavtība (visās šī vārda nozīmēs), pilnīga nodošanās indiešu tautas lietai nevar radīt ne mazākās šaubas. Grūti būtu arī noliegt viņa ievērojamo prātu: bez tā viņš, droši vien, nebūtu spējis divu gadu dēsmišu laikā paturēt to stāvokli, ko tas ieguvis savā dzimtenē. Bet ar visu to Gandija garīgais apvārsnis svešs un nesaprotams mūsaiķu cilvēku lielākajai daļai. Savās politiskās grāmatās viņš stāsta, ka līdz šai dienai viņu nomokot neatrisināmas domas: piem., vai viņš drīkstot dzert kazas pienu? — „Es vienmēr pats sev prasu, kad īsti es atteikšos no piena,“ — viņš raksta savās atmiņās. — „Bet vēl arvienu nevaru atteikties no šī kārdinājuma...“ Priekš dažiem gadiem Gandijs padarīja daudz lielāku grēku: sieva to iekārdināja ar neparastu gardumu, — sagatavoja tam auzu tūmi ar Provansas eļļu. Viņš apēda šo brīnišķīgo ēdienu, „lai darītu prieku sievai un baudītu.“ — Tomēr velns tikai to vien gaidīja: par kāruma grēku mahatmam uzbruka grūta slimība, — „es atteicos no jebkuņas ārstēšanās, vēlēdamies izpirkt savu neprātību.“ Veselošanās laikā indiešu ārsts nopūlējies pārliecināt Gandiju, lai ēd nevārītas olas, bet par to mahatma negribējis ir dzirdēt, lai gan viņam solījuši dabūt uz tirgus neapaugļotas olas. Viņam gadījies apendicīts, un vajadzējis izdarīt operāciju. Tas bijis vēl ļaunāks grēks. Gandijam starp veciem indiešiem ir arī tādi draugi, kuŗi, acīm redzot, uzskata viņu par sibiritu un dzīves baudītāju. Vismaz viens no viņiem, vecs bramanis (Endrjuss to dēvē par askētu) atsūtījis Gandijam niknu vēstuli: mahatmam nevajadzējis vis likties operēties, kas ir grēks, bet noiet kaut kur vientulīgā alā un tur ar gara spēku pārvarēt miesas vājumu. Gandijs vecajam piekritis, ka tā būtu bijis labāk. — „Jā, esmu vainīgs, — viņš rakstīja atbildē bramanim, — bet, par nelaimi priekš manis, es esmu tālu no pilnības... Atzīstu, ka mana piekrišana operācijai bija dvēseles vājums.“

Nav vērts ilgi kavēties pie šī temata. Visa Gandija domāšana ir elementāra un hiperboliska, — nu taisni „himalājska“ domā-

šana. Viņš ar sajūsmu citē sanskrita grāmatas izteicienu, no kuŗa var taisīt slēdzienu, ka no „vēdera kāribas“ līdz prāta zaudēšanai un līdz visvisādām šausmām ir tikai viens solis. Nav ko slēpt, tādas lappuses drusku uztrauc, — īpaši tāpēc, ka par visu to tiek stāstīts tik pamatīgi un gaŗi: kas mums daļas gar mahatmas iekšējo cīņu ar piena un auzu tumes kārdinājumiem?

Ši cilvēka traģēdija ir tā, ka viņš sācis nodarboties ar politiku. Ne viņa raksturs nedz uzskati, ne rīcības paņēmieni tam neder nekādā ziņā. Vai vajag vēl sacīt, ka divcīņā ar Loid-Džordžu vai pat Makdonaldu Gandijam ir maz izredžu uz panākumiem? Viņa sajūsminātais biografs Romēns Rollāns mahatmu ir apvainojis, salīdzinādams viņu ar Ļeņiņu: „Gandijam, tāpat kā Ļeņiņam, kā katrai lielai dvēselei (viņu tak nav daudz), es ir — tu.“ Ļeņins še pievilks vārdu krāšņuma dēļ, — uz to nav ko atbildēt. Bet Gandijam šos vārdus „lielā dvēsele“, protams, var pievienot ar pilnīgu tiesību. Mahatma pats teicis, ka viņa mērķis dzīvē esot „Mokša, — sevi padarīt par nulli un ielūkoties Dievam vaigā.“ Kā šos vārdus tulkot politiķu valodā? Kā summēt Gandija politisko darbību? Jo tie nelielie ieguvumi, kas tiek saistīti ar viņa vārdu, vai nu ir citu iegūti pret viņa gribu, vai arī viņa paša — pretī Sa-tiagrahai. Šis vēsturē pirmais mēģinājums tolstoģismu lietāt politikā ir beidzies ar galīgu neveiksmi, — tāds ir gandisma sociāli filozofiskais rezultāts. Tiesa, leģenda ir radusies. Tomēr domāju, ka viņa iet uz beigām: neviena leģenda nespēj izturēt divas trīs Apaļā Galda konferences.

Dr. M. Valters

STRĀVAS, TIEKSMES, PĀRVĒRTĪBAS

Rakstniecības un kritikas pēdējie gadi bagāti pārdomām. Laikmets, kas sākās, kā to daži domā, pēc kara izbeigšanās, nonācis pie zināmas robežas, kas liek meklēt pēc apvienojošām sintezēm un kritiskām atskatēm. Vai šī laikmeta sākums ar zināmām savām strāvām nav meklējams jau agrāk, pirms kara pārdzīvojumiem, tas ir jautājums, kuŗam varam pagaidām paiet gaŗām; noskaidrojot var aprobeŗoties ar tagadnes pārdomām, bez vēsturiskām atcerēm.

Ja negrib rakstniecības uzdevumus saskatīt gandrīz vienīgi formas un rakstniecības tehnikas izteiksmē, un ja rakstniecību grib cienīt kā sabiedriskās kultūras, gara cēluma ieguvumu, tad, protams, jātiek skaidrībā par tās sakariem ar dzīvi, tās mērķiem vai ideāliem. Ka mūslaiku sabiedriskā dzīve izceļas ar spēcīgām ideoloģijām, dažādām strāvām, tas pietiekoši skaidrs.

Paliekot rakstniecības robeŗās un izvairoties no politiskiem spriedumiem vai politisku tieksmju saturiem, jāatzīst, ka tagad visā Eiropas dzīvē, sevišķi arī mūsu kultūras domās, izpauŗas vispirms divas strāvas: nacionālisms un internacionālisms. Bet nacionālisma jēdziens vairs nesaistās tādā mērā ar savu agrāko saturu. Kultūras domas mazāk nodarbina šī satura partejisku jēdzienu nozīme, un tāpat internacionālisms tagad attālāks politiski šaurām domām. Abas strāvas, nacionālisms un internacionālisms, izteicas, protams, vēl vienmēr politiski praktiskos centienos, bet ārpus šiem vai arī tiri ideoloģiski, tikai netiešā sakarā ar šiem centieniem vērojamas abas strāvas kā kultūras parādības gandrīz vienādā vērtību pakāpē. Šai ziņā tagad nacionālisms un internacionālisms pēc savas dziļākās būtības nestāv nemaz tālu viens no otra. Abi tie, intelektuālizēti, izslēgti no tiešās praktiski politiskās dzīves un pārvērsti garīgās katēgorijās, spēlē gandrīz vienādu lomu Eiropas pārorganizēšanā un līdzšinējā garīgo vērtību pārveidošanā. Abās strāvās sākuši ienākt jaunu simbolu saturu.

Garīgā radišana rakstniecībā un mākslā, nacionālisma vai internacionālisma domu vadībā, sāk atstāt uz pasauli apvienojošu, atbrīvojošu iespaidu. Nacionālisma piekritēji garīgā dzīvē un intelektuālā internacionālisma teicēji redz, ka robeŗas starp abām strāvām nav vairs izšķīroŗas. Abās strāvās raduŗies ļoti redzami darbinieki, brīvi no parastās dēmagōģijas, politiskās ņaursirdības un tieksmēm pēc ierobeŗojoŗa, jaunām idejām naidīga formālisma. Tā dzīves sāpīgi sareŗģījumi no vienas puses un domas idejiskās

noskaidrošanās process rada arvien vairāk veco vietā — vienu gara valsti.

Zināms, divas tieksmes vēl ilgi savā starpā cīnīsies: franči tās apzīmē par „tieksmēm uz bestiālitāti“ un „tieksmēm uz spirituālitāti“. Ar šo šķīrojumu izteic, ka idejiskā cēluma pasaule, kas pievelk pie sevis cilvēcību, patiesu kultūras mīlestību, pašāvību uz labu instinktu uzvaru, personīgu atbildību, apgarotu sacensību, apvienojas arvien vairāk un atdalās no brutālās cīņas pēc varas. Lai arī kādas juridiskās formas vai robežas šķirtu sabiedrību daļās, piedzīvojumi rādījuši, ka sadzīve, kas meklē savu apmierinājumu, dziļāko dzīves gudrību garīgā darbībā, aktīvā aizrautībā, nes sevī lielu ekspansijas spēku, un ka šī garīgās dzīves strāva nav politiskiem spēkiem iznīcināma.

Visi pēdējie, pa daļai daiļrakstnieciskie, pa daļai publicistiskie darbi, kas tagad cenšas savilkt pavedienus, summējumus vienkopus, atzīmē šo centienu un strāvu spēcīgu nōdališanos divās daļās. Vienā egoistiskais materiālisms, šaurais aprēķinu individuālisms, politiskā uzkundzība, otrā — cīņa pēc vadošā garīguma, — problēmas, kas saista domas un pacilā jūtas. No franču rakstniekiem pēdējos gados atzīmējams sevišķi Žiljēns Bandā (Julien Benda), kuŗa raksti sacēluši tik daudz pārrunu un arī iebildumu. Viņam blakus citi, Berls, Geheno, gandrīz vesela plejāde žirgtu garu, kas visi devuši savu kritiku, jaunās Eiropas kultūras vērtību apskatus. Ja ieskatās šos darbos, pats galvenākais tur ir tieksme starp daudz vērtībām, kas vecākai politikai vai ikdienas dzīvei izlikās svarīgas, atrast tādas, kas visvairāk attālinās no praktiskās ikdienības un vistuvāk stāv tīriem principiem. Viņos vērtību garīgāka izteiksme, viņos lielāks garīgs pilnums, it īpaši kad tie sāk pāriet jēdzienos ar tādu ideālu pārpilnību, ka tie tiecas pāri laikmetiem un pārvēršas par ilgām pēc mūžības vērtību ideoloģijas. Kā šīs vērtības, paplašinātas līdz lielākai radošai cilvēcībai vai lielākai, plašākai, bet atbildīgākai brīvībai, nostājas pretešķībās ar tagadējās sabiedrības organizāciju, kultūru un morāli, to var viegli saprast.

Domstarpības par šīm pretešķībām novedušas šo gadu cīņās pie noteiktām izredzēm: — šodien gandrīz neviens vairs nešaubās, ka augstākās kultūras idejas ņems virsroku, un ka ieskatu robežas, ko spraudušas vara, politisks fanatisms vai materialistisks apdoms, nav paliekošas. No šī viedokļa skatoties, tiklab nacionālisms kā internacionālisms senajā izpratnē zūd, un abas strāvas ievirzās kādā citā ceļā.

Šis ceļš jaunatnīgs; to apzīmē par jaunās paaudzes ceļu. Viņa cīnītāji dēvējas par jauniem — jaunie politikā, jaunā paaudze mākslā, jaunās grupas rakstniecībā, — tik daudz apzīmējumu, kas

visi izsaka to pašu, proti zināmu neatkarīgāku koordināciju idejiskā dzīvē, un ja šodien runā par nāciju, garīgo nacionālismu, tad var sastapt jau apzīmējumu „Eiropas nācija“, „Eiropas tautība“. Pat franču nacionālisms, kurš sevī nesis tik daudz garīga, augsti kultivēta spēka, un kurā dzīvojuši lieli dvēseles paudēji, tagad jūtas krustceļos, un tas pats Žiljēns Bandā vai Gijs Kruzē (Guy Crouzet) jautā, kas tad īsti ir nacionālisms, vai tas vairs vajadzīgs. Vai bretaņi, tagadējie gaskoņi, normandi, provansāļi nav šī nacionālisma patiesā dvēsele? Ja Eiropas nācijas atrastu tādu kop-tautību, vai tad tautas neatrastos tādā pašā stāvoklī kā bretaņi un normandi, Lorenas iedzīvotāji, un vai Eiropas tautībā nerastos savs patriotisms, kas dibinājas uz mieru un starptautisko sadarbību?

Ja ieskatās kādas tautības iekšējā dzīvē, vai tur nav pat lielākas naidības nekā starp atsevišķām tautām? Vai šīs naidības nav tās, kas vedušas Žoržu Diamelu (George Duhamel) pie tā pēdējā darba „Querelles de Famille“? Šie Diamela skatītie naidi un iekšējās cīņas ģimenē šķiet satira, kas zīmējas tikai uz kādu vienu zemi, bet patiesībā tā daudz plašāka. No tam cieš visas Eiropas tautas. Diamels runā kā psihologs, vēl vairāk kā sociologs. Viņš tēlo laikmeta mašīnismu, kas padara cilvēku smieklīgi nervu slimu. Šādu slimu cilvēku ir lielu lielais daudzums. Ja skatās jaunākā reālistiskā literatūrā, neatradis nevienu tautu, kur tagad nebūtu dziņas pēc kā veselīgāka, pat primitīvāka, tālāka, kas atļautu atkal vairāk būt tiešiem cilvēkiem. Tālāk no elektriskā aspiratora, no automobiļa, no visiem rīkiem, kas nozīmē it kā nacionālo un internacionālo civilizāciju. Drāmatiskas scēnas, kas gandrīz Moljēra komisma vērtas, — un visās tā pati vēlēšanās atrast no jauna aizmirsto, zudušo brīnišķīgo cilvēku, par kuru Žids (Gide) savā jaunajā „Oidipā“ liek teikt: „Daudz lietas ir brīnišķīgas, bet brīnišķīgāks par visām ir tomēr cilvēks.“

Šī cilvēka meklēšana izliekas it kā novirzīšanās uz kādu pagātnes ideju, it kā paguruša vēlēšanās atrast mieru. Daudziem tā izliksies kā vājība, bet tieksmes pēc liela, vesela cilvēka nav vēl laikam nekad bijušas tik īstas kā patlaban. Tomēr pats galvenais, ka šis cilvēks, par ko sapņo jaunā rakstniecība, nav vairs kaut kāda romānizēta abstrakcija.

Ar visiem sabiedrības tagadējiem grūtiem pārdzīvojumiem, un varbūt taisni viņu dēļ, rodas citas pilsonības tiesības un arī cits cilvēka ideāls. Arī te, vērojot individu un idejas par to, var sacīt, ka pretešķība starp viņu un sabiedrību nav vairs tik liela, un ka vecie pretstati starp nacionālismu un internacionālismu, starp īpatni un grupu, noveduši dialektiski pie jauniem veidojumiem.

Šais jaunajos grupu stāvokļos nav vairs agrākās tiesiskās formālibas. Šais jaunatnīgās, idejiskās grupās nespēlē vairs lomu nacionālists vai internacionālists. Te — īpatņi, garīgi atsevišķie, kas saistās ar idejām, brīvi no līdzšinējām pozīcijām. Paši ciešākie politiskie veidojumi zaudē savu varas principu. Pašas ciešākās metodes paliek nespēcīgas.

Ne Nicše, ne Žoržs Sorels nav vairs šodien domu vadītāji. Nicšes individuālisms tik bieži pārprasts; to nekustīgās, neidejiskās pilsonības piekritēji uzskatījuši par savu. Bet arī individuālisti-romantiķi, kas tinās savās jūtu togās, redzēja viņā savu pravieti. No viņa Mussolini pa daļai atvasinājis savu ideoloģiju. No Žorža Sorela šīs pašas pavēlniecības tieksmes ņēmušas savus saucienus. Bet šodien, tikai pēc nedaudz gadiem, tiklab Žorža Sorela revolūcijas kults, kā arī Nicšes pārindivīda cienīšana vairs neapmierina. Jaunais cilvēks negrib sevi augstprātīgi pacelt pāri par sabiedrību, un sabiedrības egoisms nav arī parādījis tik galējās tendences, kas liktu cilvēkam baidīties no nākotnes sabiedrības.

Ja šodien kultūras cilvēce un sevišķi viņas jaunās atvases atgriežas vairāk nost no varas principa un naida, meklē atkal atbalstus cilvēka dabiskās brīvības un dzīvības tiesībās, cerē atkal vairāk uz cilvēka labumu, nebaidās no viņa ļaunumiem, tad ar to arī vilktas robežas politiskai kultūrai, kas vēlējas atdoties politiskās varas noteicējiem un cēla varas gribu augstāk par citām vērtībām. Lai varas empirisms nestu kādus nosaukumus nesdams atsevišķās valstīs, viņa kopējā tendence nav jaunajam Eiropas cilvēkam simpātiska. Ja paredz valšķu un sabiedrības pārveidošanos, tad ejot citu vērtību ceļu. Pavelkot svītru tām vērtībām, kas gribējušas izteikties pārindividūālās politiskās tieksmēs, varas patvaļīgā konstruēšanā, nāk pie slēdziena, ka šī empirisma posms iet uz beigām. To uzsver ļoti raksturīgi jaunās Eiropas domu izteicēji. Tie ir pret šī empirisma vērtībām un vēlas liberāli konstruktīvu darbību, sabiedrisku attīstību.

Izlikās vienu laiku, ka liberālisma idejas pilnīgi pārdzīvotas. Tagad piedzīvojam no jauna liberālisma atgriešanos, bet, protams, pavisam citādā, neromantiskā veidā. Viņš ir neatkarīgāks, naidīgāks pieklāvības tendencēm. Vai lai viņš atzītu individuāli konstruētas varas vērtības? Diktatoriskas sajūsmas? Tā jautā franču jaunie, kas grupējas ap žurnālu „Notre Temps“, un šiem blakus citi, kas neiet varbūt tos pašus ceļus, ir vairāk radikālisma pusē, bet lai arī kā, greizs paliek uzskats, it kā liberālisma jaunās nozares nozīmētu to pašu senāko individuālisma principu, kurā bij ļoti daudz 19. g. s. sīkpilsonības.

Mūsu rakstnieciskās domu apmaiņās to bieži piemirst, kā arī

neredz, kādā mērā grozījušies jēdzieni par nāciju un starptautiskumu, par individu un sabiedrību. Pareizi, mūsu literāriskos apcerējumos dzird nereti, ka vajagot piegriezt vairāk vērības „garīgajam un nemateriālajam, kas mūsos mājo“. Mēs orientējoties pārāk uz ārieni. „Valsts un tautas labklājība un stiprums atkarājoties tikai no tās pilsoņu tikumiskām un garīgām īpašībām.“ Ar tādiem svētku runu vārdiem pa lielākai daļai nav nekas domāts, jo kas atļaus mums teikt, ka nemateriālās un iekšējās vērtības patiesi „mūsos mājo“? Nē, jaunā paaudze nebūt nedomā, ka garīgās vērtības kaut kur jau dzīvo iekš mums, un ka nākas viņas tikai izkustināt, lai tās ņemtu pārsvaru, — tās jāizcīnī, tās jārada. Ernests Brastiņš vienā savā rakstā ļoti pareizi jautā: „Vai nevarētu atrast tādu politiku, kas nīrgājas par veco politiku?“ Viņš uzsver, ka politika „tapusi par tūlīgu un rupju priekš mūsu smalkajām kultūras un tautības problēmām“. Tādi ļoti raksturīgi izteicieni liek mums it labi nojaust, ka patiesi „tautiskuma teorija ir mūsos pašos nonākusi pretrunās ar savu izpildīšanu un praksi.“ Ja Brastiņš vēl turpina, ka „mūsu laiks ir pakaļ palicis pats sev,“ un ka mēs kultūras lietās esam neziņā, kas īstenība, kas piepildījies, tad tam pilnīgi var pievienoties. Piepildījies ļoti maz. Tādus pašus jautājumus uzstāda sev arī pārējās tautas. Vācu jaunā kustība, kas tagad ar saviem garīgiem spēkiem grupējas ap žurnālu „Die Tat“, dod tai ziņā vislabākos norādījumus. Tā devīze: nost no pagātnes, pārtrauc visas vecās saites, radīt jauno. Kamēr mēs savos prātojumos un skatos pagātnē vērojam, kāds tips būtu mums noderīgāks, vai tautsaimnieks-politiķis kā Krišjānis Valdemārs, vai lauksaimniecības pacelšanas darbinieks kā Richards Tomsons, vai arī Māteru Juris, laikmets paspējis jau paiet uz priekšu un radīt pavisam citus ideālus. Mums apgalvo: „Mēs esam zemnieku tauta, kas nevien tagad, bet arī tālu uz priekšu liks Rigai un citām pilsētām drebēt zem zemnieku zābaku pakavu klauzdzieniem,“ bet no otras puses tie paši sapņo par atdzimšanas gājienu uz kādu jaunu ideālu, kuŗu radot domājošie, viņu neatvairāmas atziņas. Tas ir sajaukums, tikai vārdi, bet ne patiesas atziņas. Lai paliek pakavu klauzdieni. Tie nav gara argumenti. Atsauksšanās uz varas vērtībām nav vairs visai iecienīta. Lūk, kādēļ no jauna tagadējās kustībās, lai tas būtu Vācijā vai Francijā — vai abās zemēs, kur sabiedrības tālākās attīstības problēmas jo dzīvi izpaušas — radušās arī citas, kultūrālākas tieksmes, atsvabinātas no jēdzieniem, kas pārāk bieži neļauj pieiet jaunū vērtību uzdevumiem.

Jāatmet prātošana par pagātni, tā neatbilst vairs šodienai. Garīgā sadarbībā proletāriāts un zemniecība ir pilnīgi vienlīdzīgi argumenti. Viņu vara var būt liela, bet tie pieder pie citas katē-

gorijas, ne pie garīgā apvārkšņa un ne pie garīgām tieksmēm. Tas ir viens no vadošiem jauno uzskatiem. Ir interesanti redzēt, ka šais uzskatos sastopas jaunie vāci un jaunie franči. Abās jaunākās intelligences daļās jūtam nosliešanos uz augstas, ļoti atbildīgas personības pusi. Nekas cits, kā garīga paškritika, atklāta personība, doma, cēla griba var būt par sabiedrības vadītājiem. To saka „Die Tat“ savā programmā. Tas ir jauns individuālisms ideālistiskā izpausmē. Tagad no viņa vairāk prasa nekā no vecā liberālisma domas īpatņa. Nepieciešama arī daudz lielāka sabiedriska darba kultūra. „Die Tat“ piekritēji nemaz nebaidās domāt par sabiedrības pilnīgu pārorganizēšanu. Tas viņiem nepieciešams izliekas jau tīri garīgo vērtību, personības kultūras dēļ. Ka Vācijā nav iespējams izdarīt tādas pārgrozības, kā tās dažreiz izdodas lielos sadursmju laikmetos, par to viņi ir skaidribā. Tāpēc atliek te tikai viens ceļš: nogurumu, sabiedrisko bezspēku pārvarēt ar personas un garīgās kultūras palīdzību. Vācu „Die Tat“ idejiskie domu teicēji neatsakās no jaunākā laika sabiedriskām tieksmēm. Principi: tautas valsts, organizēta, vadīta saimniecība, — viss tas, kas agrākam oikonomiskam liberālismam būtu izlicies nepieņemams, ieiet tagad jaunās kustības prasījumos un atziņās. Taisni tas, ka jaunie cenšas bez aizspriedumiem ņemt un pārradīt visas vecās kultūras vērtības, ja vajadzīgs, tās pavisam salauzt, atturot tos no vienpusībām arī politiskā kultūrā, kuŗā it sevišķi nodibinājies schēmatisks stāvoklis. Pēc viņu ieskatiem, nākotnes vērtību radīšana un sevišķi arī cilvēces pārorganizēšanās augstākas kultūras sabiedrībā prasa daudz vairāk nekā kādas vienas šķiras spēku vai kvantitatīvu, simplicistiski vienkāršotu varas izpausmi. Starp naidīgiem spārnēm atrodas kultūrai svarīgi vidus slāņi, un atteikties no tiem, no viņu darbības nākotnes celtniecībā nevarēs neviena sabiedrība. Šīs vidusšķiras un sevišķi garīgie cilvēki varbūt vairāk nekā visi citi saista sevi ar sabiedrisku valsts ideālu.

Valsts tālākā izbūvē, valsts pārvēršana lielākā vienībā ar garīgu saturu, kuŗā izzūd pilsoniskie un proletāriskie naidi, liek jau tagad apzinīgai domāšanai gatavoties uz jaunu kultūras darbību. Sevišķi mazākās zemēs, kur šķiru pretešķības nav tik ārkārtēji lielas, var jau tagad radīt garīgo enerģiju ne tik vien nākotnes dzīvei, bet jau rītdienai, lai varas cīņas pēc iespējas pārvērstu garīgās strāvas, kuŗās vēlāk varbūt izšķirsies lieli nākotnes likteņi.

Tā tad no vienas puses individa attālināšanās no tiešās politiskās cīņas pastāvošās formālās robežās, viņa nosliešanās uz ārpus tiesiskām formām esošām garīgām pārgrozībām, bet tai pašā laikā arī daudz tuvāka pieešana pie tautas visuma un viņa kritiskām domām. Intelligents ir bieži pārvērtējis savus suģestīvos,

vēl vairāk aktivitātes spēkus, un protams, ka arī tagad tas varētu notikt, ja individuālisma attīstība norisinātos tais pašās agrākās baironiskās vientulības sfairās. Agrākā individuālisma veidošanās noveda vēsturiskā gaitā bieži pie gandrīz pilnīgi tukša individuālistiska nacionālisma, pat pie galīgas atsvešināšanās no tautas. Jaunākās kustības grib atsvabināt personību arī no šī liktenīgā sašaurinājuma vai pat sabrukuma. Nacionālisms, kā to saprata agrāk, izvērties ļoti bieži par šauru politisku ideoloģiju, iznīcināja arī garīgo īpatni. Protams, ka Renāna uzskats par nāciju kā garīgu principu vai dvēseli stāv tālu no tā nacionālisma, kas pārvērtā un ļoti bieži vēl tagad pārvērs atsevišķo cilvēku par kādas šķiras savtības vai dzīves labklājības grupas piekritēju. No šī viedokļa skatoties, politiskā vecnacionālismā jauno kustība neatrod vairs nekā saistoša. Vairāk nekā agrāk dzird tagad sakām, ka politiskais nacionālisms šodien nenes cilvēcei mieru un sadarbību. Nacionālais aizspriedums pārāk valdot par mierīgu eiropejisku apdomu. Nemaz nevajaga būt vācietim, lai saprastu Ķēti, vai itālietim, lai baudītu Petrarkas dzeju, saka viens no jaunākiem franču rakstniekiem. Tas ir vecmodīgs uzskats, ka svešu rakstnieku varot saprast tikai viņa tauta. Ja es lasu ar baudu Petrarkas dzeju, tas saka, tad es zināmā mērā esmu 14. g. s. itālietis. Tā var garīgais cilvēks apceļot gadu simteņus un var baudīt nacionālas vērtības, kas pieder dažādām tautām. Ja saka, ka internacionālisms naidīgs nacionālismam, tad tas greizi domāts. Ikvienas tautas piederīgais var baudīt pārnacionālas vērtības, un ar to tas nepaliek anacionāls vai pretnacionāls. Tas tikai, kā to apzīmē „Notre Temps“, ir daudz-nacionāls. Paplašināt to cilvēku skaitu, kas spēj pacelties pāri par nāciju, izliekas šiem jaunajiem kā viens no ceļiem, kā pārvarēt cilvēces grūtības. Pie tāda uzskata pievirzās skaidri arī sabiedrības pārveidošanas domas.

Tiklab vācu „Die Tat“ piekritēji, kā „Notre Temps“ grupa izšķiras par demokrātiskām vērtībām, lai tās būtu nacionālas vai internacionālas, turoties pie līdzšinējo piedzīvojumu pamācībām, bet vēl vairāk metot skatus uz nākotni. Savā grāmatā „La Crise de la Democratie“ Žozefs Bartelemi (Joseph Barthélemy) devis tai ziņā interesantu pārskatu par piedzīvojumiem, novērojumiem dažādās valstīs; viņš ierauga kā pašu lielāko politiskās kultūras vērtību jaunu dziņu un sadarbību un nevis vairs varas principu. Dažādās tieksmes pēc pavēlniecības idejām atrod viņa grāmatā asu kritiku, un uz tā paša viedokļa nostājas vācu eiropejiskie domātāji. Likst valdīt sadarbības garam, ne diktatoriskai pavēlniecībai, tas liekas esam visu jauno ideāls dažādās zemēs. Ka starp šiem jaunajiem ir daudz tādu, kas noslejas vairāk uz nemiera izteiksmi, novēro-

jams visur, bet nevar teikt, ka šīs tieksmes ņemtu jau izšķiņošu pārsvaru. Dažādās jauno grupas uztur savā starpā sakarus, jo visas tās vieno reformas ideja, doma par cilvēku garīgu kopību. Blakus „Notre Temps“ grupai atrodam franču jaunajos ap „La nouvelle Democratie“, „Plans“ vai arī kreisākos ap „Masses“, — visur pārlicība, ka līdzšinējās vērtības sastingušas, un ka nākotni var iekārot tikai dziļš intelektuālisms un jaunatniska gatavība atteikties no līdzšinējām dogmām. Viņiem nav vienaldzīga Eiropas lielā politika, Tautu Savienība vai Eiropas apvienošanās ideja, — bet tie redz arī, ka šais ideālos vēl pārāk daudz vecā saturs, un ja arī rodas nošķiras vai politiskas personas, kas cenšas saprast pārvērtības, var arī piedzīvot, ka no šīm vecām aprindām nāk paši lielākie pārsteigumi. Tikai mazs notikums, bet zīmīgs: „Notre Temps“, runādams par Hermaņa Kaizerlinga tagadējo nacionāl-sociālistisko nosvēršanos, saka: „No šī brīža sākot Kaizerlings var tikai slikti pakalpot ne tik vien Vācijai, bet arī Eiropai.“ Kā jau teikts, liekas, sīks gadījums, bet tas rāda, ar kādu atsaucību jauno kustībā spriež par katru soli, kas atgādina vecās naida pilnās Eiropas konservatīvās strāvas. Daudzās vēstulēs no Vācijas par vācu kultūras dzīvi „Notre Temps“ sniedz pārskatu un rāda, ka ar visām pretešķībām, kas tagad pastāv starp Franciju un Vāciju, rodas tieksmes kā vienā pusē, tā otrā pārvarēt izmisumu, kas pārņem abu tautu domājošos cilvēkus. Ar kādu atsaucību izteikušies franču literāti par vācu Kurciusa franču studijām, un no otras puses arvien vairāk sāk arī Vācijas jaunajos ieviesties — franču kultūras cienīšana. Nav nekas zīmīgāks tai ziņā, kā lielais franču rakstniecības darbu tulkojumu daudzums tagad Vācijā. Ja notiek jau tagad cik necik saprotamas domu apmaiņas starp Franciju un Vāciju, tad lielā mērā caur abu tautu jaunajiem.

Un tā, lai arī uz kuŗu pusi mestu skatus, redzam meklējumus, kas liek domāt, ka Eiropas pārdzīvojumos radušās jaunas strāvas. Var sekot visiem notikumiem, lai tas būtu lielajā Krievijā vai vēl lielākā Indijā — apstākļu saprašana, cilvēcīga iedziļināšanās laikmetā pamudina jauno paaudzi ne tik vien uz vispārējiem spriedumiem. Tie liek tuvoties praktiskam ideālismam, un tai ziņā jaunais laikmets jau pārdzīvojis priekš dažiem gadiem ierosināto attālināšanos no praktiskās darbības, liekot pārāk nesamērojamu svaru uz garīgo ierosmību un pārdzīvojis sabiedrības sagatavošanu. Kādas vadošas domas tagad sastopamas jaunākā rakstniecībā, var izredzēt no vairākiem pēdējā laikā izdotiem darbiem. Tagadējā krīze? Arī uz to spilgti atsaucas. Jaunās tieksmes: ne atpakaļ — pie vecām saimniecības formām, bet radīt jaunas formas. Taktika, mērķu sasniegšanas ceļi — cilvēku sadarbība, kas

apzinās, ka jaunai pasaulei jātuvojas, ka par to jācīnās. Šim nolūkam vajadzīgas metodiskas analīzes par visu dzīvi, viņas apstākļiem. Iznākumi publicējami, tuvināmi tautas domām. Tālāk: Eiropas un pasaules saimniecības racionāla pārorganizēšana, jaunas preču apmaiņas formas, sindikāli, reģionāli, nacionāli un internacionāli apvienojumi. Bez tam intelligences tuvināšanās strādniecībai, Eiropas tālākā izveidošana, pilsētu pārbūve, satiksmes ceļu uzlabošana, lauksaimniecības pārveidošana uz jauniem pamatiem. Nedaudz vārdos tādi plāni, kas apņem lielus saimnieciskus mērķus, bet vēl vairāk garīgas sistēmas. Plāni, kas liekas esam tāla laika, nākotnes prātojumi, bet ja redz, ar kādu dzīvību jaunās strāvas pieķeras šiem tāliem mērķiem, tad jādomā, ka tie nepalik tikai vārdi vai sapņi.

Bet pārvērtību tieksmes iet ne tikai tālumos, tās iedarbojas arī uz pašu tuvāko, un tai ziņā interesanti tie materiāli, ko Anri Arnolds (Henri Arnold) savācis savā aptaujā un pa daļai publicējis apcerējumā „A la recherche des plus jeunes“. Sadzīves formas — kā tās sākušas mainīties! Arnolds tēlo dažādās atbildes: civilizācija, kas aiziet, ir bijusi pārāk padota formai, nedvēseliskai, gandrīz mēchaniskai noteiktībai. Cieņa pret formu izzūd. Vai jaunie patiesi necienī vairs pieklājību pret cienījamām personām, augstiem stāvokļiem? Nē, tie tikai ir pret konvencionālo samākslotību. Tā nav cienīšana, kas zūd, bet gan maska, kas krīt. Jauno gars ir iela un plašie lauki. Rakstniecībā nav vairs agrākā stila. Kur palikuši skaistie, labi noskaņotie teikumi, ciceroniskie periodi? Kur apzeltījumi uz istabas lietām, akanta lapas, papīra girlandes? Tās bija tukšas dekorācijas, kuņģam vairs nav vietas. Arī miglainās ideoloģijas sabruk, un cilvēce meklē skaidras domas. Pareizi, saka Anri Arnolds, šodien domās un strīdos reliģiskie jautājumi noliek notālus. Vispirms zemi, vispirms zemes skaidrību, sakot jaunie. Zinātne stājas ticēšanas vietā. Bet vai jaunie domā, ka pasaules mīklu spēš atklāt cilvēka gudrība? „On verra ce qu'on verra“, sakot jaunie. Tagad reliģiskās domas nodarbina prātu mazāk, bet dzīves morāles noteikumus ievēro pat vairāk nekā agrāk, un kas vērigi skatījies tagad dzīvē, liecinās vienprātīgi, ka iekšējais morāliskais spēks dzīvs šodienas lēmumos daudz lielāks nekā agrākā konvencionālā morāle. Visādas šķiras un nošķiras nosacīja agrāk savus tikumības principus. Tagad tie atkrit, un to vietā stājas lielāka atklātība, tīrība, sirdsskaidrība. Starp Anri Arnolda uztvertām atbildēm atrod daudzas, kas apstiprina pieaugošo solidaritāti cilvēku starpā. Šodien pat mazākais bērns zina, kas ir bezdarbnieks, un ka tam jāpalīdz. Un tad starp daudz atbildēm, paskaidrojumiem lielā cilvēces problēma — mīlestība. Arī

par to daudz vienādu domu, ka atkritušas nost konvencionālās formas. Vairs neraksta dzejas ar atskaņām „amour — toujours“, „amitié — sentier“, vai latviskojot „mīlestība — sība“ un tamlīdzīgas bezgaršības. Cilvēku jūtas šodien ātrākas, spēcīgākas, individuālākas. Tā var šķirstīt lapu pēc lapas, meklēt pēc vienmēr jaunām atbildēm, nekur neatsaucas viltotas balsis, tieksmes atgriezties pie vecām vērtībām.

Citos apcerējumos var atrast strīdus par mašīnu un cilvēku, kultūru un tehniku. Diamela grāmata par Ameriku bija daudziem atklājums. Ja šodien uz mašīnismu, tehniku Eiropā skatās kritiskākām acīm, tad tāpēc, ka rakstnieciskā paaudze, kas rādījusi kailo peļņas mašīnu un otrā pusē cilvēku bez darba, gleznojusi asiņainā satīrā vienu no lielākām tagadnes sociālām pretešībām. Mašīnu, automātu laikmets sevi redz atspoguļojamies publicistu un romānu rakstnieku darbos, un palikuši tikai auksti fakti: 19. gadusimteņa mašīnas romantisms izbeidzies. Ja arī sabiedrība savā tālākā attīstībā dos mašīnai daudz jaunu darbu, tā to padarīs par vergu, par sabiedrības salto nepieciešamību, — pāri par to stāvēs cilvēka dzīve. Lai cik apbrīnojošu vārdu dažreiz dzird par tehnikas panākumiem tālā aizjūras zemē vai austrumos, vairs neaizsta tehniskās civilizācijas māņi. Laikmets palicis dziļāks arī šai ziņā. Viss ieguvis relatīvisma raksturu; vairs nesarežģī metafiziskus jautājumus, neatdodas vairs absolūtā meklēšanas tieksmēm.

Vai tas noticis tikai pēc kara, un kā daži domā, kara piedziņojumos, jeb vai šīs pārgrozības jau agrāk nojaušamas, par to ir dažādi ieskatī. Žils Romēns (Jules Romain) redz tā sākumus jau ap 1908. gadu. Tai laikā sāk runāt Žorža Sorela vārds, sindikālistu idejas, revoltējošā gara prasības. Viņš dod tikai asas, nesaudzīgas pretešības domas. Bez šaubām, viņš ir vienpusīgs savos spriedumos, savā neiecietībā, bet dažas lielo lūzumu idejas ir viņa sniegtas, un lielais kaņš, saka Romēns, patiesībā ar viņu sācies.

Dažreiz piemirst, ka arī pie mums Žorža Sorela vārdam bijis īsapaids, un ja pie tā tagad no jauna piedomā, tad lai rādītu, ka arī tagadne varētu saistīties ar plašākām domām, nekā tās dažkārt atrodam mūsu iespaidumu slejās. To noslēpt būtu pārāk maziski. Pats dzīves instinkts, intelektuālais spēks liek atskatīties atpakaļ un vērot, kas latvju domās varētu tagad vēl vairāk izpausties.

Kā politiskie norobežojumi nav varējuši sadalīt sabiedriskās domas un kultūras vērtības ar nepārejamām aizām, par to izsaka franču rakstnieki lielāko prieku. Labā puse un kreisā puse, naidi, kas agrāk šķīra divus šķietami nesamierināmus virzienus, pārvarēti no pašas dzīves plūsmes. Parlamentārisko cīņu tehnika,

rakstnieks neļaujas sevi iesprengt dilemmā: marksisms vai kapi-pats parlamentārais režims, partiju valdības, partiju dēmagōģija, mānīšanās solījumiem, — viss politisko vērtību un illūziju mirāžs liekas pārdzīvots. Nekas vairs neliekas no šim senāko paaudžu tradīcijām ievēribas un jūtu cienīgs jauno starpā. Daudz svarīgāki liekas citi, dzīves notikumiem, pārgrozībām tuvāki uzskati, kuŗos, protams, ieslēdzas arī daļa veco elementu, kas nevar atstāt vienaldzīgus sabiedriskās kultūras un domu cīņās, bet Eiropas tieksmes uz vērtību pārvērtēšanu sniedzas pēc daudz dziļākām lietām. Pašu cīņu substance dabūjusi citādu saturu: plašu, monumentālu atbrivošanos no visa dogmatisma, sīki-teorētiskās pasaules. Teorētizēšana izliekas nevajadzīga mīdīšanās uz vietas, ne darbs, ne celtniecība un ne cilvēcība. Romānu rakstniecībā var novērot to pašu novirzienu uz lieliem celtnieciskiem darbiem. Tā Žils Romēns iesācis lielo gleznojumu, varbūt desmit vai pat vairāk sējumos, kuŗos attēlosies Francijas paaudzes, sākot ar 1908. gadu. Protams, ka te grūti runāt par paaudžu ciklu, bet šie pēdējie 25 gadi izliekas ietveram sevī patiesi daudzu gadu paaudzes, lielas maiņas, pārgrozības morāliskos un kultūrālos jēdzienos. Tēlotāji, drāmatiķi vairs neatrod nekāda prieka psiholoģiskos smalkumos vai freidisma kompleksos. Sāk dominēt lielveidojumi.

Tas pats Žils Romēns aprāda, kādu ceļu jaunie tagad grib iet. Tiem šķiet, ka priekš dažiem gadiem no romānista gaidījuši tikai individuālus pārdzīvojumus. Var paredzēt, ka kultūras dzīve arvien vairāk pietuosies tautai, tās pārdzīvojuumiem, un Žils Romēns iedomājas jauno rakstnieku kā līdzbūvētāju, spēcīgu arhitektoniskā dzīves izpratnē. Paradoksālie zīmējumi, sīku jūtu tirannija izliekas aizejam. Kāds cits, Pjers Mils (Pierre Mille), ved mūs pa tiem pašiem ceļiem nost no cilvēka dvēseles neskaitāmiem māksliģiem apgaismojumiem un rāda, ka cilvēku izpratne ar plašu klasisku prātu var novest pie daudz lielākiem un derīgākiem mākslas darbiem. Izgaist it kā aizejoši literāriski vakari, un neatkarīgi no sabiedriskiem ieskatiem un viņu ievērtēšanas sajūtama lielāka darba elpa, tieksme atrauties no sīkām kaislībām, mocošas melancholijas. Sevišķi šis skumju kulsts, kas atņēmis daudz spēka un nav arī mūs saudzējis, kopā ar psiholoģisko nodziļināšanos dažreiz tik leļļu tukšās iekšās, meklē pēc gara varenības, kas tuvāka dzīvei, ir veselīga ar savu skaidro gribu, ne subtilām tehniskām formām. Elegisko noktīrnu vietā rodas simfōnijas. Tā var nojaust, pa kādiem ceļiem virzīsies uz priekšu nākamo gadu vēlmes. Ne skumjas vairs saistīs, ne nopūtu nevarība, bet stipra sajūta, atsaucība. Ši atsvabināšanās no veciem sabiedriskiem aizspriedumiem un drošāka, mierīgāka pietuvošanās ideāliem katrā dzīvā vārdā, katrā darbā liks pārvarēt šaurās politiskās strāvas. Modernais

tālisms. Jaunie nosauc šo dilemmu par nepatiesu; no šīs dilemmas jācenšas izvairīties. Protams, ka viņiem sava izvēle, bet ne akla un ne akla atdošanās veco strāvu iespaidiem. To nevarētu paudze, kas saistītos tikai ar politiskām vērtībām. Pie tādiem slēdzieniem varēja nākt tikai iegūstot lielāku domu brīvību, kritisku apceri. Vēl vairāk, vajadzēja nākt paaudzei, kas redzējusi visas politiskās vērtību sadursmes, šķiru un pretšķiru intereses partiju cīņās, sabiedrības tagadējo vērtību dziļāko pārbaudi, lai noslēgtu vērtību gala bilanci. Ikvienā zemē šie kultūras jautājumi saistīsies dažādām saitēm ar praktisko darbību, un visur jātiek skaidrībā par pašiem nepieciešamākiem atvairēm vai piekrišanas paņēmieniem. No sociālām un oikonomiskām interesēm un viņu iztulkojumiem nekur nevarēs atbrīvoties pilnīgi, bet attālināties un skatīties uz viņiem no augstāka viedokļa, — tas nepieciešams. Ka tagadnes cilvēks, arī jaunais, nes līdz vēl visu pagātnes pasauli, viegli saprotams. Fortunāts Strovskis savā tēlojumā „L'Homme moderne” rāda šo 20. gadsimteņa cilvēku modernisma saistītu, jūtošu un cietošu — morāliskā pasaules krīzē. Viņš dzird par lielo saimniecību, nacionālo demokrātisko spēku. Liekas, ka varētu rasties liels entūziasms, bet Strovskis atrod, ka varbūt paies vēl gadi, kamēr varēs teikt, ka notikusi pilnīga atbrīvošanās no vecā chaosa. Tādās gleznās saplūst vērojumi un dzīve it visur. Francijā — revolucionārā jaunatne, rojālisti, jaunnacionālisti, internacionālisti, jaunie sarkanie, baltie, melnie, katoļi un antikatoļi, un gandrīz ar tādiem pat apzīmējumiem Vācijā. Liekas, lielākais sajaukums. Kā redzams, visur vēl lielais noskaidrošanās darbs priekšā un tā, kad noklausāmies mūsu pašu cīņās, varam teikt, ka citur nav labāk, ja arī tur lielāka ir cīņas vēlme, lielāki spēki, kas laužas uz āri. Pesimismam nav vietas, nedz arī idilliskai tēržešanai: šķiet, cilvēks patiesi top lielāks un lielāks arī pats laikmets.

MODERNIE ĶĪMISKIE ELEMENTI

Trīs reālas valstis — trīs atsevišķos agregātstāvokļos — piegādā ķīmiķiem materiālu tālākai pētišanai, starp citu arī jaunu vienkāršu vielu, t. i. elementu, atrašanai. Šīs valstis ir: 1) zemes garoza jeb litosfēra — cietā veidā, 2) jūru un okeanu ūdeņi — šķidrā veidā un 3) gaisa okeans jeb mūsu atmosfēra — gāzējādā stāvoklī. Galvenākais elementu piegādātājs bijusi cietā zemes garoza, kas ķīmiķiem devusi līdz šim vairāk nekā 80 elementu; gaisa okeans pagaidām mums devis tikai 7 elementus nesaistītā brīvā veidā, un proti, skābekli, slāpekli un 5 cēlās gāzes. No jūru un okeanu ūdens, t. i. no tur atšķīdušajām vielām, līdz šim nav dabūts neviens jauns elements, ja neskaitām elementu Nr. 85, kuru it kā konstatējis (1931. gadā) F. Alisons ar saviem līdzstrādniekiem jūras sāļos un citos pazīstamos minerālos. Tāpat meteorīti, šie materiālie pierādījumi tam, ka debess telpā notikušas un vēl tagad notiek grandiozas katastrofas, līdzīgā kārtā kosmiskie putekļi nav atnesuši neviena jauna elementa. Tikai spektralanalizē varējusi mums nedaudz gadījumos pierādīt, ka bez zemes elementiem eksistē vēl citi. Saules koronas gaismā novērojama raksturīga līnija $\lambda = 531,7$, ko pieskaita jaunam elementam koronijam, bet mīglāju spēktros konstatētas gaišas līnijas (viļņa garums $\lambda = 500,7; 495,9$ un $372,7$), kas nepieder nevienam zemes elementam; tādēļ tās piešķir elementiem jeb elementam, ko nosaukuši Asterium vai Nebulium.

Kas un kad atradis mūsu modernos elementus? Kādas metodes pie tam lietātas? Kādas ir elementu raksturīgās fizikālās īpašības? Vārda „elements“ (latīniski *elemens*, *elementum*) rašanos bieži izskaidro tā, ka tas sastādīts no trim burtiem l, m, n un līdzīgi tam, kā šis vārds cēlies no trim burtiem, ikviena viela sastādīta no nedaudzajiem principiem — elementiem. Šo vārdu sākuši lietāt Cicerona laikā; ķīmijā tas parādījās tikai XVIII. gadsimtenī.

Kāda dēfīnīcija atbilst mūsu laiku jēdzienam par elementu?

Klasiskā dēfīnīcija prasīja, lai elementi būtu viena veida ķermeņi, nesadalāmi vai nesadalīti, un lai visi dotā elementa atomi būtu savā starpā identiski. Šo kritēriju mēs tagad nevaram atbalstīt. Vēlāk mēs redzēsim, ka ar fizikālu reagentu (α -staru) palīdzību zināmos noteiktos gadījumos ķīmiskos elementus patiešām sadala. Tāpat redzēsim, ka viena un tā paša elementa atomi var būt arī nevienādi, t. i. viena un tā paša elementa atomu

masa ir dažāda (izotopi), tā tad atomiem ir dažāds atomsvars. Uz šā pamata par elementa kritēriju jāuzskata atoma kodola lādiņš vai „vietaš (kārtas) numurs“, kas ikvienam elementam ir raksturīgs lielums, vienalga, vai šāda elementa atomi sastādās no izotopiem, vai viena veida atomiem.

Grūtības, ar kādām jāreķinās pie „elementa“ dēfinīcijas uzstādīšanas, pazina labi sen kopš mūsu laiku mācības par elementiem un materiju. Jau 1886. gadā anglis V. Krukss (Will. Crookes) jautājumu par elementiem formulēja šādi: „No visiem mēģinājumiem dēfinēt vai izskaidrot elementa jēdzienu neviens neapmierina cilvēka saprāta prasības. Mācības grāmatas norāda, ka elements ir viela, kas nav bijusi sadalīta, vai atkal, ka tas ir kaut kas, kam mēs varam ko pievienot, bet no kuŗa mēs nekā nevaram atņemt, vai ka tas ir viela, kuŗas svars visās ķīmiskās pārmaiņās pieaug. Līdzīgas dēfinīcijas aiz divējādiem iemesliem mūs neapmierina: viņas provizorisks un jau rīt var nederēt kādā konkrētā gadījumā. Viņu praktiskā izlietošana nepamatojas uz to ķermeņu īpašībām, kuŗus dēfinējam, bet atkarājas no cilvēku spēju aprobežotības, — viņas ir garīgās nesekmības atziņas.“

Parasti jēdzienu „elements“ atzīst par identisku ar jēdzienu „vienkāršs ķermenis“. Stingrāka analīze tomēr rāda, ka šie abi jēdzieni būtiski ir dažādi. Katrā brīvi pastāvošā vienkāršā ķermenī vai saliktā vielā ietelp viens vai vairāki elementi, bet elements pats par sevi brīvā veidā neeksistē; vienkārša ķermeņa īpašības mums ir zināmas, un tās mēs atsevišķi arī pētījam. Viens un tas pats vienkāršais ķermenis, piem., sērs, var būt dažādos veidos: kā dzeltēnais sērs pie parastās temperatūras, kā bezkrāsainais pie zemām temperatūrām un tumši sarkanais tvaika stāvoklī, vai kā kristalliskais (rombiskais un monoklīniskais) un amorfais koloidālais, līdzīgā kārtā kā sērogleklī šķīstošais un nešķīstošais: tomēr elements sērs visos veidos viens un tas pats, mēs spriežam par viņu, atzīstam viņu tikai tieši pēc viņa attiecībām ar citiem elementiem.

D. J. Mendelejevs šādi izšķir šos divi jēdzienus: „Der skaidri izprast atšķirību starp jēdzienu par vienkāršu ķermeni kā atsevišķu viena veida vielu, un kā saliktu vielu daļu jeb elementu. Sarkanajā dzīvsudraba oksīdā ietelp nevis divi vienkārši ķermeņi — metāls un gāze, bet divi elementi: dzīvsudrabs un skābeklis, kas katrs par sevi dod metālu un skābekli. Ne dzīvsudrabs kā metāls un nedz skābeklis savā gāzējādā veidā atrodas sarkanajā dzīvsudraba oksīdā, — viņa ir tikai šo vienkāršo ķermeņu viela, tāpat kā ūdens tvaikā ir tikai ledus viela, bet ne pats ledus... Pie tam daudzi vienkārši ķermeņi sastopami dažādos veidos, bet

elements ir kaut kas nemainīgs. Tā oglekli mēs sastopam oglē, grafitā un dimantā, kas visi ir dažādi ķermeņi un pie tam vienkārši, bet viņu elements ir viens. Šis pats ogleklis atrodas arī oglskābajā gāzē, bet viņā (gāzē) nav ne ogles, nedz grafita, nedz dimanta.

Savā ziņā mēs šeit novērojam tā paša ēvolūcijas garīgā procesa atkārtošanos, kāds norisinājās alkīmiķu mācībā par elementiem: līdzās patiesam sēram un patiesam dzīvsudrabam parādījās abstraktie „filozofiskie“ dzīvsudrabs un sērs, bet mūsu dienās līdzās patiesiem vienkāršiem ķermeņiem, piem., dzīvsudrabam, sēram, ir abstraktie elementi dzīvsudrabs, sērs u. t. t. Elements ir tagad tāds pats abstrakts jēdziens kā pagājušos laikos bijis „filozofiskais elements“, kas kā garīgs palīgierocis noderēja dažādu parādību un dažādu ķermeņu pārvērtību izskaidrošanai.

Ķīmija senatnē saukusies „noslēpumainā zinātne“; tā lietājusī dažāda veida simbolus un allēgorijas, lai slēptu no pārējiem adeptu izdarītās operācijas kā arī viņās lietātos aparātus un instrumentus, ņemtās un no jauna dabūtās vielas; viss tas darīts pa daļai arī tā solījuma dēļ, ko devis adepts, iestājoties alkīmiķu kastā, pa daļai aiz praktiskiem nolūkiem, dažādu nosaukumu, izteiksmju u. t. t. saīsināšanai. Tādēļ ar laiku izveidojās īpatnēja valoda ar savādu terminoloģiju un īpatnējām zīmēm. Ņemot vērā tikai ķīmiskās zīmes un simbolus, norādīsim uz faktu, ka, sākot jau ar III.—IV. g. s. pēc Kr., parādās metāliem noteiktas zīmes un nosaukumi, kas ir zināmā sakarībā ar debess spīdekļiem, piem.: ☉ = sol = saule = zelts; ☾ = luna (latīniski) = mēness = sudrabs; ☿ mercurius = dzīvsudrabs; ♀ = mars = dzelzs; ♃ = aqua = ūdens; △ = uguns; △ = kalcinēt (karsēt); + = skābe; ♂ = sērs; Ω = spirts; ⊖ = sāls u. t. Uz laiku šādu zīmju skaits arvien pieauga, aptverot ne tikai metālus, bet arī to savienojumus, sālis, dažādus šķidrumus u. t. t., un XVIII. g. s. beigās sniedzās vairākos simtos. Pat ievērojamais Lavuazjē (Lavoisier) vēl 1782. gadā lietājis šādas zīmes, kad nodarbojies ar jautājumu par metālu šķīšanu skābēs, un paskaidrojās to ar algebraiskajiem vienādojumiem. Šādus simbolus lietājuši ne tik vien ķīmiķi, bet arī ārsti un aptiekari, pušķojot ar tiem ārstu receptus. Jauns periods šo zīmju tālākā azveidošanā sākas, kad parādās Dalton's (Dalton) ar savu atomteoriju 1808. gadā. Viņa zīmes kā pēc ārējā izskata, tā pēc nozīmes un lietāšanas krasi atšķiras no iepriekšējām alkīmiķu zīmēm un simboliem; tās ir daudz vienkāršākas un uzskatāmas kā jauna sistēma, proti: 1) katram elementam ir sava īpaša zīme, 2) šī zīme reizē izteic vienu atomu, 3) šī zīme ir arī relatīvā atomsvara izteiksme, 4) dažādu atomu zīmju kopa noder saliktas vielas kvalitāтивam un kvantitatīvam aprakstam.

Tādā kārtā Dalton's sācis ķīmijā lietāt šādu grafiskās izteiksmes racionālu formu: skābeklis \bigcirc , ūdeņradis \odot , ūdens $\bigcirc\odot$, slāpeklis \bigcirc , amonjaks $\bigcirc\bigcirc$, ogleklis \bullet , oglekļa oksīds $\bigcirc\bullet$ u. t. t.

Nākošo soli, kas uzskatāms kā Daltona sistēmas tālākā attīstība un vienkāršojums, spēris ievērojamais zviedris J. Berce-liuss, kas 1818. gadā pirmais izmantojis simbolus, ko lietā vēl mūsu dienās. Ģeometrisku zīmju vietā Berce-liuss ieteic burtus. un proti, latīņu alfabēta lielos burtus. Pie tam šos burtus neizvēl patvarīgi, bet tie cēloniski saistīti ar katra elementa nosaukumu latīņu vai grieķu valodā. Elementa apzīmējumam ņem tā nosaukuma pirmo burtu, piem.: skābeklis = Oxygenium = O, ūdeņradis = Hydrogenium = H, slāpeklis = Nitrogenium = N, ogle = Carbo = C.

Tālāk, ja vairāk elementu nosaukumi sākas ar vienu un to pašu burtu, tad tādā gadījumā, elementu atšķirībai, lielajam sākuma burtam pieraksta vēl klāt vienu nosaukuma mazo burtu, piem. dzīvsudraba atšķirībai no ūdeņraža, to apzīmē ar Hg = Hydrargyrum = dzīvsudrabs; tāpat atšķirībai no oglekļa — kalcījs = Calcium = Ca, varš = Cuprum = Cu, chlors = Chlorine = Cl u. t. t.

Elementa apzīmējums, norādot uz īpašu vienkāršas vielas veidu, reizē simbolizē šā elementa atomu un tāpat arī šā atoma svaru. Šāda dažādu elementu apzīmējumu kopa dod saliktu vielu vai ķīmisku savienojumu. Ja šādā savienojumā atsevišķie elementi ietelp ar vienu, divi, trīs un vairāk atomiem, tad ietelpošo atomu skaitu apzīmē ar mazu ciparu apakšā, pa labi pie atoma, piem.: ūdens daļiņā ietelp divi ūdeņraža atomi un viens skābekļa atoms; tādēļ ūdens apzīmējams H_2O (vienu parasti neraksta). Šāds ūdens apzīmējums saucas arī viņa empiriskā formula, un tā reizē izteic arī ūdens kvalitatīvo un kvantitatīvo sastāvu.

Ja ar ķīmisko zīmju palīdzību gribam izteikt kāda salikta ķermeņa rašanās procesu vai aprakstīt atomu savstarpējās darbības reakciju, mēs lietājam vienādojumu. Šo paņēmieni pirmais izmantojis Lavuazjē (jau 1782. gadā), gribēdams ķīmiskās darbības ietvert matēmatiskā formulējumā, ar zīmēm izteikdams ķermeņu dabu un svaru pirms un pēc reakcijas. Ūdens rašanās vienādojums ir: $2H + O = H_2O$.

Tā tad šādi vienādojumi, atgādinājot īpatnēju ķīmisku steno-grafiju, uzskatāmā kārtā sniedz mums veselu virkni dažādu pamatjēdzienu, proti: 1) elementu dabu, 2) atomu skaitu, kas piedalās reakcijās, 3) jaunradītā savienojuma kvalitatīvo un kvantitatīvo sastāvu; bez tam šos vienādojumos iemiesojas vēl vairāki likumi:

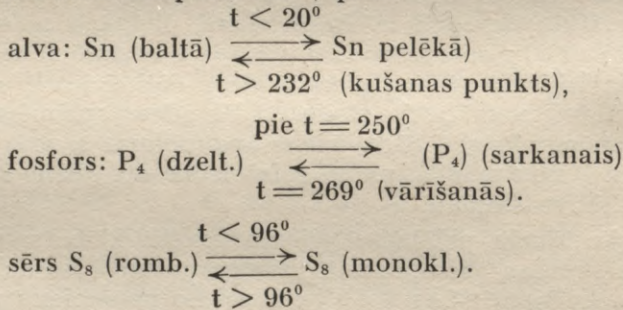
4) Avogadro likums par molekulām, 5) Gei-Lisāka likums par tilpumu ģeometriskām attiecībām, 6) Daltona likums par ģeometriskām attiecībām, 7) vienkāršas vielas (elementa) tipa ne-zudības likums, 8) Lavuazjē likums par svāra vai masas nezudību.

Atkarībā no elementu īpašībām, stāvokļa, aktivitātes reakcijās u. t. t. izšķir dažādas elementu katēgorijas, kuŗas apzīmē īpatnējiem nosaukumiem.

Filozofiskie elementi — tā saucās alkīmiķu un iatroķīmiķu elementi, piem. merkurijs (dzīvsudrabs), sulfurs (sērs), sāls (sal) kā zināma stāvokļa īpašību nesēji un pārstāvji, vai atkal tos stādīja pretim (sākot ar Boilu) reāliem elementiem.

Reālie elementi, t. i. viena veida viela dzīvsudrabs, viela sērs u. t. t. Katram reālam elementam ir savs raksturīgs spektrs, raksturīgs „kārtas numurs“ elementu periodiskajā sistēmā, noteiktas ķīmiskas īpašības u. t. t.

Alotropiskie elementi — alotropiskas modifikācijas, t. i. vienkāršu ķermeņu veidi, piem., rombiskais un monokliniskais sērs, parastais skābeklis un ozons, dzeltēnais un sarkanais fosfors, baltā un pelēkā alva; visos viņos pie vienāda ķīmiska sastāva ir dažādi enerģijas krājumi (viņiem ir dažādas fizikālas īpašības, dažāds ātrums ķīmiskās reakcijās), un pa daļai viņiem ir dažāds molekulārais svārs; šie veidi viens otrā pārvēršas pie „pārvērtības temperatūras“, piem.

Aktīvie elementi — elementu stāvokļi, kas raksturīgi ar lielu ķīmisku aktivitāti pretēji šo pašu elementu inaktīvajam stāvoklim, piem. aktīvais skābeklis (ozons), aktīvais slāpeklis (? N₃), aktīvais ūdeņradis, aktīvais hlors; tos dabū vai nu ar elektrības izlādēšanās palīdzību, vai katalizatoru (Pt, Pd, Ni un c.) klātbūtnē, vai arī rašanās momentā (in statu nascendi).

Radioaktīvie elementi — vairāki ķīmiski elementi, kas atdala enerģiju un paši sairst jaunos vienkāršākos elementos; pie tam viņu atomsvārs mazinās un mainās arī „kārtas numurs“.

Pasīvie elementi — pasīvais stāvoklis, kādā pāriet daži elementi, piem., dzelzs un alva (koncentrētā slāpekļskābē), chroms (lietots kā anode); var būt, ka šī pārejošā pasīvitate atkarājas no plānās oksīda kārtiņas, kas tādos gadījumos rodas uz metaliem.

Elementi-izotopi — ķīmiski elementi ar „vienādu kārtas numuru“, bet ar dažādu atomsvāru; ķīmiskās un galvenākās fizikālās īpašības izotopiem ir vienādas, bet viņiem ir dažāds rašanās veids; viņi radušies un rodas pa daļai radioaktīviem (smagiem) elementiem sadrūpot, pa daļai radušies no pirmatnējiem (viegliem) elementiem, pēdējiem sablīvējoties (polimerizējoties), un ir parastie ķīmiskie elementi.

Elementi-izobari ir ķīmiski elementi ar vienādu atomsvāru, bet dažādu „kārtas numuru“ un dažādām ķīmiskām īpašībām.

Ja apskatām elementu chronoloģiju, dabūjam šādu statistiku par ķīmiķu raženību šai nozarē: līdz XIII. g. s. bij zināmi 9 elementi (zelts, sudrabs, varš, dzelzs, svins, sērs, ogle, alva un dzīvsudrabs — tos pazina jau IV. g. s. priekš Kr.); XIII. g. s. beigās — 10 (atrada arzenu), XV. g. s. beigās 11 (pienāca klāt bismuts), XVI. g. s. beigās 13 (atrada antimonu un cinku), XVII. g. s. beigās 14 (atklāja fosforu urīnvielā, Brandts, Kunkels, Boils), XVIII. g. s. beigās bij zināmi 29 elementi, bet XIX. g. s. vairāk nekā 80 elementi, XX. g. s. — 89 elementi (līdz 1925. gadam). No minētiem 89 elementiem (izslēdzot izotopus) ir 11 gāzes (H, He, N, O, F, Ne, Cl, A, Kr, X, Nt), 2 šķidrums: broms (Br) un dzīvsudrabs (Hg), pārējie 76 elementi — cieti ķermeņi.

No cietiem elementiem 8 pieskaitāmi metaloīdiem (ne metaliem), jo viņiem nav nedz metaliskā spīduma, nedz citu raksturīgu metālu īpašību. Tie ir bors, ogle, silīcijs, fosfors, sērs, selens, jods, arzens (?). Visi pārējie ir metali.

Brīvā veidā dabā sastopami: 1) visas cēlās gāzes [hēlijs, neons, argons, kripton, ksenons, nitons (ēmanācija)], skābeklis un slāpekklis (pa daļai arī ūdeņradis) atmosfērā, 2) visi cēlie metali: zelts, sudrabs, platīna, irīdijs, osmijs, rutenijs, rodijs un palādijs, dzīvsudrabs (dzelzs, niķelis, kobalts un varš).

Minētie elementi vai vienkāršie ķermeņi izpētīti atsevišķi un to savienojumos ar citiem elementiem, un nekad nav novērots, ka viens elements pārvērstos kādā citā. Kā secinājums radās likums par katra elementa tipa pastāvību (nezudību). Tamdēļ ideju par elementu transmutāciju (pārvēršanos) pieskaitīja citu neiespējamu problēmu virknei, kādas piem. ir perpetuum mobile un aploces kvadrātūra.

Jautāsim tālāk, ar kādām tad metodēm XIX. g. s. ķīmiķi atrada tik daudz jaunu elementu? Kā tas nākas, ka tūkstoš gadu darbā (līdz XVIII. g. s.) bij atrasti tikai 29 elementi, bet vienā pašā XIX. g. s. to atrasts vairāk nekā 50.

Ir vairāk apstākļu, kas veicinājuši šo ievērojamo ķīmijas progresu. No vienas puses ķīmija pati ir gādājusi par šīm sekmēm, bet no otras puses ķīmiķi daudz parādā fizikas lieliem panākumiem.

XIX. gadsimtenī ķīmija kļuva zinātne, kas operēja ar „skaitli, mēru un svaru“, agrākā ķīmiskā „māksla“ pārvērtās kvantitatīvajā ķīmijā. Tika lielā mērā uzlabotas ķīmiskās metodes, izstrādāta jauna aparātūra, iesākta precīza ķermeņu pētīšana. Rezimējot; ķīmiskā analīze un ķīmiskie svāri slaveno ķīmiķu — Berce-liusa, Vokelena, Klaprota, Rozes un citu rokās nodrošināja zinātni par elementiem ar jauniem atklājumiem.

Paralēli tam palīdzība nāca arī no fizikas puses. Galvani un Voltas pētījumu rezultātā atrastā jaunā enerģijas forma, t. i., galvaniskā strāva Devi rokās apdāvināja pirmo reizi ķīmiju jauniem elementiem: elektrolizējot sārmus, izolēja vieglos sārmu un sārmu-zemju metālus (1807.—1808. g.).

Jauns laikmets iestājas, kad 1860. gadā Bunsen un Kirchhofs analītisko metožu skaitu un veidu palielina ar spektrāl-analīzi. Kā pirmie šīs metodes augļi ķīmijā parādījās jauni elementi cezijs un rubidijs (1860.—1861. gadā), tiem sekoja talijs (Kruks, 1861. g.), indijs (Reichs, 1863. g.), hēlijs (Lockyer's to atklāj uz saules, 1868. g.) galijs (Lekoks de Buabodrans, 1875. g.) u. t. t. 90-ajos gados dzimst šķidrū (sašķidrinātu) gāzu un zemas temperatūras ķīmija, — šķidrā gaisa rektifikācijas rezultātā un ar spektrālanalīzes palīdzību V. Ramsejs 1894.—1898. g.) atklāj 5 cēlas gāzes (argonu, hēliju, neonu, kriptonu un ksenonu) — „3. decimālzīmes zīmes triumfs“.

1896. gadā Bekereļa atrastā urana savienojumu radioaktivitāte radīja jaunu elektrometrisku analīzi, kas jau 1898. gadā deva jaunu elementu radiju (M-me Kiri) un 1899. gadā poloniju (M-me Kiri), tāpat aktīniju (1899. g. Debjerns); tiem drīz sekoja jauna spēcīga vairāk nekā 30 atrasto radioaktīvo elementu plūsma. Šo atklājumu rezultātā radās jauna ķīmijas nozare — radioķīmija.

Dž. Dž. Tomsons (pirmo reizi 1911. un 1913. gados) ķīmisko elementu pētīšanā sāka lietāt jaunu metodi: analīzi ar „kanāļu“ vai pozitīvo staru (kurus atklāja Goldšteins 1886. gadā) palīdzību. Speciāls šiem stariem pielaikots spektrografs (masu spektrografs) dod iespēju noteikt katra elementa atoma

masu (parabolu metode) un atklāj neradioaktīvu elementu izotopus (F. V. Astons, 1919. g. un nāk., A. J. Dempsters, ar 1918. gadu). Rentgena jeb arī X-stari saukti (Rentgens, 1896. g.) M. Laues un abu Bragu (tēva un dēla) pētījumu rezultātā kļuvuši par spēcīgu ieroci ķīmisku elementu pētišanā: izrādās, ka katram ķīmiskam elementam ir savs raksturīgs rentgenspektrs; kā pus gadsimta atpakaļ optiskais spēks paplašināja cilvēka horizontu un atļāva mums izpētīt debess spīdekļu ķīmisko dabu, tā rentgenspektri atklāja mums mikrokosma — atoma iekšējo uzbūvi un viņa kodolu. Mozelejs (Moseley, 1913. g.) mums uzdāvājis likumu, kas saista savā starpā divus lielumus: dažāda elementa rentgenspektra raksturīgās līnijas viļņa garumu (vai arī frekvenci) un šī elementa kārtas numuru N (t. i. skaitli, ko dabū pie elementu numerācijas, tos sakārtojot Mendeļejeva elementu periodiskajā sistēmā). Ar šī likuma palīdzību var atrast jaunus elementus un noteikt viņu vietas periodiskajā sistēmā.

Kad 1913. gadā uzstādīja Mozeleja likumu, Mendeļejeva elementu periodiskajā sistēmā ar 92 elementu numuriem bij 6 tukšas vietas. Tas nozīmēja, ka nebij vēl atrasti seši elementi. Šiem meklējamiem nepazīstamajiem elementiem atbilda šādi kārtas numuri N: 43. un 75. — divi elementi pēc īpašībām līdzīgi manganam; 61. — elements no reto zemju serijas; 85. — elements, līdzīgs chloram, bromam; 87. — sārnu metāls un 91. — elements, ko pieskaita slāpekļa un fosfora grupai. Vēl neilgi pirms Mozeleja likuma atrašanas tukšo vietu ar Nr. 72 aizpildīja ievērojamais franču ķīmiķis Irbens ar elementu keliju, kas līdzīgs cerījam. Bet 1923. gadā pierādījās, kā elementam ar 72. numuru jābūt cirkona analogam. Tāds nav atrastais keltijs. Šo jauno elementu, kas atbilst 72. numuram, atrada tai pašā gadā divi dāņu ķīmiķi Hevezi un Kosters un nosauca to par hafniju (kas latiniski nozīmē Kopenhaga). Elementu ar 91. numuru konstatēja vācu fizikoķīmiķi Hāns un Meitners 1918. gadā; viņi atrada, ka tas ir radioaktīvs un nosauca to par protaktīniju. 1925. gadā atkal vācu ķīmiķi V. un J. Nodaki kopā ar Bergu (fizīķi) atrada māzuriju — Nr. 43. un reniju — Nr. 75; no tiem pēdējais izolēts un dabūts lielākā daudzumā.

1926. gadā Ilinoisas universitātes profesors B. S. Hopkins ar līdzstrādniekiem atradis elementu Nr. 61 un nosaucis to par iliniju. Līdz ar šā elementa atrašanu izpētīta visa reto zemju serija (no 57. līdz 71.) 1930. gadā amerikāņu zinātnieki F. Alisons un E. Merfijs apgalvoja, ka atraduši elementu Nr. 87. Pagaidām to nosaukuši par ekaceziju. Tas ir tuvākais radija (Nr. 88.) kaimiņš.

Pēdīgi 1931. g. maijā tie paši Alabamas politehniskā institūta zinātnieki F. Alisons, Edg. Merfijs ar līdzstrādniekiem E. Bišonu un Annu Zommerit kā konstatējuši pēdējo vēl neatrasto elementu Nr. 85., joda kaimiņu. Konstatējuši to jūras ūdenī, bromkalijā. Alisona lietātā metode ļoti jūtīga (tās pamatā likts tā sauc. Faradeja efekts — polārizācijas plāksnes griešanās magnētiskajā laukā) un atļaujot konstatēt pat vienu simtbiljono daļu elementa.

Minētie elementi 61., 87. un 85. nav izolēti, neviens tos vēl nav redzējis. Gandrīz nav šaubu par 61. elementu, jo tā rentgenspektra fotogrāfija pilnīgi sakrīt ar Zīgbāna aprēķināto spektru, un Hopkinsa rokās patiešām būs bijis šis retais elements. Atliek ķīmiķiem tikai izstrādāt metodēs, kas atļauj šo vielu vēlāmā daudzumā koncentrēt, lai tad to dabūtu tīrā veidā.

Citādi tās lietas ir ar 87. un 85. elementu. Vai patiešām tās ir tās vielas, kuņām atbilst Alisona atrastie „minimumi“, absolūti apgalvot nevar, lai gan par to nešaubās pats Alisons.

Kādas būtu tālākās perspektīves? Vai līdz ar šiem elementiem noslēdzas visu elementu rinda? Vai tas nozīmē, ka citu elementu vairs nav? Jeb Mendeļejeva elementu sistēmu nāksies vēlreiz papildināt ar kādu jaunu grupu, kā tas reiz jau notika, kad atrada cēlās gāzes, un par ko nebij domājis pats Mendeļejevs? Ir daži norādījumi uz elementu Nr. 93. Ievērojamais dāņu fiziķis Nīls Bors savā atomteorijā min elementu ar Nr. 118; slavenais angļu fiziķis Džems Džins norāda uz elementu Nr. 96., kas it kā sastopams zvaigznēs. Atkārtojot mazliet grozītā veidā Lagranža vārdus, jāsaka: „Tiešām mēs dzīvojam ļoti interesantā laikmetā.“

CHRONIKA

LATVIEŠU RAKSTNIECĪBA

Tauta un rakstniecība

Atkal no visām pusēm sic svešādu balsu virums: rakstniecība nomaldījusies no istā ceļa, atsvešinājusies no dzīves, tauta vairs nekā nelasa. Daudzi citādi pat ļoti apdomīgi laudis pievienojušies šim neatbildīgajam korim, kuŗā pa lielākai daļai ietelp personas, kam vienmēr rakstniecība bijusi un būs svešāka nekā tā saucamai tautai pašai. Vienīgais viņu minētais arguments par atsvešināšanos no dzīves ir, lūk, tas, ka daži rakstnieki esot iedrošinājušies ņemt savu dabu vielu no senatnes, ka viņi „novērsušie“ no tagadnes tik ārkārtīgi svarīgajām problēmām kā valstī zeļoša korrupcija, šķiru savstarpējā berzēšanās. Un viss tas tiek ierakstīts rakstnieku kontā kā briesmīgs nāves grēks. Protams, nevar no visiem šiem rakstniecības apsūdzētājiem prasīt, lai viņi zinātu, ka citās literātūrās darbi ar vēstures un fantazijas sižetiem ir visai parasta lieta, ka nopietnā kritika tos ievēro tikpat daudz, ja ne vairāk kā panta vai prōzas dzejojumus ar tīri tagadnīgām iezīmēm. Nevar vēlēties no viņiem arī tādu kripatiņu objektivitātes, lai viņi paskatītos, vai darbi ar vēstures un teiksmu sižetiem nesatur idejas, kas var ierosināt un aizraut tagadnes laudis un vērt ceļus un mērķus pat nākotnei. Nevar arī sagaidīt, ka viņu literāriskā atmiņa sniegtos kaut vai līdz priekškaŗa laikmetam, kad Raiņa teiku un pagātnes drāmas, tā tad, pēc tagadējo spriedēju domām, laikam pavisam nevērtīgi ražojumi, bija spēcīgākie idejiski sabiedrības rosinātāji, ne arī to, lai viņi pamestu skatu mūsu vecāko rakstnieku darbībā un redzētu, ka nevien Anna Brigadere un Aspāzija, bet pat tāds realistisks rakstnieks kā Andrējs Upīts licies uz vēsturi un pagātnes teikām. Ari jaunākie autori, izvēlēdamies teiku sižetus, nedara to tikai tāpēc, lai papriecātos par pagātnes skaistumu. Vienu tomēr man gribētos, pretēji visiem latvju jaunākās literātūras niecinātājiem, apgalvot, proti to, ka tauta nebūt nav atsvešinājusies no rakstniecības vairāk nekā agrāk, ka starp rakstniekiem un sabiedrību, sevišķi jaunatni pastāv pietiekoši dzīvs kontakts, kas varbūt agrāk īsos periodos zināmu kultūrālu apstākļu dēļ bija stiprāks, bet kas arī tagad nebūt nav tik niecīgs, lai to ignorētu un runātu par atsvešināšanos.

Lieta acīm redzot grozās ap ko citu, proti, ap grāmatu tiražu, t. i. to eksemplāru skaitu, kas tiek pārdots. Man šķiet, ka latviešu rakstnieks uz augstāku tiražu nekā tagad reti kad ir varējis cerēt. Ja laba latviešu rakstnieka darbi noiet caurmērā 1500 eksemplāros, tad tas procentuāli ar mūsu tautas skaitu ir tikpat daudz, kā pirmšķirīga vācu vai franču romāna tiražs 75 000 eksemplāros. Ir zināms, ka lielajās tautās pat rakstnieki ar pasaules vārdu reti sasniedz un vēl retāk pārsniedz šo skaitli, un bieži viņu darbi izplatās tikai tanīs pašos 1500—2000 eksemplāros, ar ko spiests apmierināties nogānītais mazās tautas rakstnieks. Jāņem vērā arī psiholoģiskais moments: lielās tautās katrs daudz maz vērtīgs darbs ja ne vienā, tad otrā laikrakstā radīs cieņīgu, smalkjūtīgu — un iespējamības robežās — objektīvu novērtējumu, arī reklāmas kritika tur var izcelt un padarīt populāru uz laiku gan kādu vieglāku vienas dienas parādību, bet ne nogremdēt patiesas vērtības. Pie mums ir citādi. Un ja tomēr vēl mūsu rakstniecība aug un attīstās, kaut arī lēni, par spīti visiem nelabvēlīgiem apstākļiem, tad tikai varbūt pateicoties viņas diezgan ciešajiem sakariem ar tautu. No pašāvības uz savu lasītāju gaumi un saprātu, kas agrāk vai vēlāk izšķir labo no sliktā, un no savas iekšējās radītā dzīvas latviešu rakstnieks dzīvo, jo viņa darbs nedod ne ienākumus, ne slavu, ne at-

zinības vārdu. Literāriskais darbs pie mums ir pievilcis tikai īstus talantus; gaŗāmgājēji viņā ir reti un kā iekļūduši, tā arī pazūd.

Es negribu pārspilēt un sacīt, ka mūsu tauta būtu jau diez' cik čakla lasītāja, ka tās atsaucība nevarētu būt vēl krietni lielāka. Tomēr izšķiršais apstākļis tas nav. Galvenais ir sajūta, ka kaut kur kādam ir bijis vajadzīgs dzeju krājums, stāsts, luga, romāns, ka kāds ir radis prieku pie tēliem, domām, valodas veidojuma. Šī sadraudze var būt lielāka vai mazāka, tā var lēnām pieaugt vai sliktākos laikos mazināties, bet viņas esamība ir radošajam māksliniekam neredzams palīgs. Uz to balstoties, var domāt tautas un cilvēces domu, var minēt svešu dzīvi, uzstādīt lielus mērķus, runāt to vārdā, kas nekad nerunā. (Bet rakstniekam vajaga būt gatavam stāvēt ilgu laiku vai pat visu mūžu vienam. pirms viņa tēli un idejas radīs atbalsi tautā vai cilvēcē.

Ja nu vērojam tos tautas noslāņojumus, kam ir zināma interese pret rakstniecību, tad pirmā vietā te stāvēs daļa jaunatnes visās kārtās un šķirās, lai gan mūsu dienās jaunatne stipri aizraujas arī citos laukos — sportā, izpriecās, dažādos pulciņos. Jauniešu, sevišķi to, kas jau baudījuši vai bauda izglītību, ziņkāriba, meklēšanas gars, tieksme uz jauno neļauj tiem gluži palikt pašpeticībā un mierā. Uz ko katreiz viņu nemiers vērsas, tas cits jautājums, bet kāda daļa no tā kritīs arī uz dzeju un daiļo prōzu.

Jaunatne gaumes ziņā nav sevišķi izvēlīga, lasa visu, kas gadās pie rokas, arī grāmatu materiālā atbalstītāja tā būs tikai ļoti mazā mērā, tomēr tai ir savi iemīļoti gan mūsu, gan cittautu rakstnieki, tie kuŗiem tā turas neatlaidīgi gadudesmitus ilgi, nomainoties šajās simpatijās vairākiem augošo cilvēku gada gājumiem. Spēcīgāk šīs moţās grupas vērību sagūstītu jauni sabiedriski un nacionāli ideāli, kuŗos arī rakstniecība ņemtu dalību. Tagad dzejas uzdevums radīt jaunatnei cilvēka dvēseles un dzīves dziļumus, paliekošu ideju gaišās celtnes, mācīt tai brīvu kritisku visu jautājumu risināšanu, pieeju pasaules problēmām un spēju aptvert, vismaz nojaust, kā mūsu mūţā nomainās vesela liela pasaules kultūras ēra, lai dotu vietu citai, kuŗas apveidi vēl tikai nākotnē pilnīgi noskaidrosies. Pašas tagadējās jaunatnes individuālā dzīve mūsu rakstniecībā tiešām pārāk maz vēl skārta. Ietvert gaišos darbos to prieku un traģiskos lūzumus, kas visos laikos jaunatnei kopēji, piešķirot tiem tagadnes raksturīgākās iezīmes, ir cienīgs uzdevums, ko agrāk veica Jaunsudrabiņš „Veja ziedos“ un Akuraters „Kalpa zēna vasarā“. Šie darbi, nezaudēdami savu augsto būtisko un māksliniecisko vērtību, neatbilst vairs pilnīgi visas tagadējās jaunatnes psihiskajai struktūrai.

No stabilajām šķirām zemniecība ir tā, ar ko visvairāk nodarbojas mūsu rakstniecība. No zemniecības nākuši mūsu pirmie prōzas mākslinieki: Neikens, Kaudzītes, Apsišu Jēkabs, Blaumanis. Arī tagad šī šķira dod labākos dzejniekus. Un mūsu rakstniecībā zemnieks joprojām stāv uzmanības degpunktā. Neviena cita literātūra nav devusi tik plašu un vispusīgu zemniecības epopeju kā mūsējā. Zemnieka darbs, sēta, dzimta, zemnieku dažādie tipi un raksturi, viņa godi un negodi apdzējoti un aprakstīti neskaitāmas reizes. Salīdzinot ar mūsējo — zemniecisko literātūru, visas citas šķiet pilnīgi pilsētnieciskas. Zemnieku stāsts citur ir kaut kāda zemākas šķiras literātūra, pie mums ir tikko ne pats augstākais un cienījamākais žanrs. Tam ir savi svarīgi vēsturiski iemesli. Zemnieki bija un ir pa lielai daļai arī tagad visa mūsu tauta. Citu vadošu ultūrālu kārtu k) muižniecības un izglītotas pilsonības mums nav bijis. Zemniecībai bija jāklūst nevien par materiāli stiprāko, bet arī garīgi rosīgāko šķiru, un ar neatlaidīgu darbu un slāpēm pēc izglītības to tā panākusi. Rakstnieki, paši cēlušies no lauku sētas, nevarēja aizmirst zemniecību, un zemnieku tēlojumi mūsu literātūrā ieturēti pa lielāki daļai gaišās krāsās. Zemnieka pozitīva novērtēšana, viņa darba cildināšana un dzīves veida pacelšana ideālā, neslēpjot pie tam rakstura trūkumus un tipiski zemnieciskus netikumus, ir pārsvarā kā mūsu vecākā, tā jaunākā literātūrā. Zemnieka stabilais gadusimtenos

izveidotais dzīves stils un tradīcijas pievelk stingru formu un noteikta pasaules uzskata cienītājus dzejniekus. Augstākā plāksnē pacelta zemnieciskā māksla varētu būt apskaidrots klasicisms, pilnības, miera, gatavības māksla. Bet raksturīgi, ka mūsu zemniecība devusi arī karstus dumpiniekus, veco sadzīves formu un tradīciju ārdītājus, augstus garīgus ideālistus un individuālistus, kas tālu atstājuši aiz sevis lauku sētu, lai gan palikuši ar to saistīti ciešām neredzamām gara saitēm. No zemniecības pašas nākuši arī viņas tumšo pušu uzrādītāji un karstākie pelāji, lai gan to nav samērā daudz. Zemnieka dzīvi tumšu un nejauku rāda Kaudzītes Reinis „Izjuriešos“ „Andrējs Upītis „Jaunos avotos“, „Dzirulu mantniecēs“, Edvarts Čālis dažos stāstos. Vairāk negatīva nekā pozitīva sniedz „Putras Dauķis“, lai gan tā autors Ieviņš reizēm uzstājas arī kā lauku dzīves cildinātājs un ideologs.

Pati zemniecība tagad nav vairs gluži tāda kā Blaumaņa laikos. Stipri saņukusi un dažos apvidos gandrīz izzudusi lauku dzīvē cieši iesaistītā agrākā kalpu jeb puīšu sociālā grupa, par kuņas pārstāvjiem vēl varējām priecāties Blaumaņa komēdijās un novelēs, pasmejoties par Taukšķa jokiem vai nobirdinot asaru par jaunpuiša Andra nelaimīgo, tīro un vientiesīgo mīlestību. Tagad laukstrādnieki ir pa lielākai daļai nejausi gadījuma cilvēki, ienācēji no svešurienes — latgalieši, leiši, rīdzinieki, kam ar attiecīgo apvidu nav vairs nekādu organisku saīsu. Tāpat pārmainījusies zināmā mērā zemniecības galvenā grupa — vecsaimnieki. Tie, salīdzinot ar laiku gadus 30—40 atpakaļ, ir kļuvuši praktiskāki, nodarbojas ar racionālas saimniecības jautājumiem, pienotavām, cukurbietēm, zemes meliorāciju, ir vairāk zaudējuši tautas dzejiskās tradīcijas, tīri garīgām lietām atliek mazāk laika, un tomēr laba literāriska grāmata ir lauku sētā biežāk sastopama nekā pilsētas dzīvokļos. Pavisam jauna spēcīga zemnieku grupa ir jaunsaimnieki. Kultūrāli tā nav vēl noskaidrojusies, garīgo vērtību patēriņš tanī būs diezgan niecīgs. Bet straujā celtniecība, kas nedaudz gados uzbūra simtiem tūkstošu vienādu māju visā Latvijā, šis jaunais darba gars, kas it kā simbolizē visu mūsu jauno valsti, ir aizrāvis daudzus rakstniekus tēlot lidumniekus un bijušo muižu tīrumu ieguvējus viņu darbā un atpūtā, ikdienā un svētdienā. Šur tur manīta pat tāda kā teorētiska jaunsaimnieka ideoloģija, pilna netiešu aizrādījumu, ka visās citās kārtās valda korrupcija, bet celmlaužos — darbs un jauni ideāli. Garīgā laukā šos ideālus vēl neredz, varbūt vēlāk tie parādīsies. Tēlojumus no jaunsaimnieku dzīves sniedz Pāvils Rozītis (stāstā) un Jānis Jaunsudrabiņš (lugā un romānā).

Zemniecības pretstats ir pilsētu strādniecība, lai gan abas tās ir smaga godīga darba šķiras. Cik zemniecība saistīta pie savas zemes stūpa un pavārda, ar visu modernizēšanos — vēl pilna sirmvecu ierašu un tradīciju, cik tās dzīves veids mierīgs, ieskaņots plašās dabas norisēs, cik garīgie ierosinājumi, kas no zemniecības nāk, sveņas uz rāmu episku mākslu, uz dzīves atzišanu un pastāvošā uzturēšanu, tik strādniecība šķietas atraisīta no dzimtenes, ierauta šo lauku tehnikas procesā un visās laikmetīgās vairāk vai mazāk revolūcionārās pārvērtībās, tik tā ir nemierīga, dumpīga, pastāvošā vairāk vai mazāk apzinīga nīdēja un grāvēja, tik tā arī garīgā laukā ierosina ne plašus objektīvus skatījumus, bet liriskus saucienus, asi šķautnainus formu lauzumus, domu pēkšņus lēcienus, ātri mainīgus meklējumus, tik tai tuvākas ir noārdīšanas, ne uzturēšanas mācības. Strādniecība kopš 1905. gada ir mūsu tautā ievērojams nenoliedzams kultūras faktors. Kā spēcīgs magnēts viņa ar savu nākotnes valsts pareģojumu — sociālismu — ir pievilksusi no citām šķīfām radošus garus, kas savus talantus bez ierobežojuma un noteikumiem nodevuši viņas kalpībā, bet pati no sava vidus gan nav vēl devusi mūsu tautai nevienu kaut cik ievērojamu dzejnieku. Zemnieku dēļi pa lielākai daļai ir apaugļojuši arī strādniecības domu, līdz ar to ienesdami vispār nacionālas iezīmes šīs šķiras šķietami internacionālā ideoloģiskā gultnē. Jo ideoloģija paliek par sevi, bet dzīvais cilvēks ar savu organisko būtisko pasauli par sevi. Tiešais strādnieks bez ideoloģiskā

aizplīvurojuma ir ļoti maz vēl dzejas darbos runājis. Arī jaunākās intelektuālās dzejnieku formācijas, kas mēģina pieslieties strādniecībai, sastāv no šai šķirai svešiem elementiem un izlieta no citurienes aizgūtas pseudoproletāriskas dzejas formas šķietami strādniecisku domu un jūtu izteikšanai. Strādniecība nav vēl mūsu literātūrā rādīta negatīvā gaismā, kā to darījuši pat karsti lauku cildinātāji ar zemniecību. Arī tas liecina, ka lielākā daļa no tā saucamiem kreisiem rakstniekiem ir tikai pienācēji strādniecībā, jo pienācējam jābaidās krist nežēlastībā, kamēr savietis var daudz ko atļauties. Arī turpmāk vēl kādu laiku strādniecība, šķiet, paliks dzejiskas radīšanas ierosinātāja, spēcīgs kultūras ferments, kas aktīvus radošus spēkus tautas rakstniecībai no sevis nedos, bet veicinās jaunlaiku ideju sadursmes, cīņas un noskaidrošanos.

Trešā skaitliski un materiāli ievērojama tautas grupa ir pilsonība, kas, sastāvēdama no namīpašniekiem, tirgotājiem, advokātiem, ārstiem, patstāvības laikā pavairojusies ar simts saeimas deputātiem, ministriem, departamentu direktoriem un vispār augstāko ierēdniecību. Tās saimnieciskā un politiskā vara ir ļoti liela, skolas izglītības stāvoklis samērā visai augsts, bet kultūrālā nozīme niecīgāka nekā visām citām šķirām. Kāpēc tas tā? Jo ir taču zināms, ka citās zemēs, piem., Vācijā, Francijā, pilsonība ir ļoti svarīgs kultūras faktors, ka tur no tās nākuši lieli dzejnieki ar pasaules vārdu (lai minam kaut vai Tomasu Mannu, Marseli Prustu) un savos darbos tieši vai netieši balstījušies uz pilsonības izstrādāto pasaules uzskatu, izsmalcināto dzīves stilu, kultūrālām parašām, ka tur pilsonība ir arī gandrīz vai galvenais garīgo vērtību patērētājs. Pie mums turpretim pilsonība ne tik vien nav devusi nevienu dzejnieku (tikai kādu gleznotāju) no sava vidus, bet visos savos atklātos izsacījumos un rīcībās nostājusies naidīgi pret latviešu kultūru un rakstniecību. Viņai tā nav vajadzīga, viņa vēl nekaunas par savu iekšējās kultūras trūkumu un nezināšanu, par ko kaunētos daudz maz sevi cienošs vācu birģers un franču buržuā. (Es te, protams, nepemu pilsonības masu, kas, varbūt, arī citur nav labāka, bet vadošās galotnes.) Mūsu pilsonība vēl atrodas iegūšanas, mantas krāšanas stadijā. Pie tam dažām viņas grupām kā saeimas deputātiem viņu pašreizējais augstais stāvoklis liekas diezgan nedrošs, ik mirkli apdraudēts; tas jānodrošina, iekāms vēl laiks. Mūsu pilsonībai nav sava dzīves stila un kultūrālo parašu; tādas gan drīkstētu meklēt pie vecajiem pilsoņiem, kas jau otrā vai trešā paaudzē dzīvo turībā un kam iegūšana vairs nestāv pirmā vietā, bet viņus audzināšana ir vedusi uz svešām zemēm, ne pie latviešu kultūras avotiem, un to garīgās intereses laiku pa laikam apmierina kāds sensācionāls ārzemju romāns. Ja pilsonība visumā ir bijusi vienaldzīga, ja ne naidīga pret latviešu literātūru, tad jāsaprot, ka savukārt rakstniecība viņai atmaksājusi gandrīz ar to pašu. Par zemniecību runājot, bija vieglāk uzskaitīt negatīvos tēlojumus, jo tie ir niecīgā mazākumā, par pilsonību — otrādi: gandrīz ar uguni meklējami tie darbi, kur šī šķira rādīta pozitīvi. Atzinīgi tēlo Augusts Deglavs romānā „Rīga“ pilsonības pirmo tā saukto „dibināšanās“ laiku, pilsonisku salona komēdiju cenšas izveidot Jūlijs Pētersons. Šis mazumiņš ierobežoti pozitīvs, kas par pilsonību sacīts, nobāl pret Upīša dzēlīgajām satīrām „Zelts“, „Pēdējais latvietis“, „Pa vaļavīksnas tiltu“, Rozīša sarkastisko „Cepli“, Arņa „Tauriņu kauju“, kur pilsonība rādīta visai atbaidošā gaismā. Vai rakstnieki ir bijuši objektīvi un taisnīgi pret pilsonību, to šoreiz negribu iztirzāt, konstatēju tikai faktus.

Runājot par to, kā vispār atsevišķas tautas grupas uztvertas rakstniecībā un kā tās savukārt izturas pret rakstniecību, nākas konstatēt, ka liela daļa labāko literārisko darbu nemaz netēlo kādas šķiras piederīgos, bet tikai cilvēkus, paceļot viņu dzīvi ideālā fantāzijas plāksnē. Skalbes pasakas, Raiņa drāmas, Poruka stāsti, gandrīz visa liriskā dzeja ir šāds piemērs, jo tur tikai dažreiz simbolos ietveras cilvēcisko grupu attiecības. Tas ir arī vienīgais pareizais mākslinieciskais ceļš, kā izvairīties no vienmēr druku nejaušā, kas piemīt katram sagrupējumam. Jo var jau pienākt laiks un nodibināties tāda sabiedriska iekārta, kur šķiras tagadējā nozīmē nemaz nebūs, tāpat kā tās šini

veidā nav bijušas tālos agrākos gadsimtepos. Tad dzejas darbiem, kas būtu bazēti uz iznikušas šķiras pozitīvu vai negatīvu tēlošanu, zustu nozīme, un tie paliktu tikai kā vēsturiski dokumenti, kurus tomēr zinātnieks nevarētu izlietot kā drošu materiālu saviem pētījumiem, jo mākslas darbā dzīve nekad neietveras ar to eksakto faktiskumu, kas vajadzīgs zinātniekam. Dzejas darbs, kas zaudējis savu aistētisko vērtību, ir zaudējis arī vēsturiska pieminekļa vērtību. Man jāsaka, ka latviešu rakstnieki, kas tēlojuši zemnieku, strādnieku, pilsoni, ir tomēr vienmēr pirmā vietā — ar maz izņēmumiem — nostādījuši cilvēku kā tādu ar viņa rakstura savādībām, tikumiem, netikumiem, saprātu un kaislībām. Pie tam šie rakstnieki (pat noliedzami nacionālistu) ir tik īpatnēji latviski, ka viņu darbi saskanīgi iekļaujas latviešu gara dzīvē. Nav zemnieku, strādnieku, pilsoņu literatūras, bet ir latviešu literatūra, kurā zemniecība, strādniecība, pilsonība un citas grupas ienes savas dzīves īpatnus atspulgojumus.

Jānis Veselis.

Par satura elementiem

Dažādi iedalījumi un vispār klasifikācijas, ko tā iemilējuši starp latviešiem brāļi Birkerti un V. Reiznieks, dažkārt tiešām spēj sen pārrunāto un aplūkoto pavērst jaunam skatījumam — kā vēlreiz pārarta zeme. Šoreiz mēģināsim tādā ceļā tuvojies rakstniecības darba saturam. Iedalīsim to šādos elementos: 1) vispārcilvēciskajā, 2) individuālajā, 3) nacionālajā un 4) apkārtnes (te ietilptu dabas, apkārtnējo cilvēku — laikmetīgi sociālie ietekmējumi un atspoguļojumi). Šāds iedalījums ir visumā patvarīgs, vispār robežas cieši novilkta nebūs iespējams. Ja aplūkosim tos atsevišķi, dažs kas, cerams, noskaidrosies un varbūt attaisnosies pati iedalīšanas patvarība.

Svarīgākais elements, bez šaubām — pirmais. Visi pasaules literatūras paliekamie darbi to uzrāda kā savu galveno sastāvdaļu. Šķiet, katra rakstnieka ideāls būtu iespējami daudz dot šā vispārcilvēciskā, t. i. tā, kas šādā vai tādā daudzumā un veidā piemīt katram cilvēkam. Hamlets, Don-Kichots, Fausti ir lieli taisni ar to, ka tajos katrs cilvēks var spoguļoties, jūzams radniecību, kaut arī pavisam maziņu, ar viņiem. Cilvēka miesīgā un garīgā daba, viņa liktnis ir lielā mērā noteikts un maz mainās pa gadu simteņiem un tūkstošiem. Tāpēc arī cilvēks, kā mākslas darba centrālais priekšmets, maz mainās, sevišķi savos dziļākos pamatos. Tādas izjūtas kā mīlestība, naidis, šaubas, greisirdība, slavas kāre u. t. t. viņu allaž pavadījušas un pavadīs. Ir teikts kaut kur, ka visa māksla esot tikai šā cilvēciņi nemainīgā nemitīgas variācijas — gan jaunās dekorācijās. Vispārcilvēciskais jeb mūžīgais ir tas pats, ko aizstāvēja 80-tos gados Lautenbachs un vēl priekš pāris gadiem šepat „Daugavā“ Veselis.

Otrā vieta, svarīguma ziņā, ierādāmajā individuālajam momentam. Tas pauž vispārcilvēciskā jauno variāciju, citam neiespējamu, neatkārtojamu. Tas piešķir burvīgo vienreizīgumu un tā ceļ visu darba vērtību. Tas izbrīnina un pauž personības svaru un cieņu. Šai elementā ir visvairāk radīšanas pašapliecinājuma — kā brīnuma. Cik brīnišķīgi vērot šo individuālo momentu jauna rakstnieka darbā! Tas pats cilvēks, tā pati dzīve, bet pavērsta jaunā griezienā — pirmreizīgā, burvīgi jaunā, neatkārtojamā. Pie vispārcilvēciskā pievienojas individuālais — abi esenciālie mākslas darba momenti, bez kuriem viņa vienkārši nav. Nāk prātā, cik tukši skan marksista vārdi, ka viņš redzot Šekspīra darbos tikai tā laika feodālās dzīves šķiru ciņas. Te netikas pat nožēlot.

Nākošais elements — nacionālais, ir jau mazāk svarīgs. Pa labai daļai tas sedzas ar individuālo, jo visas kādas nācijas individuālītātes ietver sevi arī dažu ko kopēju. Svarīgu viņu padara tas apstāklis, ka rakstniecības darba izteiksme ir valodiska, t. i. nacionāla. Valoda, stils nes svarīgāko nacionālā

elementa daļu. Pārējais nacionālais elements ar gadu simteņiem iet mazumā, jo vairāk attālinamies no mītiem, jo vairāk cilvēku dzīvē pieaug internacionālā civilizācija un tautu satiksme visādos veidos. Bet katrs individuāla elementa cienītājs nevērtēs zemu arī grupas individuālītāti — nāciju. Augušiem nācijā, vārda māksliniekiem arī jāturas tāni kā savas īpatnības joslā, no kuņas atteikties būtu neprāts.

Nākošie elementi, kuņus sevišķi grūti citu no cita nošķirt, ir jau tīri akcidentāli — tie var būt un var arī nebūt, citiem vārdiem — rakstniecības darba vērtīgs saturs var būt ar viņiem vai bez viņiem. Kā piedeva tie var celt mākslas darba vērtību, var viņam dot jaunas krāsas, var kā blakus elementi radīt lielu netiešu interesi par rakstniecību. Nevajag šo apstākli par zemu novērtēt — te slēpjas rakstniecības varens ierocis, kas atkal palīdz tai uzburt jaunas krāsas, jaunas dekorācijas. Ja laikmetiskais, apkārtīgais, sociālais u. t. t. spēj salieties ar vispārcilvēcisko un individuālo, tas šiem pēdējiem kā būtiskajiem elementiem piešķir jaunu spožumu un spēku. Bez šiem akcidentālajiem elementiem rakstniecībā var palikt vienmuļa, kā to nesena aprādīju par patlabanējo latviešu rakstniecību. Rakstniecībai dažkārt piekrit arī jaunu sabiedrisku, patriotisku, tikumisku u. t. t. atziņu un ideju paušana, kaut arī tas nav viņas tiešais uzdevums: viņa tikai var nākt talkā publicistiskai, ja rodas daļrakstnieki, kam tādas idejas ir. Diemžēl šo akcidentālo parādību politiķi vai publicisti ļoti bieži mēģina uztipt par rakstniecības galveno uzdevumu. Sevišķi bieži tas notiek nebrīvības laikos, piem. Krievijā cara un komunistu režīmā (kā ciņa pret valsts varu vai par šo varu). Tad nav arī brīnums, ka Krievijā uzņēmīgi politiķi un publicisti, no Pisareva līdz Averbacham, sarakstījuši vezumiem rakstu, kur daiļliterāturu cenšas pakļaut politikai, interpretēt to no politiskā viedokļa, vērtēt pēc tai sastopamām sabiedriskām ieskaņām. Tad arī gadās, ka noreģ kā pretsabiedrisku tādu rakstnieku kā Ļeskovu, bet viņš ceļas augšā taisni pēc komunistu apvērsuma un kļūst par jauniešu grupas (Serapiona brāļu) paraugu.

Kā jau minēju, es pēdējo elementu, pareizāk — elementu grupu, rakstniecības darbu saturā atzistu par ļoti svarīgu. Tikai uzsveņu, ka tiem ir akcidentāla daba, ka mākslas darbs var būt ar viņiem un bez tiem. Šis apstākļis pamato dažus tālākus slēdzienus. Vērtētājs, kas spriež tikai pēc akcidentālā elementa, neredz galveno; parasti viņam citas kaislības ir stiprākas par mīlestību uz mākslu. Tālāk — rakstnieks, kuņš pirmā vietā stāda savu, mākslas darbā akcidentālu elementu, maldās pats savos mākslinieka uzdevumos. Dažreiz viņš to dara aiz mākslinieciskas radišanas nespējas, tādi nespējnieki, piemēram, patlaban ir visi Maskavas latviešu literāti. Akcidentālo rakstniecības darbu elementu cienītāji un prasītāji, lai tie nāktu no garīdznieku, marksistu vai fašistu aprindām, ir vienādi vērtējami — tie ir naidīgi pašai mākslas būtībai, kas sargājama pašiem rakstniekiem un tikai viņiem. Nu ko jūs teiksiet par jauniem latviešu dzejniekiem, kas jau pirmos dzejoļos piejūdza tās vai citas politiskas partijas vezumam?

Par to pašu, ko rakstnieks var sniegt savu darbu satura akcidentālajos elementos, runā publicists, politiķis, baznīckungs, kooperātors, zinātnieks. Tos pašus jautājumus šie pēdējie risina citām metodēm, citiem līdzekļiem, bieži vien daudz spēcīgākiem nekā daļrakstnieks. Kāds tad rezons šim pēdējam runāt par to pašu? Protams, tikai tas, ka daļrakstnieks-mākslinieks ir kāpināti brīvs savā atziņu radišanā, viņa gars spēlēt spēlējas — viņa spēks ir šai brīvībā un rotajīgā asumā. Par cik tas izpaužas, par tik arī viņam rezons runāt par mīnētajiem jautājumiem. Un tādēļ, attiecībā uz akcidentālajiem elementiem, brīvs rakstnieks var būt varens un radošs, bet nebrīvs — vienmēr tikai nožēlojams. Cik smieklīgi ir vecie didaktiskie rakstniecības darbi, kuņus spēlēt iespīlēja pamācība, tik jo bieži tādi paši ir lasāmi arī jaunākos laikos. Kaut tendence cita, bet tā pati kategorija.

Rakstniecības darbu, kurā iespilēts akcidentāls saturs ar izteiktām pretenzijām uz pirmo lomu, pie vājiem esenciāliem elementiem — saucam par tendenciozu. Taisni gribēti tas iziet no mākslas robežām, jo cenšas kalpot „kam augstākam“. Kur te nu vairs var būt tā brīvība, par kuru runājām augšā? Patiesībā tendenciozs darbs arī savu servilo nolūku nesasniedz: viņš pakalpo vāji. Ja, piem., politiķi arī cenšas pakļaut sev rakstniekus, tad īstenībā tas viņiem „neatmaksājas“; ja viņi labāk saprastu mākslas darbu būtību, tie ar šādu pakļaušanu tik daudz nenodarbotos.

Visvairāk vajadzīga skaidrība un pareiza izpratne par augšējiem jautājumiem — mūsu jaunajai rakstnieku audzei. Ir tik daudz bēdīgu fakti, kas noliecina, ka viņiem šīs skaidrības nav. Rainis kādreiz dzejoja: „Jauneklim jābūt drošulim, pārgalvim...“ Tagad bieži redzams, ka jauns cilvēks reizē pieteicas par dzejnieku un par kalpu. Protams, tās ir nesavienojamas lietas.

J. Grīns.

Rakstu krājums Teodora Zeiferta piemiņai

Tādu rakstu krājumu, T. Zeiferta piemiņas fonda gādībā, K. Egles redakcijā izdevis A. Gulbis. Grāmata iespaidīga biezuma — pavisam 310. lpp., K. Krauzes darinātu vāku. Ir ilustrācijas: reproducējumos 15 fotografiskie uzņēmumi un K. Miesnieka gleznots Zeiferta portrets. Krājuma ievadā piemiņas fonda valdes pr. E. Bleses priekšvārdi, saturs iedalīts 4 daļās: I. Zeiferta vēl neiespiesto darbu fragmenti: 1. dzejas, 2. apceres, 3. ievērojamu domu izlase, 4. vēstules; II. Zeiferts literatūrvēstures gaismā, ko apcer J. A. Jansons, K. Kārklīņš un P. Ērmanis; III. atmiņas un materiāli Zeiferta dzīves aprakstam, kur piedalījušies 17 autori, un IV. rediģētāja piezīmes ar sekojošiem reģistriem un satura rādītāju. Materiāla ziņā svarīga I. daļa. Kāda nesaudzīga pašanalīze atklājas apcerēs un kāda nemitīga dziņa paplašināt un izkopt pasaules uzskatu domu izlasē! Un kāda jūtu kvele dažās vietās šī darba vīra dzejā! Vēl svarīgāki materiāli vēstulēs, īpaši intimākajās: pats — 1. v. Kārstenim, 1. J. Silim, dzejas analīze — 2. v. Kārstenim, domas par latviešu sabiedrību — 1. v. J. Cirulim etc. Šādu vēstuļu kopoļumi tieši nepieciešami, un ja tos nevar izdot — līdzekļiem trūkstot vai materiāla aktualitātes dēļ, tad tiem jāatrodas pētītājiem pieejamā vietā. Svarīgas ziņas sniedz, protams, arī III. daļa, bet ne katra autora rakstā, jo ne katra mākā dzīvē un cilvēkos saskatīt nozīmīgo. Dažā atcerē vairāk iepazīstamies ar atceres autoru kā Zeifertu! Arī labi! Ievērojamākās ziņas te sniedz vecākie darbinieki, sevišķi L. Bērziņš, kam vairāk pieredzējumu un drošāks tad arī spriedums. Atzinību pelnī K. Egles ģeneāliskais pētījums, kaut gan robi bijuši jāatstāj, piem. jautājumā kas mudinājis Seržantu pieņemt Zeiferta vārdu. Iespaidīgs šai jautājumā L. Bērziņa skaidrojums 160. lpp.

No apcerējumiem garākais, faktiem un spriedumiem bagātākais ir Jansona „Teodors Zeiferts kā sava laika cilvēks un lirīkis“ (59.—111. lpp.). Darba centrālā problēma nav tomēr, kā varētu spriest pēc virsraksta, Zeiferta salīdzinājums ar laika biedriem, autoru vairāk interesējusi personības ģenēze. Ir darbā arī diezgan daudz dažādu ievadījumu, un tie nu modina pārdomas, jo šie autoram — vaļsirdīgi runājot — dažā vietā vairāk jāizdomā, kā jāizmanto eksaktos pētījumos nobriedušas atziņas, jo — nav šādu pētījumu. Tā 60. lpp. domas, ka tieši ap 60. gadiem latviešiem pārejas laiks „no garīgi noslēgtās viduslaiku dzīves“ uz jaunlaikiem. Bet ir taču grūti lielāku vēstures procesu iespīest dažu gadu desmiņu robežās, vēl grūtāki spriest par to, kas latviešos viduslaiki un jaunlaiki, un pavisam grūti iedomāties „garīgi noslēgtajā“ viduslaiku dzīvē. Ir taču arī viduslaikiem savs progress, ir kultūriālie sakari starp atsevišķām zemēm un tautām, un ir tur arī apzināti universālisma centieni. Nepierādīta teze 61. lpp., ka „latviešu zemnieka sētā nav viengabalīga s

gara dzīves", jo tai jāsadzīvo divi kultūras faktoriem — bībeles dogmai un tautas tradīcijām. Bet turpat arī apgalvots, ka no bībeles gara „latviešu gars ir nznēmis attiecīgo, radniecīgo daļu". Es drīkstētu vēl vairāk teikt: bībelisko pār-darina pēc sava gara, un tautas tradīcijās attīstās bībeliskajam kongeniālais. Bet šos jautājumos nav taču pētījumu, kā norādījis arī L. Adamovičs Latviešos 223. Jāpiemēta turklāt, ka nav latviešu sēta tikai šie divi faktori vien. Līdz 70. gadiem manāmas pēdas atstājusi arī literatūra! Šo faktoru neievērojot Jansons nevar norādīt, no kurienes „jūtekliski slimīgais“, „pārspīlēti sentimentālais“, 89. lpp. norādīts, ka tas vienkārši „no ārienes“. Šis sentimentalisms jau bija tai pašā sētā un, protams, arī Zeiferta laika dzejā, tik tā reprezentante bija ne vecā paaudze, bet jaunatne. Pretruna ir starp 61. un 63. lpp.: 61. „nav viengabalīgas gara dzīves“, 63. „vai viengabalīgajā... sētas dzīvē“. Nesaprotu izteiciena 63. lpp., ka „sētas dzīvē kultūras interešu un centienu plašuma nav“, jo nevarēs apgalvot, ka ar „sētas robežām kaimiņu attiecībās noslēdzas zemnieka sētas kultūras loks“. Šī pati zemnieka sēta taču radījusi tautas dzeju un tā jau „izved ārā no reālās dzīves šauruma“, kā izteicies L. Bērziņš Latviešos 243. Tautas dzejas etiskie un aistētiskie prasījumi nav spēkā tik manā, tavā vai šaurajā mūsu, bet cilvēciskajā dzīvē, un ja tas tā, tad arī sēta neaizņem vi-sas intereses un centienus. Iedomāsimies tik, piem., tautas dziesmu valodas kultūras prasības vai personīgās krietnības apziņu! — Nesaprotu kurš apstākļis „veicinājis latviešu nacionālās un bībeles kultūras samērā mierīgu sim-biōzi“ (63. lpp.). Taču ne tas, ka „latviskās kultūras līnijas“ „dažkārt var būt līdzīgas citu dabas tautu kultūras līnijām“? Trūkst tā tad tautas tradīciju un bībeles paralēļu. Neskaidrs ir dabas tautas jēgums. Še taču dažādas pakāpes. Par kurām tautām te konkrēti būtu domāts? Turpat 63. lpp. par Zeiferta tēva māju teikts, ka tā „raksturīga šāda latviešu zemniekkultūras mītne“, bet metodiski pareizāki bija atmet visu iepriekšējo ideālās latviešu sētas tēlojumu, jo tas citas monografijas uzdevums. Te varēja interesēties tikai par Lūļiem! Un vai tad darbīgie, dievbijīgie to ļaudis visās latviešu sētās?! Vienā mājā dominē etiskie, otrā aistētiskie prasījumi, vienā askētisms, otrā ba-jārība u. t. t. Tā arī te jāatzīst, ka vēl pāragri spriest par raksturīgo latviešu sētu, ja vēl patur vērā atsevišķo novadu vajadzības. 66. lpp. nospriests par 60. g. dzimušās intelligences pārstāvjiem, ka to interešu centrā ne dievbijīgais cilvēks, ne latvietis, bet cilvēks kā tāds.“ Bet arī šiem ir taču kāds kon-krētāks kultūras ideāls un tāpēc arī cilvēka vērtējums var būt pakārtots šādam ideālam, tā piem. var būt — es saku var būt, jo nekādu pētījumu nav — Rainim cilvēks ir par tik cilvēks, par cik tas nemitīgi attīstīdamies darbojas citu labā, tā tad sociālais cilvēks, vai citreiz arī progresīvais, kā Tots, kas „vecam pretnis, jaunam labs“. Un liela starpība cilvēciskā uztverē būs starp Aspāziju, Veiden-baumu, Blaumani un Pavasaļu Jāni. Viena un tā paša laika pārstāvji var reprezentēt ne tikai dažādus virzienus, bet arī dažādas attīstības pakāpes, tā starp citu izsakās arī R. Millers Freienfelss (Persönlichkeit und Weltanschauung, 1919., 84). — Auglīgi būtu 67. lpp. zināt, ko īsti lasa Zeiferts sēminārā. Rakst-nieku vārdu virkne vien maz ko dod. Bet tam, laikam, nesasekt vairs pēdas. Pārprast var izteicienu, ka Zeiferts pēc sēmināra beigšanas „ir jau romantiski noskaņots dzejnieks“. Taču ne ar apzinātu romantiķa pasaules uzskatu?! 68. lpp. teikts, ka „sēta pa šauru kļuvusi un viņā rūga nemiers pēc plašākas pasaules“, bet ne te, ne citur nav aprādīts ar ko sēta par šauru un kas šī plašākā pasaule — citāds materiālais un sabiedriskais stāvoklis, citādi uzskati jeb sētas šaurībai un pasaules plašumam par iemeslu vienīgi neizskaidrojams nemiers, jaunības untums. 70. lpp. norādīts, ka Z. mūži-gās šaubas par sevi un iekšējās cīņas it kā atspoguļotu paša Z. „garīgās veidoša-nās“ laiku, kas pilns „pretrunīgu, savā starpā nesaskaņojamu, naidīgu centienu“. Bet ne visi Zeiferta laika biedri ir tikpat šaubīgi, te tā tad slēpjas Z. īpatnība; ir vēl arī jāiegaumē, ka veidošanās laiks būs dažām cīņām, šaubām un pat kata-strofām jebkurā un arī visstabilākajos laikos. Tāpēc domāju, ka šī Z. un laik-

meta paralēle nepārlicina. Nevaru piebiedroties 72. lpp. domām, ka Vensku Edvartam „tēvijas dziesmu nemaz nav“. Piem. Jaunajās dzejās tās var saskatīt Dāna romāna dzejoļu tulkojumos, V. Millera dzejoli Aleksandrs Ipsilanti Munkačā. Un nedzied Vensku Edvarts „tikai par dabu un mīlestību“. Galu galā arī Esenbergu Jāņa apceres pantos nav „tikai par dabu un mīlestību“.

Protams, tādas rindas kā Līgas vēstī I 6. „Un kopā viens iekš viena Kā cukurs izkūstam“ ir „neaistētiskas izjūtas“, bet ir jau labākas arī, sk. 3., 13., 19., 23., 28., 32., 41. lpp. 84. lpp. tezēs par Stariem sacīts, ka „daudz kas nācis no jauna klāt“. Kas? No tezēm var izlobīt, ka ne kas jauns nācis klāt, bet tas pats, kas bijis jau Kārklū svīlpē, audzis un attīstījies: audzis Z. kā dzejnieks un cilvēks, audzis pārdzīvošanas spēks un apceres dziļums, audzis arī pārspīlētais sentimentālisms. 2. tezē uzskats par pārspīlētu sentimentālismu kā naidīgu pretspēku „sasniegumiem cilvēcībā un mākslā“, „kas apdraud tos ar jūtu dzīves slimīgi perifērisko novirzienu“, bet slimīgā jūtēlība jau nav vienīgais ļaunums, arī pārspīlētais reālisms tāds. Pareizāks spriedums 86. lpp.: „Arī šīnī slimo jūtu pesimistiskajā noskaņojumā viņš pasauli var kā mākslinieks vērtēt.“ Pats svarīgākais, lai dzeja būtu, ir tā tad dzejnieks, tā rokās katrs ļaunums var pārvērsties puķēs. — Nav teicami tezēs bazēties uz citu domām vien; tā tas noticis 1. un 2. tezē par Pumpuriem. 92. lpp. var apšaubīt spriedumu itkā „no sētas mantotais kristietības jēdziens par mūžību“ būtu vainīgs, ka Z. dabas dzeja nav izaugusi līdz panfeismam. Šī jēdziena pētījumu taču nav, bet kristīgajā literatūrā varam atrast kā panteismu, tā panenteismu, tā Mancela sprediķos, piem. I 491, II 248, III 22. 103. lpp. par Saulrieti vielu teikts, ka tā „nav bagātāka kļuvusi“, bet kā vielas skicejums 90. lpp. rāda, tad Zeiferta dzeja jau tik un tā raksturojama ar savu vielas bagātību. Kas tad vēl paliek pāri, ja izmantotajā vielā „daba, paša dzīve, mīlestībā, sāpēs, dienu darbā, svētkos u. t. t., ģimenes dzīve, latviešu sēta, tēvu zeme ikdienas dzīve un politisko notikumu sarežģījumos“?! — 3. tezē par Saulrietiem norādīts uz naidīgajiem individuālajiem un sociālajiem centieniem, no kuriem uzvarējis individuālisma princips. Bet no krājumu aplūkojuma nevaram izlobīt kādus sociālus centienus, kam ceļā stātos individuālie. Ar laiku pieaudzis tikai apceres dziļums un skaidrums, tā ka beigās formulēts tas, kas bijis domāts sākumā: „es“ savu vērtību iegūn darbos, kam nozīme nav tik paša dzīvē vien. Hipoteze ir 105. lpp. par „stabilo, veco labo“ un jauno laiku cilvēku. Politisko, profesionālo un kultūrálo konfliktu un katastrofu ir diezgan visos laikos! Un nevienš nevarēs pierādīt, ka arī jaunajos laikos nebūtu „viengabalīgu, veselu, sevī noteiktu un apskaidrotu“ cilvēku. Ja tādu nebūtu, tad cilvēce sen jau būtu ar roku atmetusi sev un savam darbam. Šaurš uzskats 106. lpp. par „bībeles un latviešu tradīciju“ sētu, itkā tur „šauri, bet veselīgi centieni ģimenes un bērnu labā.“ Par tautas tradīciju centieniem trūkst pētījumu, bet bībeles jaunās derības centieni ir tieši pret „šaurajām“ ģimenes interesēm. Bet vai skola dod tik savas „es dzīves centienus“ vien? No kurienes piem. apzinīgais nacionālisms, par ko dažus vārdus teicis L. Bērziņš 163. lpp.? — 108. lpp. Zeiferta lirika konfliktu ziņā salīdzināta ar Raiņa drāmu, bet ir te arī ievērojama starpība. Zeiferta apceres gars „es“ dzīves individuālās tieksmes koordinē ar pienākumu prasījumiem, kamēr Raiņa varoņiem nav šādas koordinācijas, tāpēc jau tie ir drāmas varoņi. Šī koordinācija ir lielākais Saulrieti sasniegums. — Pēdīgi jāmin, ka nav realizēts nodoms ierādīt Z. „attiecīgu vietu mūsu lirikas vēsturē“. Trūkst taču vajadzīgo paralēļu, un trūkst paralēlēm vajadzīgo priekšdarbu — dzejas vielai nav eksaktā sagrupējuma pēc motīviem, sāpus atstāti formas jautājumi etc. Darbā svarīgākais konstatējums, ka Zeiferts piederējis „sētai“ un „savam laikam“. Bet vai tad laika biedriem piederība nebūs tā pati? Bet ko katrs jēmis no sētas, sava un iepriekšējā laika, un ko un kā izveidojis ar savām spējām, tas nav noskaidrots. Un tāpēc arī „vieta“ paliek nenoskaidrota, un ar ko Z. ievērojams sava laika liriskā un liriskas attīstībā, tā vai sekmējis šo attīstību vai nē. Gala vārdā par Jansona darbu jā-

saka šā: darba centrālā problēma, kā jau teikts, Zeiferta personības ģenēze. Tai izsekots pa atsevišķiem dziesmu krājumiem, un ir šī ģenēze arī pietiekoši skaidri parādīta. Mazāka vērība piegriezta Zeiferta dzejai kā latviešu literatūras parādībai: nav eksaktas vielas resp. motīvu pētījumu, nav formas saņiegumu analīzes, nav uzrādīti sakari ar iepriekšējā un turpmākā laika literatūru un nav arī eksaktu parallēļu ar Zeiferta laika liriku. Personības ģenēzei un kvalificējumam nav izmantoti visi materiāli, piem.: trūkst lektūras analīzes resp. nav lielāka mēģinājuma saskatīt šīs lektūras pēdas Z. darbos (par Ģēti vairāki nejausi norādījumi!), maza vērība piegriezta skolas un tuvākās sabiedrības ietekmei (piem., kas ir Z. draugi!), nav arī izmantoti visi Z. personīgās dzīves sarežģījumi, kam taču jāatbalsojas lirikā (protams, ne visu jau arī vēl zinām no šīs dzīves!). Visvairāk iebildumu un jautājumu rada tās vietas, kurās autors atkāpjas no sava tiešā uzdevuma, kavēdamies, piem., ap jautājumu, kāda ir latviešu sēta u. t. t. Šādos jautājumos autors nevar konsultēt eksaktu pētījumu, jo tādu vai nu vēl maz, vai arī nemaz. Darbam kā plašam, zinātniski vērtējamam pētījumam, par Zeifertu, ar dažu blakus jautājumu ierosinājumiem un arī vairāk vai mazāk laimīgiem atrisinājumiem — paliekama nozīme.

Kārklīņa apcerējums „Teodora Zeiferta kritiķa darbības sākums“ (112. līdz 123. lpp.), atturoties no vērtējuma, apmierinās ar ievērojamāku faktu konstatēšanu. Arī te var modināt neuzticību ievada tirzājumi. Piem. ja 112. lpp. norāda, ka Z. darbības sākumā „nebija nopietna un smalkjūtīga kritiķa“, tad piemirsta spēcīgā vecā Kundziņa Kārļa personība. Kundziņa apcerējums par Gliku parādījās 1873. gadā! Tāpat bez pietiekoša pētījuma romantisma un realisma parallēles. Ļoti taču iespējams, ka ne Liventāls pirmais realists, kā norādīts 113. lpp., bet ja 70. g. realistos domā ierindot Māteru Juri, tad jāatminas, ka Sadzīves viņš ļoti daudz sentimentālā romantisma rekvizišu. Tiklab Kārklīņa, kā Ērmaņa apcerējumā nav noskaidrots, ko Z. izmantojis no teorētiķiem. 118. lpp. teikts, ka „Zeiferts atbalstās uz realisma teorētiķiem“, bet kas tie, un kas no tiem mantots — paliek bez atbildes. Min Ģēti, Lesingu, Brandesu, bet visi šie jau nav realisma teorētiķi. Ja spriestu par Zeiferta literatūrzinātnes teorētiskajām zināšanām pēc Latv. r. v. I. 3. u. n. lpp., tad tās gauži nabadzīgas. Nav viņam arī sevišķi asa kritērija, piem. 121. lpp. Kārklīņš citē no apcerējuma par Brandesu domas, ka „dzīve ir par pamatu dzejai, dzeja — par pamatu kritikai“, bet tikpat svarīgas domas ir arī tās, ka arī dzeja ir integrāla dzīves sastāvdaļa u. t. t. Kārklīņa apcerējuma pašaurās robežas liegušas vietu kā plašākam referējumam, tā vērtējumam, bet to derētu realizēt. Lasītājam, piem., gribētos zināt, kas tad ir realisma prasības — noteikta viela, forma vai idejiskie centri.

Ērmaņa raksts „Teodora Zeiferta gaita un nozīme kritikā“ (124. līdz 139. lpp.) palicis kavējoties ap Z. kritiķa gaitām, par nozīmi maz kas tur spriests. Un ne visiem spriedumiem var arī piebiedroties. Tā 124. lpp. teikts, ka Z. „zinātniskās mākslas kritikas“ nodibinātājs, kas lit. vēsturi rakstījis bez „žurnālistiskas paviršības“, tāpat 139.: „Literatūras zinātniskās kritikas īstais cēlējs un veidotājs“. Bet Z. apcerējumos dominē taču gleznainas impresijas, ne eksakti pētījumi un dažkārt arī Rakstn. vēsturē tas pats, piem. III, 97. lpp. par V. Eglīša Elegijām atrodam tik saraustītus teikumus, ne pētījumos nobriedušas atziņas. Formālais kritērijs trūcīgs, problēmatika maza. Var to arī saprast. Nav taču Z. universitātes izglītības, nav metodiskā skolojuma, zinātniskās literatūras vērtējuma. Tā, var teikt, Z. nejausi pieķēries publicistam Brandesam, un līdzīgi Brandesam arī Z. vienmēr savus darbus domā ne speciālistiem, bet plašākajai auditorijai. Zeiferta publika lielākajā daļā nav akadēmiska, nav arī akadēmisku uzdevumu, kur strādāt pilnīgi zinātnei, bez kādiem blakus nodomiem. Nav arī zinātniskās kritikas, kas iztirzātu Z. darbus. Lit. vēsturi rakstot ļoti maz priekšdarbu, tā ka, piem. R. v. III. daļa vairāk ziņu krājums, ne „vēsture“ ar procesuāli sakārtotiem, ģenētiski izskaidrotiem un lie-

tišķi noskaidrotiem faktiem. Kā 128., tā 130. lpp. runā par Z. objektivitāti, bet jāievēro, ka dažkārt Z. arī eklektisks, tā lit. vēsturē nokļūdamas pretrunās, piem. Pumpura un Lautenbacha skaidrojumā. Un dažkārt apspriedumos ir tomēr izpaukušās simpatijas, piem. Zvārguļa un Poruka vērtējumā, par ko norādīts 126. lpp. Tāpat Frīdenberga pesimisma negatīvais novērtējums, kas sevišķi izpaužas polemikā ar Grinbergu, nav vairs zinātnieka kritērijs. Ko tādā gadījumā darīt ar Veidenbaumu?! — Vispār var teikt, ka Zeiferts ir darba talants, un darbā un literatūras un kultūras mīlestībā iegūtais ir viņa pozitīvais mantojums.

Bagātas ir rediģētāja piezīmes (273.—297. lpp.). Tās sakārtotas pēc lpp. un sniedz lasītājam ziņas par krājuma rakstos pieminētiem faktiem, īpaši personām. Rakstībā Kriškana vietā jābūt Kriškānam, Artūra vietā Arturam, jaukts Janis ar Jāni. Bija jāatmet piespraudums „pazīstamais“, kas jau piem. Ģēti un Raini pazīst, tam lieki to atgādināt, bet nepazinējam tie nav pazīstami, 287. lpp. Krūza arī ir bez šī epiteta. 279. lpp. tuvāki bija jāapzīmē Podnieku Kārļa profesija; tā kā Bērzaini sajauc ar Bērzauni, tad 296. lpp. bija jāpaskaidro Bērzaines atrašanās vieta. 289. lpp. derēja paskaidrot, ka Zeiferts Universitātē lasīja lekcijas tiesībzinātņu un tautsaimniecības fakultātes studentiem, un ne tik latviešu literatūrā, bet arī valodā. Pārprast var izteicienu par Lapaini 273. lpp., ka tā „Tornkalnā, Birģelmuižas ielā Nr. 5 (iepretim bij. Zagarkrogam)“: ne Z. māja ir pret Zagarkrogu, bet gan Birģelmuižas iela noiet no Jelgavas šosejas pret šo krogu. Birģelmuižas iela ietelp tā s. Atgāzenē.

Ir grāmatā arī drukas kļūdas, dažā vietā barbarisms: 79. nopolnu pie rakstīšana, 108. paceltie jautājumi.

Krājums ieteicams: aiz bagātīgā dokumentējuma varam sataustīt mūsu pagātnes pulsu. Ir šis krājums arī dokuments mūsu „krizes“ laikiem: garam nevar būt krīzes. Pēdīgi arī šis krājums var būt liecība, ka latvieši tiek jau pāri skolas grāmatu un populārās zinātnes laikiem.

J. Bičolis.

CITTAUTU RAKSTNIECĪBA

Svētā Francija

Franc-Nohain: Saint Louis. Paris, Flammarion. 1932.

Francijai ir vairāk seju, un viņa neaizklāj nevienu no tām. Viņa seko, viņa vienmēr sekojusi Šarla Vildrāka vārdiem: „Je ne faut adbiquer aucun de tes visages.“ Šī daudzsejība dažam likusies monstrōza, vismaz nelōģiska. Un kā gan nē! Vienā pusē: frīvolā Francija. Otrā pusē: svētā Francija. Vienā pusē: noliedzēji, izsmējēji, revolūcionāri. Otrā pusē: askēti, reliģijas mocekļi, svētie. Un tomēr šai daudzsejībā ir franču kultūras brīvība un valdzinājums.

Francijai bija lemts uzcelt un nostiprināt katolicismu, satriekt to drupās un uzcelt pa otram lāgam. Notikums, kas var mudināt uz dažādām pārdomām. Un tagad, kad nu jau vairākus gadu desmitus katolicisma nozīme Francijas garā dzīvē aug un aug un nedomā stāties, kad vesela rinda pazīstamu rakstnieku — Morrā, Massiss, Moriāks — stāv moderno reliģijas karotāju pirmās rindās, skati labprāt vēršas atpakaļ uz agrākiem tā paša kunga cīņtājiem. Francija taču devusi pasaulei veselu rindu svēto, ar ganīti sākot, ar pašu karali beidzot. Flammarjōna izdotā rakstu sērijā „Les Grans Coeurs“ grāmatu vairums veltīts svētajiem; virsrakstus vien pārļasot, redzam, ka Francijai viņu nav trūcis. Netrūkst arī pietātes pret tiem.

Par svēto karali Lui IX. sarakstījis grāmatu Frank-Noēns, un tas ir visai jauks darbiņš, ieteicams arī mums, latviešiem, jo šo Francijas seju, kas te

atstaro, mēs neesam raduši un neesam gribējuši redzēt, Autors nav vēsturnieks, un tas, ko viņš sacerējis, arī negrib sacensties ar speciālistu pētījumiem; drīzāk jau tās ir atsevišķas impresijas, blakus rindā saliktas, bet ne saistītas. Un tad vēl dažas domājas, ne jau diez' kādas dziļas vai lielas, taču grāciōzas un patīkamas. Piemēram tā, ka Svētais Lui esot Tautu Savienības garīgais tēvs: viņš ir pācīfists, viņš vienmēr aizstāv saprašanās politiku, viņš gatavs noslēgt pat neizdevīgu līgumu, lai tikai „mīlestība valdītu starp Anglijas karaļa bērniem un manējiem“, un rezultātā... Un rezultātā ir Simts gadu karš! Bet tā kā Ženevā neviena svētā nav, tad jābaidās, ka šis miera fabrikas ražojums nav kaut kas vēl nelāgāks! Ja jau pat svētais nesusniedz ko grib... Kad svētais karalis griežas ar saviem miera vārdiem pie „tataru karaļa“, tas viņam esot atbildējis tā: „Laba lieta ir miers, jo miera zemē tie, kas staigā uz četrām kājām, mierīgi ēd zāli, un tie, kas staigā uz divām kājām, mierīgi aŗ zemi, no kuŗas nāk visi labumi. Un to mēs sakām tev par ziņu: jo miera tev nevar būt, ja tas tev nav ar mums. Mēs esam nogalinājuši visus, kas sacēlušies pret mums. Tāpēc mēs prasām, lai tu katru gadu mums sūti tik daudz zelta un sudraba, ka paliekam tēv draudzīgi; ja tu to nedarīsi, mēs iznīcināsim tevi un tavus kuŗa pulkus, kā esam iznīcinājuši citus.“ Frank-Noēns it nevainīgi ieminas, ka nebūtu par ļaunu „tataru karaļa“ atbildi piekārt pie sienas Tautu Savienības sēžu zālē.

Bet tā jau ir politika, un mūs vairāk interesē cilvēks. Cilvēks mums pārādās vairāk veidos. Lūk, te viņš ir zem Vensennas ozola vai kādā Parīzes dārzā un spriež tiesu, vienkāršs, bez scepēŗa un kroņa, taisnīgs, laipns, nabagu un atstumto draugs. Bet varbūt vairāk viņš iespiedīsies mums atmiņā savās kuŗa gaitās, jo viņš rīkojis divus krusta kuŗus, abus neizdevīgus un nelaimīgus, kā zināms. Piebraucot Damjetā, „tas ir slaidis un stiprs puisis, trīsdesmit četrus gadus vecs, labi noaudzis, gaišiem matiem, „baloŗa acīm“, tik skaists, kādu otru bruņnieku neredzēs, kā teiks Zoanvijs, rādīdams viņu Manzurā kaujā, ar zeltītu bruņu cepuri galvā, Vācijas zobenu rokā, veselu galvas garumu lielāku par citiem bruņniekiem.“ Tas ir skaists sākums, šis piebrauciens Damjetā, bet turpinājums un beigas ir skumjas. Nilas pārplūšana, slimības, saraceņi, un liķi, ko nes straume. 1250. gada 5. aprīlī sākas atkāŗšanās. Un tad ir gūstniecība. Izpirkts viņš paliek Ēģiptē, lai atbrīvotu gūstekņus un nocietinātu kristīgo pilsētas, un tur, pēc Sidonas izpostīšanas un kristīgo apkaušanas, mēs redzam karali kapraŗa darbā: „Viņš pats nesa sapuvušos un neganti smirdošos liķus, nemaz neaizbāzdams degunu, kā darija visi citi,“ pat garīdznieki, pavadīdami nokautos. Un cik daudz labu darbu, kad viņš ir atpakaļ Francijā! „Viņš dibina hospitāļus Pontoazā, Vernonā, un namu, kas lai pievāktu ne tikai muiŗniekus, kuŗiem krusta kuŗā saraceņi izdūŗuši acis, bet arī trīs simts trūcīgus aklos, un iestādi, kur apmesties un strādāt sievietēm, kas aiz nabadzības kritušas netīklības grēkā.“ Viņa reliģijas mīlestība vispirms ir nabagu mīlestība. Viņš labprāt pārģēŗbjas par vienkāršu staļļa puisī, lai tā ērtāk varētu izdalīt dāvanas: nabadziņš veltī uztrauktos, saņemdams dāvanas no karaļa spoŗā tēŗpā. Pie viņa galda katru dienu sēd trīs ubagi, bet piektdienās un sestdienās — trīspadsmit, viņš pats tos apkalpo, viņš pats mazgā tiem kājas. Viņš ne tikai „apmeklē“ slimnīcas, nē, viņš tur iet, lai koptu slimos, visnotāj tos, kuŗiem neviens cits negrib durties klāt: spītāligos. Un vēl vienu veidu mēs paturēsim prātā: karaļa nāvi Tunisā, otrā krusta kuŗā. Miris — viņš mira no mēŗa — „viņš bija tik pat skaists un sārts — tā mums likās — kā pilnīgi vesels būdams, un daudziem izlikās, ka viņš gribētu smieties.“

Tas nu būtu tā. Pēc Frank-Noēna domām — viņš nav diez' cik ticīgs! — Svētais Lui ir bijis vispirms gōda vīrs. Bet savu godīgumu un krietnumu viņš izkopis, varētu teikt, līdz pilnībai: no tam tas svētums. Būdams svētais, viņš tomēŗ palicis arī labs valdnieks: tas tas brīnums. Jo būt vienā laikā svētajam un valdniekam, tā ir pārāk neparasta lieta. Un vēl viens cits brīnums: Svētā Lui vārda starojums viņam dzīvam esot, it sevišķi pēc nāves. Viņš jau neizdarija

neko sevišķi lielu. Viņa krusta kapī neizdevās. Viņa līgumi, slēgti vislielākās samierināšanas garā, bija Francijai neizdevīgi. Viņa valdīšanas laiks bija labs, bet ne visai spilgts. Varētu teikt, viņš valdīja it pieklājīgi, bet vairāk arī nē. Jo viņam nebija sevišķu talantu. Viņš ir ļoti varonīgs, bet viņam nav karavadoņa dāvanu. Nav arī viņam asa un dziļa prāta. Bet reliģijas jeb, varbūt pareizāk, morāliskas dzīves laukā viņš var gan sasniegt pārākumu, un tas nu ir viņa ideāls, pēc tā nu viņš cenšas, to nu viņš sasniedz. Vai mēs neteiktu: godkāriba pazemībā? Bossiē mudināja: „Ja jūs esat svētā Lui bērni, darait svētā Lui darbus.“ Frank-Noēns piezīmē, un tā ir viņa grāmatas pamatdoma: „Bet nebūtu pieticis ar tiem pašiem darbiem; viņa darbam uzspiež vienreizības raksturu un viņu padara nesasniedzami lielu tas veids, kā viņš tos darīja, personība, kādu viņš bija izveidojis, seja, kāda viņam bija, nimbs, ko viņš bija aplicis savai pierēi.“ Ar to arī izskaidrojama morāliskā autoritāte, kas viņam bija. Hercogi un pat karaļi griezās pie viņa kā pie starpnieka savos strīdos, zinādami, ka viņš spriedīs taisni. Un atkal jauns brīnums: viņa spriedumam dažreiz padevās — nepiespiestas! — abas puses. Protams, ne arvienu. Bet tas vienalga. Bet ja nu tikai personība piešķir isto svaru darbam, vai tam var būt kāds ilgs mūžs? Nimbs izgaist līdz ar cilvēku, aureols izdziest vai tiek izdzēsts un visas lietas ierindo „istā“ un prōzaiskā vietā. „Garīgi, morāliskai autoritātei ir iespāids tikai saistītai ar cilvēku, kuřam tā piemīt. Necerēsim, ka pietiktu ar svēto piemēru, lai padarītu ļaudis prātīgus un rātņus. Svētā Lui piemēram sekos — un pat par to var šaubīties — līdz viņa kanonizācijai. Un svētā Lui krietnā nauda nekavēja viņa dēla dēlu kalt nepareizu.“ Un tomēr — svētais karalis ir tik cilvēcisks, ka aicināt aicina iet pa to pašu ceļu. Viņš ir tikai cilvēks. Ganīte Zanna ir kaut kas vairāk: to nevar imitēt, bet karali gan. „Ganītes priekšā mēs metāties ceļos, bet karalis, cilvēcīgāks, un tuvāks mūsu augumam, liek mums roku uz pleca un aicina nākt viņam līdzi.“ Bet vai šis aicinājums nepazūd 700 gadu telpā, kas mums starpā?

Taisni svētā Lui cilvēcību autors izcēlis visvairāk. Ne bez humora viņš stāsta par karaļa ģimenes dzīvi, pusdienas maltītēm, attiecībām ar kalpotājiem. Ir ko vērtā arī konsekrācija ar visiem dokumentu blāķiem, kuřiem kanoniķi ēdās cauri, un liecinieku bariem, kuřus viņi pratina. Frank-Noēns savam darbam izmantojis arī dažus no šiem pirmavotiem, anekdotu tur savāks bez gala, un Dievs vien tikai zina, kur taisnība, kur nē. Pats autors gan par vēsturisko autenticitāti diez' cik daudz nedod. Jo „kas gan ir autenticitāte vēsturē? Vai neliekas, ka tā ir vēsturnieku lielākā ienaidniece, jo viņi izlietā savus spēkus, pūlēdamies to satricināt, apstrīdēt, apkarot; varētu teikt, vislepnāki viņi ir, pierādījuši, ka tas nav autenticisks, ko pirms viņiem par tādu uzskatīja, līdz kamēr citi savukārt vēlāk neiznīcina arī to, ko viņi sauca par autentisku. — Jau otrā dienā nav vairs neviena autentiska notikuma, neviena autentiska vārda stundu pēc teikšanas. Viss tas ir perspektīves un atmosfēras jautājums, tas ir novērtējuma un pasniegšanas jautājums vēsturē un pagātnē. Notikuma autenticitāte pārvietojas atkarībā no leņķa, no kāda to aplūko, atkarībā no veida, kā to atdala vai pieskaita tam, kas noticis iepriekš, un tam, kas seko. Dokumenta vērtība ir tikai lietāšanā un komentārā. Un vārda autenticitāti nodrošina ne tik daudz pats vārds, kā viņa rezonance.“ Un ja jau tā tās lietas, tad, tiešām, labāk nejaulāt, vai tāda un tāda persona to un to teikusi, bet gan, vai viņa pēc savas dabas un rakstura būtu varējusi to teikt. Frank-Noēns stāsta mums vārdus, kādus svētais Lui būtu varējis teikt, rāda darbus, ko viņš būtu varējis darīt. Un visu to dzīvi, atjautīgi, mazliet nervozi, — ko vairāk gribēt?

Juris Vidīņš.

Par Dostojevski

joprojām pastāv liela interese visās tautās, par viņu tad arī raksta dažādās valodās. Mūsu Zenta Mauriņa sarakstījusi par viņu plašu monografiju, no

kuŗas vienu nodaļu nesen sniedzām „Daugavā”. Doktora disertāciju par D. reliģiskiem uzskatiem sarakstījis jaunais teologs A. Freijs. Protams, nebeidz par savu lielo rakstnieku rakstīt paši krievi — kā Padomju Krievijā, tā ģimigracijā.

Maskavā nupat iznākusi pazīstamā literātūras pētnieka un romānista Leonīda Grosmaņa grāmata par Dostojevski (Рулѐтенбург, повесть о Достоевском, Госиздат, 1932.). Tituls „Rulētenburga” piederot pašam Dostojevskim — tā viņš notitulējis savu romānu „Spēlmanis” (Игрок), bet uz izdevēja Stellovska priekšlikumu pārmainījis.

Grosmaņa stāsta sākumā Dostojevskis atrodas Visbadenēs kūrortā, kur, vietējā kazino paspēlējis visu naudu, gaida uz naudas vēstuli no dzimtenes. Viņam nav ne graša pie dvēseles, tas nelaimīgs klist pa svešo vācu pilsētu. Tālākais ir viņa atceres: visa grāmata uzbūvēta kā atceru ainu virkne.

Patlaban pagājuši 50 gadi no Vaterlo kaujas, kuŗā galīgi salūza Napolēona vara. Dostojevskis atceras sevi kā kaŗa inĶenieru skolas audzēkni; tur reiz, pēc Ķenerāļa Šarnhorsta lekcijas, viņš uzstādīja savam lektoram jautājumu, vai var, ejot pāri liķiem, vest cilvēci uz labklājību. Ar to savijies pie Russo un Balzaka izlasītais jautājums: vai drikstētu kļūt bagāts, nokaujot tikai domās — ar gribu — kaut kur Ķīnā vecu mandarīnu? Te sākums problēmai, kuŗai Dostojevskis vēlāk devis atrisinājumu savā romānā „Noziedzums un sods”.

Tālāk Dostojevskis atceras sevi Michaila pili, kur ticis noslepkavots ķeizars Pāvils I. Ap to pašu laiku Pēterhofā reiz viņiem, inĶenieru skolas audzēkņiem, ķeizars Nikolajs I. licis sturmēt fontānu paaugstinājumu kāda ūdens baseina vidū; Dostojevskis tur bijis starp nevarīgajiem, par kuŗiem ķeizars ļauni zobojies. — Nodaļā „Morbus sacer” D. atceras sevi jaunībā pie ārsta Janovska, kuŗam sūdzejies par saviem murgiem, bezmiegu, reibojiem, bailēm. Uz ārsta jautājumu par iedzimtību viņš tam izstāstījis par savu tēvu, kuŗš bijis līdzīgs vecajam Karamāzovam: tēvu zemnieki, atriebdamies par savām sievietēm, šausmīgā kārtā nogalinājuši. Jau jaunībā lielais rakstnieks pieķēries azartam; tālāk pie jaunības atmiņām pieder Balzaka viesošānās Pēterpilī, kas atstājusi uz D. lielu iespaidu (iemīļotā Balzaka deļ viņš pa daļai vēlāk arī saņidies ar Beļinski).

No D. biografijas sen zināmi viņa romāna „Nabaga ļaudis” panākumi, kas to padarīja vienā rāvienā slavenu. Ap to laiku viņš iemīlējis skaistajā redaktoŗa Panajeva kundzē, pazīstamā rakstniecē. Iemīļējušos neglito un neveiklo Dostojevski ļauni izsmej Turģeņevs, par ko D. to nīst visu mūžu. Panajeva viņu Ŷelodama noskūpstā uz pieres, bet nemil ne drusku. Tad Dostojevskis, kā to mums rāda Grosmanis, aizved pie sevis mājā prostitūtu un mēģina to iztēloties par mīlas ideāla vietnieci. Kad viņš ielas meitenei to pateic, tā viņam dod satriecošu atbildi (te zīmējas Soņas Marmeladovas tēls). — Traktierī „Kitaj” un citur D studē pazemoto un apvainoto ļaužu dzīvi, ko vēlāk attēlo savos romānos. — Tālākās Grosmaņa grāmatas ainas rāda mums Dostojevskā līdzdalību un stāvokli Petraševska un Spešņeva pulciņā, arestu, pratināšanu, tiesu, ešafotu, katorgu u. t. t. Aizkustinošs ir D. romāns (tūlīt pēc katorgas) ar Mariju Isajevu. Tālākās ainās redzam Dostojevski, kopā ar brāli, kā Ŷurnāla „Vremja” izdevēju. Pēc brāļa nāves D. brauc uz Maskavu pie bagātas krustmātes pēc pabalsta. Ievērojams un iespaidīgs bagāts ir viņa Londonas ceļojums.

Pēc šim atcerēm mazs tagadnes notikums — pienācis Ķeks no Parīzes. Naudu atsūtījusi Polina (Apolinarija). Tāpēc seko dažas atceru ainas no romāna ar šo vieglprātīgo sievieti. Dostojevskis ir visai neglīts, viņam smags raksturs — un sievietes to nēmil. Grūti ir arī kopā ar Polinu pavadītie mēneši. — Ar Polinas atsūtīto naudu D. spēlē — un pazaudē. Tad viņam tuvojas kazino „zvaiģzne” Selesta un aizved pie pareģes. Ar tās dotajiem padomiem un naudu (pret chronometru kā ķīlu) viņš atgriežas pie ruletes — un vinnē.

Kā jau aizrādīts, cauri Dostojevskā atcerēm un domu jūķjiem veidojas

„Nozieguma un soda“ problēma; tās izaugumu Grosmanis parādījis jo pārlicinoši.

„Ruletburga“ ir it kā biografiska romāna skice un kā tāda stipri saistoša jau tāpēc vien, ka viņas centrā tik īpatna un komplicēta figūra kā Dostojevskis. Grosmanis, kā redzams, Dostojevskā dzīvi pārzina visos sīkumos, tak pilnīgu viņa dzīves romānu nav uzdrošinājies rakstīt: pārāk sarežģīta un grūti līdz galam izprotama ir lielā pataloga dvēsele, lai to spētu uzgleznot tāds civilizācijas literāts kā Grosmanis. Bet arī kā skicējums, kā romāna uzmetums viņa grāmata spēj aizraut lasītāju.

Grigorijs Landaus jauno krievu emigrantu žurnāla „Čisla“ 6. n. rā publicējis apcerējumu „Тезисы против Достоевского“. No šim tezēm minēšu divas, kas man šķiet svarīgākās. Pirmā no tām: Dostojevskā rakstos nav radīšanas, radošā darba idejas, ar to viņa varoņi pat nerēķinās, izšķirot svarīgākās cilvēka problēmas. Landaus raksta: „Apbrīnojami sveša ir radīšanas ideja Dostojevskim, pat šī vārda visplašākā izpratumā, kā celšanas, uzbuves, darba ideja. Dostojevskā tēloto personu milzīgajā galerijā, viņa aprakstītos notikumos, protams, atrodam ļoti daudz tēlu un darbības. Tomēr taisni satricē tas, ka viņos lielā pārsvarā ir pilnīgas vai lielas slinkošanas cilvēki; ir veseli sacerējumi, kas tikai no tādiem vien sastāv, piem. „Stepančikovas ciemats“ vai „Pagrides piezīmes“. Ja kāds arī ko strādā, tad viņa darbība paliek kaut kur aiz stāsta aizkulisēm. Dostojevskā varoņi bezgalīgi cits citu apciemo, iet no viena pie otra, sarunājas bez mēra (pie tam apbrīnojami daudzvārdīgi), bieži vien gudri un dziļi spriež, fantazē, uzstāda problēmas, cits citu lūko noķert, uzmana, bieži vien apvaino, nīrgājas, pazemo un pazemojas, laiku pa laiku izvaro un dažreiz slepkavo. Bet visai reti viņi kaut ko „dara“, ceļ vai rīko. Dostojevskā varoņu lielākā daļa ir slinķi vai arī ņemti slinkošanas periodā: tieši šiem pašā radītiem cilvēkiem, adresēts viņa pirmsnāves teiciens: „Padodies, slinko cilvēki!“ Dostojevskā pasaule — slinkuma lepnums. — Tāpēc Dostojevskim liekas tik sveša un nepievilcīga viņa laika Eiropa, kurai viss patoss taisni izpaužas radīšanas trauksmē, celšanas jūsmā, bez atpakaļ atskatīšanās.“ — Dostojevskā ievērojamo runu Puškina piemiņas svētkos Landaus kvalificē kā izmisuma pilnu vērsanos uz savu antipodu — uz radīšanas gaismu un gaisu.

Tālāk Landaus vērsas pret Dostojevskā „maksimālistu“, kurš esot kultūrai un civilizācijai naidīgs. Dostojevskā varoņi labprāt runājot par galīgo, absolūto, pēdējo. Ētiski-antropoloģiskā problēma Dostojevski pievelkot tikai savā maksimumā. „Kultūra, it visos savos novados, nav vis galējā, pat ne priekšgalējā, bet vidējā, axiomata media radīšana, tā tukšuma piepildīšana, kas atdala dzīvu cilvēku no galējām idejām. — Kultūra ir viduvējo vērtību radīšana. Galējās, absolūtās idejas, galējie uzdevumi — pašas par sevi paliek ārpus kultūras; viņas ietelp tajā, cik tālu tās veicina starppakāpienu radīšanu; viņas grauj kultūru, kad notiek mēģinājumi tās tieši realizēt, jo pie tam tiek grautas viduvējās vērtības, pāri kurām mēģina pārlēkt uz galējām; vidējās pie tam sabrūk vai arī izvērsas savos pretstatos. Aprobežojošos institūtos neietilpināta brīvība kļūst par anarhiju (jeb pēc Šigaļeva domām — par verdzību); absolūts miers kļūst par brāļu karu; visu vara kļūst par visu verdzību, vispārēja labklājība — par vispārēju nabadzību u. t. t. Galējais, absolūtais nekad nav sasniedzams — šķietami iegūts — tas plīst kā ziepju burbulis. Un maksimālisms ir sevišķi kaitīgs, kad tas ne tikai tiecas uz galējiem mērķiem, bet arī iziet no maksimāli pārspīlētās, vienpusīgi saasinātas, saskrūvētas tiesāmības.

Maksimālisms grauj kultūru. Zēni, kas satiekas krogū, tikpat viegli no sarunām par Dievu noklist uz bezkaunīgu nejēdzību — jo vai tad liela starpība starp vienkāršu krietību un nejēdzību svētā maksimuma priekšā? Maksimālismam nejēdzība pat patīkamāka par vienkāršu krietību, tāpat kā prostitūta patīkamāka par godīgu sievieti, — jo pēdējā viņš ierauga pretenzijas uz pozi-

tīvu vērtējumu, bet kā cilvēks drikst uz to pretendēt mūžīgo vērtību priekšā? Vai tad nav labāka atklāta nejēdzība bez kādām pretenzijām? Mērķa bezgailība, kriterija bezmērība visu padara vienādi neatļautu, bet reizē ar to arī vienādi atļautu. „Ja Dieva nav, tad viss ir atļauts” — maksimālisms jau savā idejā neredz un neatzīst cilvēka apzinības un personības pašnoveidošanās.

Kultūra ir vidējo vērtību radīšana; lai tās radītu cik daudz radīdami, tās būs tālas savai robežai un tāpēc no maksimālisma viedokļa vienādi nevarējamas un niecīgas. Bet no kultūras un radīšanas viedokļa tāds būs arī maksimālists.

Dostojevska ētiskais maksimālisms, pēc Landau'a domām, atšķiras vēl ar savu nenoteiktību.

Dostojevskis ar neatlaidīgu kaislību vanda „jaunā cilvēka” dvēseli un liek tai meklēt izejas; viņš citādi negrib samierināties kā sasniedzot maksimumu, bet šis pats maksimums viņam ir tikai neskaids aicinājums — bez tēla un bez dogmas. Kad viņš cenšas dot šo tēlu, tās kapitulē. Tā Zosimā D-ska maksimālisms kapitulē pareizticības tradīcijas priekšā. Patvaļības un pēdējās asarīgas dialektika aizmirstas Zosimas priekšā gluži tāpat kā Grušeņka un Līza pazūd Puškina Tatjanas priekšā (runa Puškina svētkos).

„Ja nevēriba pret radīšanas procesu ir Dostojevska galvenais netikums, tad maksimālisms ir viņa lielākais grēks” — tā Landau's režimē savus slēdzienus.

Man šķiet, šis kritiķis uztaustījis lielā krieva vārigāko vietu. Dostojevska ģenijs tiešām ir arī kaitīgs. Par to derētu padomāt visiem viņa dievinātājiem.
J. G r i n s.

M Ā K S L A

Mākslas kritika

Viens no svarīgākiem mākslas attīstības faktoriem ir mākslas kritika. Bet tā jo bieži pārprot savu uzdevumu un bieži vien izvēršas pat par negatīvu mākslas pavadoni.

Istu mākslas kritiķu ir ļoti maz, un daudzi laikraksti ne tikai provincē, bet pat galvas pilsētās ir spiesti profesionāli sagatavota kritiķa vietā apmierināties ar mākslas reportiejiem, kas tomēr nekad tos nekavē pieņemt autoritāti nē nopietnu seju un kritizēt pat to, kas viņiem ir pilnīgi svešs. Par šādiem kritiķiem es negribu runāt un atzīmēšu tikai, ka mākslas labā būtu patīkamāk, ja tādos apstākļos laikraksti vispār atsācītos no mākslas jautājumu iztirzāšanas.

Bieži, pat pārāk bieži dzirdam, ka mākslas kritikai ir audzinoša nozīme. Taisnība. Tikai šī audzinošā nozīme pārāk bieži tiek pārprasta. Pārāk bieži kritika mēģina audzināt mākslinieku, kur viņas uzdevums turpretim ir audzināt sabiedrību.

Attīstības nespējīgs, savā individuālītātē iznīkstošs būtu tas mākslinieks, kas vadītu savu mākslu pēc kritiķu domām. Ja mākslinieks pats neapzinās savu trūkumu, tad tos viņam neparādīs arī neviens cits. Un ja viņš sevī jutīs tehniski vai arī garīgi nepieciešamu papildinājumu, tad vienīgi viņš pats var meklēt un atrast savai individuālītai piemērotu autoritāti.

Ja mēs, turpretim, runājam par nenobriedušu, sevī vēl neizveidotu mākslinieku, tad, saprotams, apstākļi mainās, un bieži vien lietpratīga mūziķa aizrādījums drukātā veidā ir iespaidīgāks par līdzīgu aizrādījumu vārdos. Šādi aizrādījumi viņu pamudinās strādāt un varbūt pat pārveidot savu darbu. Un tomēr es uzdrošinos apgalvot, ka šāds bez iekšējā dzinēja, tikai kritikas uz darbu uzmundrināms mākslinieks nekad nezaugs līdz mākslinieciskam kaln-

galam, viņš nekad nesasnies mākslinieciskās individuālītātes brīvību. Viņš arvienu nesīs sevī laikmetīgu šablonu un būs ne vairāk, kā mākslinieka vietas izpildītājs.

Mākslinieks, turpretim, ir laikmeta priekšgājējs. Viņa uzdevums ir vest cilvēkus jaunās izjūtās, jaunās domās un jaunos pārdzīvojumos. Mākslinieka uzdevums ir, meklējot jaunus daiļumus, neļaut novecot un nonīkt cilvēka izjūtām, ja patīk, teiksim — cilvēka dvēselei. Māksla ir intelligences reliģija.

Teiktais attiecas galvenā kārtā uz radošiem māksliniekiem, taču arī izpildošie nav mākslinieki, ja viņos trūkst radošā elementa. Izpildošā mākslinieka (mūziķa, aktiera u. t. t.) uzdevums nav vis atdarināt autoru, bet pārradīt kristalizēt viņu caur savām izjūtām, izveidot viņu pēc savas individuālītātes. Tā, piemēram, klausīsimies Mocartu Šnābeļa, Marto, Feiermaņa, Kreislera izpildījumā. Viens autors, bet cik dažāda viņa seja, jeb varam arī teikt — viena seja, bet dažādi viņas vaibsti.

Uz pirmā skata šķiet, ka izpildošam māksliniekam, un sevišķi klasiķa darbos, nekādā ziņā nebūtu tiesības tīkties nākotnē, bet būtu jākoncentrējas klasiskā autora laikmetā un šī laikmeta stilā. Tas ir pārpratums. Tad jau Mocartu nedrīkstētu spēlēt uz moderna koncertu flīģeļa un Bachu uz reģistru pārbagātām tagadnes ērgelēm. Pēdējā laikā jautājums par klasiķu izpildīšanu ir kļuvis pat ļoti aktuāls. Haidns, Hendels un citi viņu laika biedri līdz šim tika uzskatīti par mūziķiem, kuŗu atdarinājums neprasa emocijas, bet tikai formu. Un te Furtvenglers viņus pēkšņi sāk modernizēt, atrod viņos jūtas un liek savam orķestrim kaisli elstot pie šo „sauto“ klasiķu mūzicēšanas. Tas pat Berlīnēs kritiķos, ar visu viņu lielo cienību pret Furtvengleru, sacēla izbrīnu, un nesen Furtvenglers „Berliner Tageblatt“ā“ garākā rakstā aizstāvēja savu uztverumu, pierādot, ka izpildījuma zīmju trūkums Haidna darbos nebūt nenozīmē, ka Haidns nebūtu izjutis savas mūzikas gradācijas. Viņš tikai pēc nāves nav ticis vairs saprasts. Droši vien Furtvengleram ir taisnība, un mākslinieciskā taisnība viņam ir pat tad, ja Haidnu viņš būtu pārpratis un Haidna domāto mūziku papildinājis ar savām izjūtām.

Izpildošās mākslas autoru pārradīšanas iespējā izteicas arī darbu mākslinieciskā vērtība un nemirstība. Ir daudz autoru gan mūzikā, gan glezniecībā, gan dzejā, kas ir bijuši lieli un sevišķi iemīļoti savā laikmetā, bet jau pēc pāris gadiem tie kļuvuši sveši pasaulei: citas paaudzes nevarēja viņus pārradīt, neatrada viņos izjūtu kopības, neatrada pārļaimmetisko, un šie autori un viņu darbi ir aizmirsti, pazuduši, mums nederīgi.

Ar to ir pierādīta individuālītātes un radošā elementa nepieciešamība arī izpildošā mākslā, un tā nostāda izpildošos mākslniekus kritikas priekšā tai pat stāvoklī, kā ikkuru radošo personību, ko nedrīkt un nevar iespaidot sveši uzskati.

Nelaimīgs, iznikstošs būtu tas mākslinieks, kas sevi veidotu pēc parasti daudzām un tikpat pretrunīgām kritikām.

Īstais mākslas kritikas uzdevums ir daudz lielāks un daudz nozīmīgāks. Mākslas kritikai pirmām kārtām vajag audzināt sabiedrību un būt tiltam starp mākslinieku un tautu; viņas uzdevums nav meklēt un rakstīt mākslinieka trūkumus, bet meklēt un iztirzāt viņa vērtības.

Es zinu: grūti ir dažreiz nošķirt mākslinieku no skolnieka un meistaru no amatnieka, taču es runāju par principu, un principā mākslas kritikai šo domu vajadzētu paturēt kā pamatu savam darbam.

Nav slikti, ja mākslinieks savas individuālītātes izveidošanai ir spiests kādu laiku izgrauzties caur visnepatīkamākām cīņām, taču savas mākslas kulmināciju viņš var sasniegt tikai labvēlīgos apstākļos, ar sabiedrības atbalstu; tad, kad

viņš redz, ka viņa darbs nav lieks, un sajūt, ka viņš pasaulē nestāv vairs gluži viens. Ir taisnība, ar laiku to sasniegs ikkatra izcila personība, bet mākslas kritikas uzdevums ir viņu šai cīņā pēc iespējas atbalstīt. Kritikas uzdevums ir analizēt mākslinieku, noskaidrot viņa personību, izskaidrot viņa mākslu, norādīt sabiedrībai uz mākslinieka vērtībām, un ja gribat, norādīt arī uz viņa darba vājākām pusēm, bet ne ar nodomu pamācīt mākslinieku, bet sabiedrību, lai sabiedrība mācītos atšķirt labu no ļauna, lai sabiedrībai ieaudzinātu gaumi.

Māksliniekam nav vajadzīga mākslas kritika, bet viņam, kā mākslas pārstāvim, ir vajadzīga sabiedrība — skatītāji, lasītāji, klausītāji, un lai to iemantotu, tad sevišķi lielpilsētās viņam ir nepieciešams kritikas atbalsts. Mākslas labā kritikai ir jāiet roku rokā ar māksliniekam un nav jānostājas viņiem pretējā lēģerī, kā to, diemžēl, nereti piedzīvojam Latvijā. Kā kauna traips Latvijas mūzikas kritikā laikam arvienu paliks 1928. gadā mūzikas kritiķu izvestais boikots pret latviešu dziedātājiem in corpore. Nav svarīgi šī boikota iemesli, nav svarīgi pat tas, kurā pusē bij vaina meklējama, jau pati par sevi šāda boikota iespēja norāda uz kritikas mākslinieciskās pašapziņas trūkums; norāda, ka kritika nestāv uz mākslinieciskiem, bet tikai arodnieciskiem pamatiem; norāda, ka kritika vairāk interesējas par sevi nekā par mākslu. Tas nedrīkst būt. Pat atceroties tas nav glaimojoši mūsu kultūrālām stāvoklim.

Zinu, man var norādīt, ka „kritiķa“ nosaukums vien jau norāda uz viņa uzdevumu, kuram es gribu uzvelt vēl citus pienākumus.

Bet daudz kas ir novecojies pasaulē, un arī kritiķa nosaukums ir zaudējis savu šauro apjomu.

Pēdējos gadu desmitos ir pārāk uzvaroši izpletusies preses vara, un viņa pati, pie tam ar pamatu, dēvē sevi par septīto lielvalsti. Ja tā, tad arī mākslu mākslinieki drīkst dēvēt par valsti, un starpvalstiskā valodā runājot, viņiem ir nepieciešami sūtit savu diplomātisko pārstāvi radnieciskā preses lielvalstī. Šis uzdevums neapšaubāmi krit uz agrāko mākslas kritiķi. Kritikas uzdevums ir audzis, un jo sevišķi vēl ar parlamentāriskās saimniecības nodibināšanos pasaulē. Tagad mākslas kritiķiem ir radušies vēl jauni pienākumi — bez tieši mākslinieciskiem uzdevumiem un morāliskās kalpošanas mākslai, tagad viņiem kā mākslas nodaļas vadītājiem presē ir jābūt arī parlamentāriskiem cīnītājiem par mākslas tiesībām. Viņiem jācinās arī par to, lai parlamentārisko politiku nemākulīgā mākslas sajūta nenodotu mākslas likteni nemākulīgās vai nogurušās rokās.

M. Vētra.

Berlīnē.

Divi provinces muzeji

1.

Par vienu no plašākiem un bagātākiem (diemžēl ne priekšzīmīgākiem) provinces muzejiem — Kurzemes Provinces muzeju Jelgavā — esmu jau rakstījis „Daugavas“ 1930. g. 10-tā burtniecā. Tur arī minēju tos iemeslus, kādēļ Jelgavā 1928. g. dibināts otrs — latviešu, tā sauc. Zemgales muzejs. Šis muzejs atrodas Akadēmijas ielā, kāda sētas nama otrā stāva dzīvoklī. Ap viņu pulcējas tie Jelgavas entūziāsti, kas domā, ka pat vēl mūsu laikos var bez kādiem naudas līdzekļiem, izlietājot vienīgi savu sajūsmu un darba prieku, iekārtot daudz maz ievērojamu krātuvi. Bet tā kā šie entūziāsti savāko priekšmetu zinātniskā apzināšanā, sakārtošanā un izstādīšanā vadās galvenā kārtā no saviem labiem nodomiem, tad muzeja apmeklētāju pārņem it kā šaubas par visas šīs labi domātās lietas nepieciešamību. Tiesa, visas lielās lietas izaug no niecīga kodola. Bet parasti šis kodols jau pats par sevi ir diezgan ievērojams. Tā Rīgas Doma muzeja pamatā liktas Rīgas kultūrvēsturiskai iz-

stādei (1883. g.) savāktās kolekcijas. Arī Kurzemes Provincē muzejs kļuva pieejams publikai tikai pēc tam, kad ilgos gados bija savākti tīrās un pielietojamās mākslas priekšmetu pirmi krājumi. Zemgales muzeja vadītāji rīkojušies savādāk — tie jau no pirmajām muzeja biedrības pastāvēšanas dienām sākuši skatītājiem rādīt visu savu nabadzību.

Tagad muzejs jau sadalās vairākās provizoriskās nodaļās, kas nav pat vēl stingri norobežotas cita no citas. Viena no galvenām muzeja nodaļām veļtita Pasaules kara un Brīvības cīņu piemiņas lietām. Ir tur gan krusti, kas pārnesti no Ložmetēju kalna, gan vaiņagu lentas no kritušo varoņu kapiem, gan šautenes, gan pašdarināti ieroči (embrionālā stadijā muzejā ir arī 1905. g. nodaļiņa), gan granātu šķembeles, gan dažādi nieciņi (krūšu nozīmes, uzpleči, dažas cepures u. t. t.). Galvenā kārtā šī nodaļā sakopotas dažādas pasta kartītes ar visdažādākiem šī laikmeta foto vai arī citiem attēliem. Pati ieroču nodaļa ir ļoti nabadzīga. Izņēmums viņā tikai 3 skaisti bronžā lieti (apm. XVIII. g. s. vidū) nelieli salūtu lieltgabali, no kuriem divus pie tam deponējusi Jelgavas pilsētas valde. Tieši līdzās šai maz pārliecinošai „kapa šausmu“ nodaļai iekārtots baznīcietu stūritis. Skaistākie un vērtīgākie šīs nodaļiņas priekšmeti — kokā grieztas skulptūras — pārnesti uz muzeju pēc tam, kad Pieminekļu pārvalde viņus kādā no lauku baznīcām bija jau ņēmusi savā aizsardzībā. Šī nodaļā arī redzams, cik pavirši muzeja eksponāti viņā izstādīti: kāda dekoratīva koka lira pakārta pie sienas ar augšējo galu uz leju.

Nākamo istabu var nosaukt par muzeja gleznu galeriju. Darbu tur nav daudz, bet telpas jau ir par šaurām, jo divas skaisti gleznotas ģimētnes (Jelgavnieku Kr. Teča un S. Švandra) pievienotas muzeja „vēstures nodaļai“. Ir tur kāda nez. XVIII. g. s. otrās puses meistara darināta ģimētnē, kāda trešās šķiras holandieša gleznas ārkārtīgi slikti darināta kopija, ko muzeja speciālisti vairākus gadus uzskatīja gandrīz vai par lielā spēņu gleznotāja Ribeiras darbu, samērā pieklājīgi gleznota vietējā „muitnieka Ruso“ — zvēru gleznotāja Joh. H. Baumaņa darinātie „Suni un zaķi“, dažu japaņu ksilografu darināto kokgriezumu nospiedumi (no bij. J. Plases kolekcijas). Interesi mūdina arī mūsu ēmigranta, vai pareizāk „pazudušā dēla“ — J. Valtera 1913. g. darinātā nelielā skicīte, Anša Ciruļa, A. Beļcovas, J. Cielava un E. Kļimova gleznas un grafiskie darbi. Ir tur arī pēc R. Sutas meta darināts šķīvis, pat viena pagājušā gadā kāda dulna koknesieša nošautā F. Čipaiņa glezniņa. Šiem darbiem seko pašu jelgavnieku (K. Baltgaila, K. Celmiņa u. c.) gleznojumi un Tautas augstskolas zīmēšanas studijas audzēkņu grafiskie darbi. Bet pašā centrā — paša Kultūras fonda ziedotie gleznojumi — A. Lūses (laikam gan Lūša) akadēmiskais diplomdarbs „Maternité“ un kāds paviršs (kā jau parasti) Fr. Varoslavāna gleznojums. Ilgi, ilgi viņi karājās Kultūras fonda telpās līdzās kāda skolotāja savāktām olām, līdz pēdīgi nokļuva Zemgales muzejā! Šis Kultūras fonda ziedotās gleznas tomēr nav vēl tās sliktākās. Turpat redzams arī kāda diletanta F. Buchholca dāvāts gleznojums „Parize“ un vēl lielāka diletanta — E. Jurķeļa — zīmējums „Staburags“. Bet šīnī pat istabā, vitrīnē ieslēgti redzami trīs antiski veidojumi, kurus muzejam dāvājis kāds vietējais mācietis, kas sanācis ķildā ar Kurzemes Provincē muzeju. Tie ir: apaļais marmora kaltais Romas imperatora Vitēlija cilnis (I. g. s. pēc Kr.) un divu akmeņi kaltu nelielu sieviešu figūriņu fragmenti — galvas.

Vēstures nodaļā, kas ietilpināta nākamā istabā, sabāzts viss, kas gadījies pie rokas. Tur atrodas jau agrāk minētās Teča un Švandra ģimētnes, skaisti apgleznotas skapja viras (XVII. g. s.) no Jelgavas Rātsnama sežu zāles (viens no pēdējiem Jelgavas pilsētas galvām licis šos gleznojumus aiziest ar brūnu krāsu, bet par laimi pilsētas valdē bijušas arī gudrākas galvas, kas atradušas par labāku gleznojumu no skapja durvīm izzāģēt), dažas Jelgavas pilsētas dzelzī kaltas naudas lādes, litografētas vispārējo dziesmu svētku piemiņas lapas, hercogu ģimētnu fotografijas, ugunsdzēsēju piederumi, Ad. Allunāna cigārs, dažas teātra afišas, Kalcenau'a fotouzņēmumu kolekcija u. t. t.

CHRONIKA

Arhaioloģijas nodaļa, kas novietota vienā vitrinā (viņas izcilākais priekšmets — no melna akmens darināts neolīta laikmeta cirvis ar ieskrāpētu ornāmentāciju, kas vēl šogad atrasts kādā „nezināmā vietā“), atrodas vienā istabā ar etnografisko kolekciju. Tur ir gan dažādi kokā darināti priekšmeti, gan audumi, gan viena misiņa kafejas vārāmā kanna, gan XIX. g. s. sāk. stāvpulkstenis koka kastē. Bet turpat ir arī kāda zemnieku skapja vira ar barokāliem griezumiem, kādas nav pat Valsts vēsturiskajā muzejā, Rīgā. Šīnī pat istabā ir arī daži Rīgā par dārgu naudu pirkti Zemgales pilskalnu modeļi, kuriem līdzās novietots Bauskas pilsdrupu modelis, kas rāda tās pašreizējā stāvokli.

Bet tā kā Kurzemes Provincences muzejā ir arī dabas zinātņu nodaļa, tad bez tādās, protams, nedrīkst iztikt arī Zemgales muzejs. Arī šī nodaļa, kur jau tagad ieguldītas prāvas naudas summas, ir vēl tapšanas stadijā.

Kā man liekas, Zemgales muzejs sākumā dibināts, lai parādītu latviešiem seno un pašreizējo (gleznas, pastmarku kolekcija, divi tēlnieka K. Jansona darināti pieminekļu meti, viens modernā arkla modelis) kultūru, bet vēlāk viņa vadītāji sprauduši sev daudz plašākus mērķus, jo, kā jau minēju, tur redzami gan antiskās, gan Japānas mākslas paraugi, gan arī XVIII. un XIX. g. s. vācu mākslinieku darinātas gleznas. Vai tas būtu darīts, lai sacenstos ar Kurzemes Provincences muzeju, jeb vai tā būtu tikai nejaušība? Bet ja viena un otra muzeja „platforma“ tik maz atšķiras viena no otras, vai tad nevarētu atrast saprašanās ceļu, kaut tikai darba laukā? Kurzemes Provincences muzejā, piem., ir neliela latviešu etnografijas nodaļa, kura nekādi neietelp nedz muzeja vispārējā uzbūvē, nedz pat muzeja telpās; tur ir arī A. Bilenšteina darināti latviešu koka rīku modeļi un vēl daudzas lietas, kas labāk iederētos Zemgales muzejā. Bet vai Zemgales muzeja J. H. Baumaņa gleznas, japāņu ksilografijas un Vitēlija cilņi nepapildinātu Kurz. Prov. muzeja kolekciju? Un ja starp abiem muzejiem būs pārņemts tilts, tad pāri gājēji vienmēr atradīsies.

Tā kā es te nupat minēju Vitēlija cilni, tad man prātā nāk nelieli antiško izrakumu krājumi pārējos Latvijas muzejos. Lielākā, un pie tam arī vērtīgākā, viņu kolekcija, liekas, būs Kurz. Provincences muzejā (Erōta torsis, kaut arī Romā kalts, vien ko ir vērts; pēdējā laikā kādā noliktavā atradās arī māla vāzes, kuŗu dzimtene šķiet Etrūrija), tam tūlīn sekos Rīgas Doma muzejs ar savu skaisto Olbijas vāzi, Liepājā ir prāva Kerčas izrakumu kolekcija, šīs tas, liekas, ir arī Valsts vēsturiskajā muzejā un beigās Universitātes Mākslas kabinetā, kur ir dažas īstas figūriņas. Tagad šīm kolekcijām un kolekcijaiņām ir gaužām maza nozīme katrai par sevi; bet ja visas savāktu kopā? Labu priekšzīmi šeit jau devusi Doma muzeja vadība, deponējot savu senās Ēģiptes kolekciju Universitātes ēģiptoloģijas kabinetam. Jānožēlo, ka šis kabinets plašākaī publikai nav pieejams un pie tam daži Ēģiptes izrakumi vēl joprojām atrodas senajās vietās (Doma muzeja mūmija ar visu sarkofāgu — Rīgas pilsetas mākslas muzejā, vērtīgā akmeņi cirstā nodokļu inspektora figūra līdz ar daudzajām „ušebti“ figūriņām un amulētiem — Kurz. Provincences muzejā).

Apskatot mazākos provinces muzejus (Cēsu, Cesvaines, Jēkabpils, Kuldīgas, Ventspils), rōdas vēl viens jautājums — vai nebūtu lietderīgāk, ja šo muzeju kolekcijas aprobežotos vienīgi ar vietējo apkārtni?! Un vai arī tādā gadījumā vērtīgākos objektus (tas sevišķi sakāms par aizvēstures priekšmetiem) nevajadzētu nodot centrālajām Rīgas krātuvēm, bet „uz vietas“ tās aizvietot ar labu atdarinājumu, jo vietējiem muzeja apmeklētājiem, kas garlaikodamies pārļaiž acis pāri muzeja vitrinām, ir taču galu galā vienalga — vai tas ir īsts akmens cirvis, vai arī cirvja kopija, ko var atšķirt no īstā, izņemot pēdējo no vitrīnas. Tad šādā provinces muzejiņā nebūtu vairs sakopoti nejausi atradumi, bet tie varētu saņemt no Rīgas priekšzīmīgi sakārtotas paraugu kolekcijas, kas atļautu ir Cesvaines, ir Ventspils muzeja apmeklētājiem tiešām iepazīties ar mūsu tautas materiālās kultūras attīstības posmiem.

V. Peņģerots.

Izdevējs: Akc. Sab. Valters un Rapa. Redaktors: Jānis Grīns.
Valtera un Rapas akc. sab. grāmatspiestuve Rīgā, Brīvības ielā 129/133.